

АВАНГАРД

ЖУРНАЛ ДЛЯ МОЛОДІ

(НАУКА І ЗНАННЯ, ЛІТЕРАТУРА,
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА)

Рік VI-VII:

Ч: 4-5 (26-27)

ЛОНДОН-МЮНХЕН

грудень-січень

НЬЮ ЙОРК-ТОРОНТО

1952/53

diasporiana.org.ua

А В А Н Г А Р Д — ЖУРНАЛ ДЛЯ МОЛОДІ;

ВИХОДИТЬ РАЗ НА ДВА МІСЯЦІ.

Орган Центрального Комітету Співки Української Молоді.

Редагує Колегія: О. Калинник, Г. Наняк, Я. Деременда, І. Федчиняк.

Головний Редактор — В. Шульга.

Адреса Редакції і Адміністрації: Ukrainian Youth Ass'n
49, Linden Gardens, Notting Hill Gate, London, W. 2., Great Britain.

Представництва:

Ukrainian American Youth Ass'n
P. O. Box, 211 Cooper Station
New York, 3, N.Y.
U.S.A.

Ukrainian Youth Association
140, Bathurst St.,
Toronto, Ont.,
Canada

Union de la Jeunesse Ukrainienne
72Bd Charlemagne
Bruxelles IV., Belgium

Union des Ukrainiens de France
Section de la Jeunesse
26, rue de Montholon,
Paris 9, France

Ukrainian Youth Association
49, Linden Gardens
Notting Hill Gate
London, W. 2.
Great Britain

Mr. Jurij Wenglowyskyj (S.U.M.)
70 Plumton Ave
Glenroy (Delbourne), Vic.
Australia

Mr. A. Halimurka (S.U.M.)
Lager Parsch, Bar. 9 Z. 23
Salzburg, Austria

Mr. W. Galat (S.U.M.)
Rue Martin Alfonso 381,
Curitiba, Parana, Brazil

Mr. J. Butko (S.U.M.)
Piltgrand 8., Spanga, Stockholm,
Sweden

Ukrainischer Jugendverein
München 2, Dachauer Str. 9/II
Germany

Mr. M. Hyczka (S.U.M.)
C.M.S.A.
Donoso Cortes 63,
Madrid
España

Mr. Bohdan Bilynskyj (S.U.M.)
Proq Villaboim. 160 —1—A
Sao Paulo, S.P.
Brazil

Mr. J. Pryjmak-Waszczenko (S.U.M.)
El Valle Co. e Urb C. Delgado,
Chalbeaud Vereda 67,
Casa 13, Caracas,
Venezuela

“Prosvita” — S.U.M. —
c. Soler 5039
Buenos Aires
Argentina

Sign. Ing. A. Kuschzynskyj (S.U.M.)
Cassila de Correo 1.
Carmen del Parana
Paraguay

Mr. R. Kaspryk (S.U.M.)
Ain Draham,
Boite Postale 15.,
Tunisia, Africa

Mr. Wasyl Rozyk (S.U.M.)
Via Rio Primario, 1
Trieste
San Sabba Annex, T.I.T.

АВАНГАРД

ЖУРНАЛ ДЛЯ МОЛОДИ

(НАУКА І ЗНАННЯ, ЛІТЕРАТУРА,
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА)

ІЗ ЗМІСТУ:

	Стор.
Вертеп	3
Трое Великих	6
П. Курінний: Місто Гумань	11
В. Щербаківський: Спогад	18
В. Л-о: Історія філософії 20	
Р. Єндик: Спарта і її герої	25
К. М-ий: Увага, спосте- режливість, пам'ять 29	
Гергард Шіндлер: Чи розгадана таємниця Марса?	35
Р. Теодорович: Марко Поло	37
Яків Щупляк: «Яйце» 40	
Ганс Фаргаш: Ведмежий батько	44
Ол. Бабій: Рідіард Кіплінг	46
Герман Гессе: Зимова прогулянка	50
В. К.: Грім в горах	51
О. Бабій: Джек Лондон	56
Джек Лондон: Боягуз Негор	58
В. Стерня: Тіні неза- бутніх предків	65
Д. Донцов: Воююча церква і нація	71
А. Листок: Quo vadis Domine?	73
В. А. Ш.: Усамостійнен- ня форми	75
Зенон Пеленський: Два типи націоналізму	81
В. Шульга: Борони нас, Боже, від оскотинення	92
В. Леник: Міжнародня співпраця молоді	99

Рік VI-VII.

Ч.: 4-5 (26-27)

ЛОНДОН-МЮНХЕН

1952-53

НЬЮ ЙОРК-ТОРОНТО

НАД ВЕРТЕПОМ ЗВІЗДА ЯСНА УВЕСЬ СВІТ ОСІЯЛА!

**З РІЗДВОМ ХРИСТОВИМ ТА НОВИМ РОКОМ ВІТАЄМО ЄРАРХІЇ
ОБОХ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ, УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ
ОРГАНІЗАЦІЇ МОЛОДІ, ЦЕНТРАЛЬНІ УКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ Й
ГРОМАДСЬКІ УСТАНОВИ, КРАЙОВІ КОМІТЕТИ Й КОМІТЕТИ
ОСЕРЕДКІВ СУМ'У ТА ВСЮ СУМІВСЬКУ Й УКРАЇНСЬКУ ПОЗА-
СУМІВСЬКУ МОЛОДЬ В КРАЮ І НА ЧУЖИНІ ТА БАЖАЄМО
ВЕСЕЛИХ СВЯТ І ЩАСЛИВОГО НОВОГО РОКУ**

ХРИСТОС РОДИВСЯ!

**Центральний Комітет
Спілка Української Молоді (СУМ)**

*

**СУМІВЦЯМ І ВСІМ ЧИТАЧАМ
ВЕСЕЛИХ СВЯТ І ЩАСЛИВОГО
НОВОГО РОКУ БАЖАЄ РЕДАКЦІЯ
ЖУРНАЛУ**

«АВАНГАРД»

З минулого

Вертеп

»Радуйтеся, пиворізи, і паки реку: радуйтеся! Се радости день приспівает, день, глаголю, празника розжественського зближається! Востаніте убо од ложей своїх і восприйміте всяк по своєму художеству орудія, соділайте вертепи, склейте звізду, составте партеси, — егда же станете по улицах со звукам бродить і іщуще сивухи, приймуть вас козаки во крови своя».

Це сатирична пародія кондака, п'ятий глас з 18-го століття. Її привели ми для того, щоб показати шановним читачам, що свято Різдва в Київській Могилянській Академії зустрічалось не лише як свято, що його так велично й пишню святкувала Академія і увесь український народ, але ще й для того, щоб показати, що для студентів цієї Академії, чи, як вони звалися тоді, спудеїв, дні Різдва були днями заробітку для продовження навчання, на одяг і на всі ті потреби, що виникають в людини, яка прагне досягти закінчення науки.

По місту Києву, по його околицях ходили спудеї з вертепом і звідою.

«Соделайте вертепи». Що ж таке вертепи? Ми можемо лише сказати, що саму назву «вертеп» взяв український народ від назви місця

народження Христа. Український народ утворив цілий розділ в історії театрального мистецтва, яке охоплюється оцим словом «вертеп» і який пов'язаний з Різдом.

Вертеп один із родів лялькового театру. Він складається з ящика, що має вигляд двоярусної хати. Розмір цієї вертепної будови має біля півтора метра заввишки і трохи більше метра завширки. За задньою стіною вертепу сидить виконавець, що водить ляльками й говорить за них на різні голоси. В верхньому ярусі проходить дія самого Різдва Христового. Там Свята Діва Марія з Христом-дитячком на руках, Йосип, віл і осел, там з'являються янголи, там же приходять українські пастухи Грицько та Прицько уклонитися Христові. Після того, як вони проспівують колядки та потанцюють, дія переноситься до нижнього ярусу, де посередині стоїть трон Ірода, і проходить сцени з Рахілею, яка представлялась як українська молодиця, дія із смертю та чортом, що забирає Ірода до пекла.

Друга частина вертепної вистави вже наскрізь світська і вся проходить в нижнім ярусі вертепу. Вона складається із ряду сцен не пов'язаних між собою, в яких виведено всілякі народні типи: дід і баба, москаль (що говорить обов'язково по-московськи), жінка-московка, циган з циганкою та з циганчуком, що вставляють до української мови циганську тарабарщину, маляр з маляркою, поляк з полькою, жид з жидівкою, чорт, дяк, школяр, шинкарка, Клим з козою і головна особа вистави — народний герой запорожець. Маріонетку, що представляє запорожця, показувалось так: запорожець далеко вищий від всіх інших фігурок вертепу, одягнений в широкі червоні штани та синю курку, обшити позументом. В правій руці він тримає булаву, з підголоної голови висить оселедець. Ще раніше, ніж він показується на кону, чути його спів — «Та не буде лучше та не буде краще, як у нас на Україні», — і від однієї пісні налякані ляхи розбігаються. Його шляхетні тенденції, іноді безцеремонні жарти з шинкаркою Феською та циганкою, з жидами й чортом і взагалі вся роля побудована так, щоб викликати задоволення та ентузіязм у глядачів. Запорожець найдужчий, він долає всіх ворогів, укуси гадюки його не беруть, при тому він веселий, жартівливий, щедрий. Він охочий до танців до музики, він є заступником покривджених, в ряді сцен він являється утіленням боротьби козацтва за волю, за віру проти визиску та ошуканства, боротьби, розуміється, і побідної. В його монологах зустрічаються слова, добре відомі з підписів на картинах, що представляють козака Мамая й подають характеристики запорожця, як от: «Козак душа правдивая, сорочки не має, коли не п'є, так воші б'є, така не гуляє», або розмова козака з бандурою: «Гей бандуро моя золота! Коли б до тебе жінка молода скакала б плясала б до лиха, що не один би чумака одцурався соли і міха».

Запорожець був основною дієвою особою в вертепі, ніхто інший, ніяка діва особа не мала такої любови серед усіх дієвих осіб вертепу, як запорожець. Запорожець із вертепу це властиво родоначальник української політичної сатири. В своїх дотехах, в своїх пісеньках він підхоплював найбільші питання тогочасного життя. Він осмішував, доносячи часто-густо до глядача те, чого сам глядач, якщо й відчував, то не усвідомлював. Після московського засилля на Україні цей запорожець у вертепі всі свої сатиричні дотепи скеровував в бік москалів, він виводив перед очі глядачів неправди, що їх заподіяла Москва Україні. От чому цар Петро спеціальним указом за-

боронив український вертеп. Вертеп мав утиски й заборони, але все ж таки петровська заборона не знищила його, він лишився й жив по українських селах і хуторах, як про це пише Галаган, до 1882 року. Вертеп був найулюбленішою подією в українському рідвяному звичаї. І коли майже за триста років московського панування не була знищена Україна духово, то в цьому не малу роль відіграв український вертеп.

Переслідування українського культурного життя, а зокрібно українського театру, що в історії українського мистецтва сьогодні має назву шкільного театру, було такої потуги, якої не знав навіть український театр в 19-му столітті. Особливої сили переслідування української мови, письменства й українського театру розпочалися безпосередньо після нещасливого для України союзу із Швецією й спільної війни проти Москви. Нам сьогодні відомо багато указів і актів заборони українського слова, літератури та театру. Так переслідуючи «малоросійския примрачния реченія», Петро I видав указ, що ним заборонялось Київській Лаврській друкарні друкувати українські книжки: «Вновь книг никаких, кроме церковных прежних изданий, не печатають. А и ония стария книги с такими же церковными книгами справляють прежде печати с теми великоросійскими печатями, даби никакой розни й особого наречия не било». Тоді ж було заборонено і вертепний театр. В 1776 році було вже зовсім заборонено Кисво-Печерській друкарні друкувати будь-які книжки, але робити лише передруки. В 1754 році було наказано Синодові наставляти на Україні архиєрів та архимандритів тільки «с природних великоросіян». В Київській Академії, в цій колісці українського шкільного театру і вертепу, почали переслідувати не лише українську мову, а навіть українську вимову. Митрополит Самуїл Миславський зовсім заборонив вистави в стінах Академії і вимагав, щоб в Київській Академії й професори і спудеї вживали тільки російську мову, щоб навчилися вимови московської, та щоб науку цієї мови, тобто російської, провадили по підручниках Ломоносова. Цей Митрополит коштом Академії прислав трьох вихованців до Московського Університету, щоб там удосконалювались в російській мові.

Таким чином на розвиток українського театрального мистецтва, яке в ці часи й могло розвиватися лише в стінах Академії, був повішений замок, була надіта колодка, якою замикався розвиток. Вертеп від учених бакаляврів, від спудеїв Академії переняли цехові майстри та їх учні. Після цього вертепні вистави, звичайно, багато утратили в своїй якості, звичайно, і запорожець, можливо, вже не був таким дотепним, але народна любов до цієї форми лишилась непоменшеною. І що дивне, Україна в ці часи не була сполучена в одну цілість, але вертеп в усіх своїх формах був у всіх українських землях. Був він на Буковині, і на Закарпатті, і в Галичині і на обох боках Дніпра. По формі був скрізь однаковий, але зміст скрізь пристосовувався до місцевих потреб і носив на собі ознаки того забарвлення, в якому перебувала та чи інша частина українського народу.

Найбільше розповсюдженням був вертеп в Галичині. Тут вже в 20-му столітті записано багато текстів вертепних вистав. В своєму розвитку вертепний театр в Галичині дійшов до сполучення гри ляльок з живими людьми, а подекуди вони затратили свою духовну частину, а розробили виключно світську, значно її модифікуючи. От чому не буде нічого дивного, коли ми скажемо, що наш український театр в

своєму розвитку навіть в найновіші часи ніяк не міг, та й не може відійти від тих форм, з яких він постав. Не випадково основоположник українського театру, яким безперечно є Іван Котляревський, запозичав для своєї п'єси багато елементів із вертепу. В Наталці Полтавці одна з головних осіб — Макогоненко, перенесена ім'ям з тогочасного вертепного театру, а пісня Макогоненка це дослівний зміст тексту з вертепної вистави.

Коли з'явився вертепний театр на Україні, тобто коли почали христославити, ходити із звіздою й вертепом на Різдвяні Свята, точно сказати дуже тяжко. Одні історики українського театру відносять це на рік 1591-й, а інші, як І. Франко і В. Перетц, думають, що вертепні вистави на Україні з'явилися в першій половині 17-го століття.

Нам ідеться тут не про ствердження дати виникнення вертепних вистав на Україні, а про те, щоб показати, що якби не закувала Москва нас в свої кайдани, ми б напевно сьогодні і в галузі театрального мистецтва стояли б як народ один із найпередовіших. Треба сказати, що наша шкільна драма тих старих часів, як і наш народний театр вертеп, в своїй українській формі стояли якщо не попереду всіх, то у всякому разі не відставали від інших. Пригадавши ж, що московський театр і взагалі московське театральне мистецтво почало свій розвиток лише з наслідування українських тогочасних театральних форм, можемо собі припустити і уявити, скільки зла заподіяно нам пануванням Москви.

Троє великих

Якось авторові цих рядків довелося бути присутнім на викладі одного московського історика, який твердив перед аудиторією чужинців, що так зв. реформи царя Петра, що прийшли в наслідок «прорубання» останнім «вікна в Європу», були і для українців отим елексиром, що не дав їм загинути в темноті й невігластві, а духово прилучити й Україну до Європи.

Ці твердження посилено прищеплюють світові москалі, а подекуди навіть і українці, які не силкуючись пригадати минуле своєї батьківщини, йдуть у своїх твердженнях шляхами, протоптаними в історичній науці нашими ворогами. Не місце тут пригадувати імена тих послідовників російської школи, бо тут не про це нам ідеться. В цій статті ми хочемо лише нагадати нашій молоді деякі факти, щоб вона їх знала й вічно пам'ятала, не піддаючись сугестіям ні московських професорів, ні своїх «рідних» їх послідовників.

Українська молодь мусить твердо знати, що Петрове «вікно в Європу» навіть для етнографічних московських теренів є фікція, а по відношенню до України славнозвісні «петровські реформи» були не чим іншим, як боротьбою Москви з Європою на терені України. Україна до цих реформ перебувала в Європі, а Європа в Україні. Це була духова єдність від іберійського півострова до північно-східних кордонів України. Петро I «прорубав вікно» до Європи і побудував на кістках українців свою резиденцію — Петербург. Через це «вікно», як правдиво вказує на це у 18-му столітті Вінський, ніяка Європа до дикої Росії не йшла. Він писав: «Росія з волі Петра I, перебуваючи

більше півстоліття під німецькою ферулою, навіть не мала й ознак освіти»...

Дійсно, Петро взяв з Німеччини лише солдатську муштру. Сама ж Європа була від Московії так само віддаленою, як і за часів Івана III, який, до речі, в 15-му столітті привів на Україну, для приборкання останньої, Кримського хана Менглі-гірея (про це нашій молоді треба пам'ятати). Ось як про це пише літописець Воскресенський: «В літо 6992 по слову великого князя Івана Васильовича, прийшов цар Менгерей Кримський — Перекопської Орди із всією силою своєї і город Київ взяв і огнем спалив, а воеводу київського пана Івашка Ходко вича «ізимал», а іншого полону нечисленно взяв і землю зробив пустою київську»...

І сам похід Петра, але вже з своєю власною московською ордою, як відомо, був такий самий жорстокий, і «земля київська» від навали й петровської орди знову ж стала такою самою пустою і згарищем. І так само, як Менглі-гірей в 15-му столітті воював з Європою на теренах України, так само воював на Україні із тією самою Європою й цар Петро в 18-му столітті. Воював з її духом свободи, воював з її культурою. Отже до Петра І Україна була висунутим на схід аванпостом Європи в її духовому значенні проти Азії. І Україна зводила бій з Азією, чи її монгольського видання, чи московського.

Перемога Петра під Полтавою це власне перша перемога Азії над Європою, при чому Азії московської. Духово ж Європа завжди була в наступі на Азію. І цей духовий наступ Європи йшов на етнографічні терени Московії ще задовго до всіх петровських реформ.

Як відомо, під впливом німецької «релігійної реформації» у вільних від Москви містах Новгороді і Пскові відбувалася своя європеїзація. Ці вільні міста мали тоді духовий зв'язок не з Москвою, а з Україною. Через Схарія і багатьох інших мужів з України у цих містах ще в 15-му столітті прищепився італійський ренесанс. А у Москві навіть ще за Петрового батька царя Олексія Михайловича в 17-му віці палилися ікони, що були мальовані не за суздальським взірцем. Тобто палилися ікони, які писалися за взірцями: Чімабуе і Беато Анджеліко.

Заслуга Петра І полягає лише в тому, що він відчув, що Суздаль, тобто Москва, не переможе України, тобто Європи, якщо сам Суздаль не стане Європою, якщо не влізе в шкіру Європи. «Заслуга» Петра полягає в тому, що він перший зрозумів, що Європу підкорити Суздалью можна через європеїзацію цього Суздалью.

От де лежить коріння всіх петрових реформ і заповітів, що живуть і діють в Москві і в нашу епоху.

Для початків європеїзації Москви, Петрові були потрібні лише військові «муштарі», що він їх запозичав, як ми вже говорили, в Німеччині а все інше, що було потрібне для європеїзації, він мав під боком на Україні і в Білорусі.

Тут треба бодай коротенько нагадати, що ще задовго до Петра наш український Петро Могила вчився в Парижі сам і послав туди вчитися дуже багато української молоді, а за сорок років до того, як Петро І побував в Голляндії, був у тій самій Голляндії вже наш земляк Немирич і скріпив там свої вільні думки, що на їх засадах написані Гадяцькі Комісії 1658 року.

Петро І для європеїзації Московії забирав силою наших людей, одних заманював «пряником», а інших, за московським звичаєм, заганяв до Пе-

Петербургу батогом. Треба нагадати, що Феофан Прокопович привіз до Москви свою славу піїтику і теорію псевдоклясичної драми, що він називав її трагедо-комедією. Цьому навчався Прокопович в Римі в католицьких наукових закладах, приймаючи на час навчання унію. Прокоповича, як і багатьох інших професорів з Київської Академії, Петро забрав з України як вчителів європеїзації свого московського народу, Москви і новозбудованої столиці Петербургу. Отже у 18-му столітті Московія із столицею Петербургом, очолена Петром I, за допомогою європейської України лише починала припадати до джерел європейської культури і цивілізації, не мавши в собі абсолютно нічого свого від Європи.

Коли європеїзацію московської літератури розпочав вивезений до Петербургу Теофан Прокопович, то європеїзацію малярства розпочали там так само вивезені з України європейці: Левицький, Лосенко, Боровиковський. Скульптури — Козловський і Мартос, Архитектури — Зарудний та Старченко. Все це великі мужи українського народу, що були триневолені силою вихати до Петербургу. Кажемо, були примушені, бо заборона творити для себе й для свого народу, що йшла від Петербургу, вибивала у них із-під ніг рідний терен діяльності, і вони здебільшого переходили в табір московської провідної верстви і віддавали свій геній поневолювачеві свого народу — Московії. Таким шляхом поставала й творилася російська культура. Сьогодні москалі, як відомо, пишаються своєю музикою, своїми операми. Але, пишачочись цим усім, вони не говорять, що все, що вони мають в цій галузі культури, виросло з українського коріння, що це все започатковано було українцями у 18-му столітті, а головно трьома з них — Максимом Березовським (1745-1777), Дмитром Бортнянським (1751-1825) і Артемом Веделем (1770-1806).

Коли читач уважно придивиться до цих дат, йому не тяжко буде помігити, що двоє з них — Березовський і Ведель помер в розквіті сил і творчої енергії. Березовський прожив лише 32 роки, Ведель — 36, а Бортнянський дожив до глибокої старости і вмер на 74-му році життя. З порівняння цих трьох дат випливає і зміст долі кожного з них. З першими двома уже тоді трапилося те саме, що трапляється з обдарованими українцями сьогодні. Відмовившись від рабського служіння Москві, перші двоє мусли загинути від насильницької смерти. Третій пішов, не протестуючи, в найми. Це підтверджується їхніми життєписами, що ми їх подаємо за матеріалами Д. Антоновича з його книги «300 років українського театру».

Артем Ведель родився в Києві й був гарячим українським патріотом, не хотів служити, як багато інших його земляків, Москві. Його силою були спровадили до Москви, але він там не засидівся, повернувся на Україну до Києва і, щоб мати спокій для своєї творчої праці, постригся у ченці в Київській Лаврі. Тут він працював над старими лаврськими напівами, обробляв їх, продовжуючи і творячи на підставі старих українських традицій в мелодіях. Але потрібного спокою він не знайшов і за мурами монастиря, а може і не спокійна натура художника та патріота погнала його звідти. Він ще який час помандрував по старій Гетьманщині на лівому березі Дніпра, поки московському урядові не впав в око як небезпечний український конспіратор. Його було арештовано, суджено у Києві і заточено. В заточенні трид-

цять шести років від роду Ведель ніби сам «наложив на себе руку». Твори його зібрано в Київській Духовній Академії.

Березовський і Бортнянський спочатку мали однакову долю. Родилися вони обоє в Глухові. Обоє їх малими хлопцями силою забрали до Петербургу. Слава українського співу так високо стояла поза межами України, що з Петербургу постійно посилалося на Україну набирати дітей до царської капелі. Так хлопцям забрали до Петербургу пізнішого основателя російської академічної школи в малярстві Антона Лосенка, так забрали і обох майбутніх великих композиторів Березовського і Бортнянського. Хори в Петербурзі до такого ступня увійшло в звичай складати з українських дітей й школярів, що навіть парадна одежа українських школярів стала уніформою в царській капелі, а потім і по всіх архирейських хорах. Ще до революції 1917 року уніформою церковних співаків по всій Росії була стара парадна одежа спудеїв Київської Академії. До капелі в Петербурзі взяли і Березовського, а пізніше Бортнянського. Кожен з них виявив такі здібності, що їх послили до Італії для удосконалення в композиції. Ще раніше Березовський вертався з Петербургу до Києва і перші кроки своєї музичної освіти проходив у Київській Академії, де знайомився і з італійською музикою, що в Київській Академії була знана і люблена. В Італії Березовський учився в Больонійській Академії у славнозвісного тоді професора Мартіні Старшого. Бортнянський удосконалювався в техніці композиції у Венеції у композитора Галуппі. Закінчивши музичну освіту, Березовський і Бортнянський мусіли вертатися до Петербургу, але тут їх доля зложилася зовсім різно, і для більш талановитого і глибше обдарованого Березовського далеко трагічніше. Вже в Італії його талант розвинувся в повній мірі. Удосконалюючи свої знання і техніку, Березовський був незрівняним майстром гри на скрипці, він зберігав свою українську індивідуальність в музиці і не переймався італійщиною. Й італійці його дуже шанували за оригінальний і дужий талант. Березовського було обрано почесним членом музичної академії у Больонії, а ім'я його вирізано золотими літерами на її мармуровій дошці. В розцвіті своєї слави у Італії Березовський скомпонував музику до лібретто відомого автора П'єтро Метастазіо — «Демефон»; цю оперу було з незвичайним успіхом виставлено в 1772 році в Ліверно; успіх її був такий, що вона за короткий час обійшла майже всі італійські оперові театри. Слава Березовського так виросла, що його в 1774 році зажадали до Петербургу. Але українець Березовський не міг ужитися на півночі, серед московського люду. Його тягнуло на Україну, вся його творчість у розробленні, як пізніше у Веделя, українських мелодій і українського партесного співу, вимагали повороту до рідної стихії. Спочатку Потьомкін вирішив задовольнити цю потребу композитора і обіцяв призначити Березовського директором музичної академії, яку збирався заснувати у Кременчугці; але тієї обіцянки не додержав і на чужині, в несприятливих обставинах, одірваний від безпосередніх джерел надхнення, Березовський знеміг. Чутлива душа композитора захворіла і 22 березня 1777 року Максим Березовський, як кажуть, у приступі меланхолії зарізався, проживши тільки 32 роки. Але і за цей короткий час життя, його композиції для церковного співу, що творять ніби одну цілість з працею Веделя, і його спера «Демефон», ставлять його в перші ряди всесвітніх композиторів того часу.

Менше глибоко обдарований, але блискучий талант, мав найбільш популярний із славної трійці українських композитивів. Дмитро Бортнянський. Учився у італійських музик у Петербурзі, закінчивши свою музичну освіту в італійців у Венеції, Бортнянський весь перейнявся італійською музикою і значно віддалився від українського характеру в своїй творчості. В Італії Бортнянський написав дві чи три опери в італійському дусі: першу — «Креонт» було виставлено у Венеції 1776 року і другу — «Квіт Фабій» виставлено у Модені 1778 року. Крім того, деякі історики називають ще три опери Бортнянського: ранню Алкід, написану ще перед Креонтом, і дві скомпоновані вже після повороту з Італії — Фенеон 1786 року і Фільсриваль 1787 року. Обидві опери, які було виставлено у Італії, звернули на Бортнянського увагу, так що в знаменитому Мілянському альманахові за 1783 рік *Indice de Spettacoli teatrali* Бортнянського зазначено, як оперового композитора. В своїх операх Бортнянський навіть удосконалив італійську музику і зробив деякі винаходи; першорядний талант його в Італії високо оцінили, обидві його опери мали великий успіх, і у 1779 році, маючи двадцять шість років, Бортнянський вернувся до Петербургу вже як славний музик. Перейнятий італійською школою, Бортнянський не почував такої потреби до українського ґрунту і міг дуже добре влаштуватися у Петербурзі і зробити найкращу музичну кар'єру. У Петербурзі Бортнянський вже здебільшого творив для церкви. Правда, почувачи джерело свого надхнення з української музики, Бортнянський весь час звертався до старого українського співу, він розробляв старі українські церковні напиви, та разом з тим вносив у своє розроблення багато італійського, не природного і чужого для української музики. Але його творчість припадала дуже до смаку, бо італійська музика взагалі за його часів і довго опісля скрізь панувала. Твори італійських композиторів були дуже люблені й у Київській Академії, де спудеї закладали оркестри і з успіхом виконували італійські композиції. Ще на переломі вісімнадцятого і дев'ятнадцятого віку заїжджі чужинці з зворушенням слухали, «як чубаті студенти в кереях та кольорових сап'янцях виконували твори Палестріні та Скарлатті». Але попри надмірне захоплення італійщиною, все ж великий композиторський талант Бортнянського зробив його найпопулярнішим з церковних композиторів православної церкви. В другій половині своєї діяльності Бортнянський зробив чимало шкоди, ставши на шлях адміністративних репресій і здобув наказ, що забороняв співи в церкві інакше, ніж на друкованих нотах. Це зле відбилоса на традиціях церковного співу, завело у церковний спів чимало італійщини. Тут Бортнянський в музиці повторив приклад своїх земляків і попередників — Прокоповича в літературі і Антропова в малярстві, що самі, будши добрими майстрами адміністративними, заборонами для совго мистецтва зробили багато шкоди.

Але, як не лиха була адміністративна роля Прокоповича, він все ж лишається в історії української драматургії як реформатор шкільної драми і автор трагікомедії «Владимер»; Антропов зостається в історії українського малярства визначним портретистом, автором малювання в Андріївській церкві і учителем Дмитра Левицького, а Бортнянський лишається в історії української музики як найпопулярніший композитор, як талановитий і яскравий представник італійського напрямку в українській церковній музиці, а в історії українського

театру як автор опер, написаних тоді, коли український театр стояв ще в періоді шкільної драми.

Коли опери українських композиторів випередили драматичну творчість на півстоліття, то можна було сподіватися, що це буде знаком для особливого пишного розцвіту оперової сцени в українському театрі.

Але політичні і суспільні обставини тим надіям не дали справдитися. Заборони і неможливість мати окрему українську оперову сцену, до останнього часу мали той наслідок, що опера творчість на українській сцені в наступному столітті протікала дуже тоненьким струмочком, музична культура української інтелігенції в дев'ятнадцятому столітті понижалася, а через те композиторів, що дорівнювали б талантам великих українських композиторів вісімнадцятого віку, Україна вже не мала, а опери Березовського і Борзнянського на Україні й досі ще не побачили світла рампи.

Отже, як бачимо, ніякі викрутаси, ніякий підхід до реформ царя Петра, ніякі їх «трактування», вигідне воно кому чи не вигідне, не може затьмарити історичної правди, яка говорить, що Москва йшла до Європи не через Петром прорубане «вікно», а через Київ, через Україну, як органічну частину європейської спільноти з європейською духовістю.

Звичайно, світ, визнаючи сьогодні російську культуру, як культуру йому знану, може не цікавиться звідкіля вона росла, хто її започаткував, але ми мусимо знати це. Сьогоднішній світ не цікавить минуле нашого народу і народу російського і наші з ним взаємовідношення. Світ бачить: в росіян є опери, є композитори, є музики, є література, яка читається і ним — цим світом, — є музика, яку він слухає. У нашому українському посіданні світ цього покищо не бачить. В цьому є наше нещастя, наша невідомість світові. Це все є наслідком нашого поневолення.

Уявім собі, що було б з нами сьогодні, які б ми мали культурні скарби, коли б всі ті сили, що дали початок розвитку чужої і ворожої нам культури, були використали Україною для себе. Світ сьогодні, напевно слухав би не «Євгенія Онєгіна», чи «Бориса Годунова», а наші великі і великі музичні твори, читав би напевно не «Ніколая Васильєвича Гоголя», а Миколу Гоголя і інші.

Про це нам треба пам'ятати, настирливо працювати і не забувати, що ми обдаровані люди Богом але обкрадені дияволом.

В наступних числах нашого журналу ми торкнемося малярства, скульптури й архітектури. (Далі буде)

II. Курінний

МІСТАМИ УКРАЇНИ

Місто Гумань

Ми мало знаємо культурні скарби нашого рідного краю — України. В наслідок її бурхливої історії, постійної впертої боротьби на її просторах з різними напасниками, культурні її осідки — міста й села — зазнали руїни. Лише дещо збереглося з її культурної спадщини до наших днів. Рясні могили загиблих оборонців нашого Краю разом з нападами вкрили наші простори; в пожарищах і в руїнах загнили документи тієї славної історії. Дещо більше полишилося вісток

в архівах наших ворогів, та й те досі лишається майже не вивченим. Оголошуючи їх до загального відома, наші вороги для того, щоб виправдати привласнення наших земель, пустили в науковий обіг твердження, ніби Гуманщина завжди була пустою, і що лише поляки й москалі принесли сюди світло культури, заселили ті «пустині» осадами, чим і забезпечили мирне життя та успішний труд оселенців. Вони твердять, що Москва і Польща боронили цей край від «розбишаків» і «злочинців»-козаків і, що боротьба Москви й Польщі на Україні точилася за оборону віри.

В низці нарисів, уміщених в журналі «Авангард» за 1952 р., автор на підставі найпильніших історично-археологічних досліджень відбудовує справжню історію Гуманщини аж від часів палеоліту до наших днів. Виявляється, що Гуманщина була вже заселеною племенами європейської людности від часу Маделенської культури (16.000 р. перед Р. Хр.) і від того часу ніколи не була вже пустою, що в часі т. зв. «трипільської» культури (4.000-3.000 рр. перед Р. Хр.) Гуманщина була центром великої хліборобської культури, що вже має всі показники тієї української культури, що й досі її має український народ на цілому просторі Гуманщини і всієї України. Конкретні факти: могили, рештки селищ, майстерні — показують, що Гуманщина була вкрита селищами безперервно і за часів тубільних кимерійських, скитійських та анто-готських династій, вже в цей час мала спільну етнічно-єдину культуру, міста й широкі зв'язки з сусідньою Західньою Україною, Середземномор'ям, Азією, Європою; в час великої держави Володимира Великого та Ярослава Мудрого Уманщина мала історичне ім'я «Куманія» від номадських племен куманів-половців, що кристалізувалися з її пасовищ на її чарівних запашних степах.

Окрему увагу приділяє автор в попередніх своїх нарисах Гуманщині в XIV-XV ст. і її культурі перед навалом поляків та москалів, показуючи Гуманщину, як край видатної культури, поле діяльності видатних українських князів (Святополка-Четвертинського, Острозьких, тощо) і висвітлюючи появу українського лицарства-козаччини в наслідок внутрішнього процесу національно скристалізованого українського народу під ударами його ворогів. Ця до-польська культура Гуманщини в XV ст. з її містами, що мають старі княжі й половецькі назви, найкраще спростовують казку про те, що Гуманщина була пустинею перед приходом сюди поляків та москвинів.

На цьому історичному тлі виразно виступають картини руїни і політичної розігри поляків, москвинів і турків на українській території. Автор навмисне бере характеристику подій того часу з польських джерел, явно неприхильних до українців-козаків та українських церков православної та греко-католицької. Картина культури зайдів на Гуманщині виступає дуже виразно.

Політичні залаштункові розігри яскраво виявляють причини тих подій, які ми бачимо в часи Хмельниччини, Паліївщини та Гайдамаччини і які так добре коментовані французьким інженером Гільйомом де-Болланом.

В нарисові, що ми містимо нижче, автор подає на підставі безсуперечних, ще досі не оголошених друком, матеріалів, нарис культури і історії м. Гуманя XVIII-го та XIX-го ст., наприкінці малюючи також участь Гуманщини в часі українського культурного ренесансу перед приходом на Україну большевиків.

Редакція

МІСТО У XVIII СТОРІЧЧІ

[Закінчення. Див. Ч. 1 (23) — 2 (24) — 3 (25)]

Місто Умань XVIII сторіччя мало чим відрізнялося від того, яким воно було в XVII стор.. Воно займало простір крутого коліна р. Гуманки між Гуманкою і яром Раковським. Річка захищала місто з півдня, заходу і південного сходу, а від півночі його межа по-старому йшла поздовж Красної вулиці і її продовження — Софіївської. Простір Старого міста, або Старого базару, був оточений валом і палісадом, в якому було шестеро воріт-веж, з них дві з гарматою. Вежі й ворота охороняла сторожа (60 осіб). Через ті ворота виходили шляхи: перший на південь — у степ, на Торговицю; другий — на Турок (селянське передмістя, де стояли 1671 турки з гетьманом П. Дорошенком); третя брама була звернена в бік Білогрудівки; четверта брама — Київська, найголовніша; п'ята — Красна, наприкінці Красної вулиці; шоста — Звенигородська, що відкривала шлях на Звенигородку.

Як і в усіх старовинних українських селищах, хати стояли колом, залишаючи площу в середині міста вільною. На цій площі був «торг», стояли громадські будівлі (замок, Василіянський монастир, торговельні ряди, будинки адміністрації і війська). Просто повз вал оббігали вулиці стратегічного значення для підвозу бійцям припасів, руху допомогово війська. Поздовж цих вулиць стояли кузні, майстерні, пекарні, склади припасів, доми охорони. Найважливішими історичними будовами, що їх згадано в подіях гайдамаччини, є замок ратуша, Василіянський монастир, фарний костюл Миколая, критий ринок, кордегардія, хоральна синагога, доми козацької старшини, шляхти, купців, церква св. Михаїла. Місто було оточене селянськими передмістями: Раковою, Турком, Лисою Горою, Звірками, Звенигородським, Івангородським, Полянецьким, Полігарнею, Звіринцем, Капказом, Міщанкою, Грековим Лісом, Білогрудівкою, Пиківцем.

1) **Замок-ратуша** з будинком губернатора Младановича був в північній частині міста між Київською та Білогрудівською брамами. Він був збудований у вигляді чотирикутника; в ньому містилися: двоповерховий будинок барокового стиллю, з могутньою пивницею на два входи з двору і з вежею над будинком (нині вежа пожежної команди). Вікна були заграбовані. Тут містилися управа губернатора, гуманського полку, ратуша, тримано військові припаси. Праворуч від воріт стояв житловий будинок губернатора (з цегли) на дві половини, він мів мати 5 покоїв, але тепер збереглися лише сіни та 4 покої. На ганкові цього будинку був забитий гайдамаками губернатор Младанович. Поруч дому були побудовані служби та конюшні губернатора та його охорони з гуманського полку.

2) **Василіянський монастир і школа** (потім Окружний суд). Це найвищий будинок міста, вибудований як замок, з пишним під'їздом в центрі з внутрішнього боку двору і двома крилами, що закінчувалися порталами. Будинок двоповерховий з великою пивницею коридорної системи під усім будинком. На з'єднанні правого крила з центральними відділами будинку містилася простора церква в стилі класицизму з колонадою, а під її вівтарем у склепах були поховання осіб з адміністрації школи. Тут стояли труни, цвяхами був вибитий рік 1701. На похованих були одягнуті случькі паси. З цього можна бачити, що монастир і школа вже існували за часів Івана Мазепи.

В одній з камер пивниці монастиря знайшлася рушниця, на стволі, якої був сріблом вкований напис: «Тікай, бо біда». (Зберігається в Гуманському музеї). В школі вчилосся 1768 року біля 400 учнів. Школа мала нумізматичний музей.

1773 року школа гостро поборювала замах ректора Краківської Академії Поплавського закрити доступ до науки в школі дітям українців. В садибі монастиря були будівлі для мешкання адміністрації, а сам монастир стояв у пишному парку французького стилю. На площі проти воріт монастиря була глибока криниця, куди було кинуто частину забитих в час уманської різні.

Навкруги замку і школи-монастиря були приватні сади з будинками панів-посесорів та козацької старшини гуманського полку. Козаки гуманського полку стояли постом на передмістях м. Умані; їх було 2300 чоловіка кінних. Вони мали блакитно-жовті корогви, блакитні жупани з жовтими кунтушами і вільотами, блакитні широкі штани, кольорові чоботи, високі смушкові чорні шапки з жовтим шиком. Озброєння мали: шаблі, списи, рушниці, пістолі, а, крім того, козацьку снасть: ножі, натруски, порохівниця, мішечок з папушею тютюну, люльку та кресало. Місто мало герб — запорозький козак знак з рушницею. Отож Гуманщина колись була землею козацькою, запорізькою і тоді ж одержала свій давніший герб, що згідно з царською постановою, був збережений у складі царського герба м. Умані. Царський герб мав вигляд щита, розділеного на три поля; вгорі велике, на ньому двоголовий орел, а внизу два малих: на одному запорозький козак, а на іншому герб аракеєвських військових поселень (уланська шапка і два значки).

Фарний костюл св. Миколая, хоральна синагога, що досі збереглася, були колись стилю пізнього барокко з виразними українськими конструктивними деталями. Православний собор в Умані, титулу св. Михайла, стояв на ринковій (тепер вже знищений; є лише посеред торгу каплиця). Був цегляний п'ятибанний. Збудований навідомо коли (чи не гетьманом Михайлом Ханенком?). Інші церкви зникли безслідно, крім дерев'яної церкви на Звенигородському передмісті українського стилю, однобанної, з чудового малювання намісними образами XVIII стор.

З цивільних будинків треба відзначити два, що сягають безперечно часу уманської різні. Будинок т. зв. «аптеки» Калиновського, пишній палац, та будинок кордегардії — в'язниці з цегли, будований в типі української трикамерної хати з пивницею. Вал, палісад, брами і вежі міста не збереглися, і джерел до пізнання їх форм ми не маємо. Садиби козацької старшини, посесорів і заможних громадян були розкинуті по передмістях, але найбільше скупчено їх було в окремі частини міста — на Красній вулиці, серед пишних садків. Всі ці будинки української й польської шляхти були вибудовані на зразок українських трикамерних хат на 1-2 поверхи. Крамарі, ремісники жили в будівлях навколо базару в оригінальній архітектурі заїздах.

Цвинтарі були далеко в полі за містом: жидівський — на Турку, православний — на Міщанці, католицький — на Київському шляху.

Отож на Гуманщині в XVIII стор. панує український архітектурний стиль; його зразками є: церква св. Михайла (5 бань), церква Івана Гонти в с. Росішках (3 бані), на Звенигородському передмісті (1 баня); будинки шляхти були трикамерного українського типу. До них до-

лучалися барокові будівлі замку, синагоги та приватні садибні дома. Осібно стоїть архітектура Василянського монастиря, зразок європейської монастирської архітектури.

Вже після «уманської різні» граф С. Щенсний-Потоцький розбудував м. Умань поза межами старого міста. За стіни міста винесено палац графа, новий костюл, новий ринок та сад Софіївку.

Палац графа Потоцького був збудований 1793 року, фасадом він звернений до палацової площі. Садиба мала в плані п'ятикутну форму. Палац стояв в глибині двору, оточений парканом пишного французького стилю і оздоблений колонадою. Обабіч палацу під прямим кутом до нього, причілкою до вулиці, стояли два одноповерхові флігелі й інші палацові служби.

3) Сад Софіївка. На північний схід від міста Умані, там, де розлогий яр Греків разом з урвистим річищем річки Кам'янки утворює трисагу — трикрилий амфітеатр з трьома ставками, розкинувся сад Софіївка, збудований графом Станіславом Щенсним-Потоцьким на честь своєї дружини грекині Софії.

Основою парку є круте узгір'я на п'ять терас з півночі і по чотири із сходу і заходу, що всі збігаються зигзагуватими сходами до пишного павільйона на південному березі нижнього ставка.

Звідси до воріт парку, через дрімливий ліс вздовж течії річки, йде широка алея, обсаджена струнками тополями. Цією дорогою пройшли незчислимі туристи, щоб милуватися красою парку, напитися води з цілющих джерел його (залізні, сірчано-кислі води), чи покоштувати знаменитих овочевих вин.

Весь парк складається з окремих декоративних груп рослин; кожна частина мала інший добір рослин і свій стиль, що надавали кожній частині своєрідності. Кожний із кутків Софіївки був оформлений за певною ідеєю, переважно з історичного минулого Греції — батьківщини Софії.

Вхід до парку стерегли дві круглі вежі. На правому високому узгір'ї, в лісі стояла альтанка-«грибок», за нею на мальовничій ясній поляні — будова діврова, присвячена Зевсові; ще далі над течією Кам'янки — Гарпейська Скеля. Далі шлях підходить до нижнього ставка з пишним павільйоном над ним, водограєм на 20 мтр., мальовничими пристанями, місточками, каскадою. Понад доріжками парку, що бігли вздовж ставка, були уміщені білі мармурові статуї Меркурія, Аполлона Бельведерського, Гомера, Платона, Сократа, чаша бога Ескулапа, лікаря з зміями, з якої бігла холодна вода з підземного зжерела. Недалеко від неї, серед басейну з водою, стояла велика кам'яна ваза, повна квітів — приношення богині Діані, а проти неї — могутня каскада, що падала з височини метрів у 20 (з вогами переходами під нею), що переливалася на сонці чи у вечірніх вогнях фюерверків самоцвітами або відбивала веселку на хмарах туману над нею. Далі над самою серединою ставка, так що можна було бачити з усіх боків, була скеля; на ній стояла біломармурова постать Афродіти, що спускалася до води. Трохи далі за пишними квітучими кущами — мармурова постать Паріса, а на розгалуженні стежок — Купідон.

Над касадкою, через Слісейські Луки, стежки ведуть до іншого кута перебування богів Геллади, в якому серед різних мальовничих квітників де-не-де проглядають їх біломармурові постаті. При вході

на поля вас зустрічає Аполлон Олімпійський, ще далі — присвячені богам чаші овочів і квітів, ще трохи далі кицута група «розбите життя» — гранітовка, надбита вгорі колона з надпаленим верхом, а біля її підніжжя лежить природна поросла мохом скеля — «сплячий лев» — насправді дивовижний жарт природи. Ще далі — дві плити сірого уманського граніту під назвою — «природа та мистецтво». Одна штучно оброблена у вигляді могутнього моноліту стрункої форми з ідеально зашліфованими поверхнями, сторін, ребер і кутів. Друга — природна брила того ж граніту із мшистою поверхнею, випадково кинена на просторі зеленого луку поруч першої. Кожному стає ясным, що природа і краса її вища. Наприкінці «Елісейського Лугу» знаходиться храм Венери з її жертovníком і альтанкою Авгура (клітка для птиць) та басейн золотих рибок. Нарешті «громова» грота Зевса з вівтарем «вільної жертви» перед ним.

Храм Венери — дивовижний утвір архітектури і садового мистецтва. До шлюзу могутньої амстердамської дамби прибудовано імпаозантний на чотири колони портик храму; з його фронтона пушено воду так, що вона падає тонким суцільним покривом перед колонадою на сходи і прикриває вхід наче прозорою завісою. За нею в середині храму на темному тлі стоїть мармурова постать Венери Купальниці. Від храму вода далі тече через ніжнозелений луг, на якому стоїть лицем до Венери Адоніс. Ще далі підходимо до «громової» або лев'ячої готи з вівтарем Зевсові. Вівтар — це стовп, на якому лежить велика брила каменю. В куті готи з каменю б'є вода. Якщо похитати плиту вівтаря-стола, то чується спочатку віддалений грім, потім він стає сильнішим і наповнює печеру. На стіні готи напис: «Хто увійшов сюди щасливим, вийде ще щасливішим». Ліворуч, біля входу до готи, колись стояв вівтар — гранітовий постамент, на якому стояло бронзове вогнище. На ньому кожний міг запалити вогонь жертви. В садку ще в кількох місцях на вільному повітрі були такі жертovníки для приношення богам квітів.

За храмом Венери знаходиться верхній став з островом Венери і павільйоном, двома пристанями і спуском до купелі. Стрункі сріблясті тополі та верби оточують Іонійського стилю павільйон, що тоне в морі квітів.

Чудом паркової техніки був підземний тоннель, що з'єднував став Венери з спеціальним басейном. Відвідувачі сідають в човни: на першому — оркестра, на другому — гості, мить — і шлюз відкритий: човни з музикою струнко зникають в підземельному тоннелі, щоб за 10 хвилин виплисти в нижньому басейні.

Недалеко від храму Венери було ще Люстерко Діяні — глибока криниця, заглядаючи до якої можна було на глибині 7 метрів бачити себе на тлі неба в пишній декоративній круглій рамі з дерев, та криниця, в якій голос відбивався багато разів і виразно повторював те, що ви хотіли собі почути.

Отож на гіперборейській півночі Гуманщини в XVIII стор. знову загорівся той вогонь, що був тут 2000 років перед тим, знову розквітли грецька і римська культура, їх мистецтво, література, чудові мити і поетична містика. Знову, бо 50 км. від Умані на схід в с. Журовці разом з грецькими вазами, що мають зображення грецької мітології і літературних сюжетів, знайшовся келіх з надряпаням на ньому написом-присвятою богу Ескулапові, як і ваза цілющого джерела в

Софії. В селі Новосильці виявлені на місцевій красуні-скитійці золоті оздоби з виображенням богинь і речей їх культу, а біля села Іллінець знайдено багате наруччя з золота із сценами з античної мітології — власність господаря уманського степу IV стор. до нашої ери.

З переходом Уманщини до рук Московщини вона починає занепадати. Після знищення Запорозької Січі (1775) край залишився безборонним. Щоб створити собі захист проти українського населення, Москва закликала на козачі землі колоністів з Німеччини, Сербії тощо, а з українського хліборобського населення створила військові поселення за пляном графа Аракчєєва. Селяни в них жили з хліборобства, водночас відбуваючи військовий вишкіл і творячи військо. Села були перебудовані; хати були поставлені так, щоб селянина легко було викликати на муштру. Для військового начальства були побудовані в стилі українського ампіру затишні палаци (для начальників дивізій), доми для полкових урядовців тощо. Округовими центрами військових поселень стали Гумань та Маньківка. Ці міста були відповідно розбудовані і доми ці збереглися досі. Проте варварські були понижені будівлі XVII-XVIII стор., палац пр. Ст. Потоцького з галереєю образів, а після польського повстання 1831 року і Софіївку було конфісковано і переіменовано на «Царицин сад». В парку було поставлено монумент на пошану царя й цариці. На Гуманщині посилилася панщина, школи було скасовано. Якщо в гуманській школі ще 1829 року викладалося для сотень дітей гуманської шляхти, міщанства і духівництва науки: релігію, мораль, російську та польську мови, вимову і поезію, літературу польську, латинську, грецьку, німецьку, французьку мови, городництво, каліграфію, географію, історію, геометрію, арифметику, алгебру, землемір'я, природознавство, фізику, мінералогію, хемію, технологію, — то вже в новій школі наука обмежувалася такими викладами: буквар, часословець, псалтир, російська історія, граматика, арифметика, географія. Крипацтвом селянство було відсунуто від школи, проти чого ще в XVIII стор. боролися Василяни. Селянину залишено було лише стару дяківську школу. Це значно знижувало широчінь старої козачої освіти і зводило вихованців цієї школи на найнижчі ступені в урядовій службі в своєму краю. На вищих урядовців і командирів війська надіслано москалів і сербів, що зайнялися москвізацією краю. Після відібрання Софіївки від пр. Ст. Потоцького в саду було відкрито школу садівництва і хліборобства, що постачала агрономів та управляючих маєтками на всю колишню Росію та Польщу.

В другій половині XIX стор. в Умані почала вже діяти стара громада на чолі з нотарем Михайлом Комаровим «Уманець і Спілька», що випускала для народу популярні книжки, провадила читання, досліди мови, звичаїв, переклади на українську мову Святого Письма. Трудами їх з'явився друком словник української мови «Уманця і Спільки», що досі є незамінним джерелом пізнання нашої мови. Гурток Комарова заступила стара громада нотарів; до неї належали: лікар Ю. Крамаренко, адвокат П. Курінний, лікар П. Стаховський, священник Макар Крамаренко та інші. З гуманських шкіл виійшли такі видатні діячі української культури, як митрополит Василь Липківський, академік Микола Біляшівський, академік Сергій Єфремов, проф. Василь Данилевич, кооператор В. Доманицький, Х. Барановський, Співецький, проф. Демущий, Іван Олексіїв і багато інших.

На початку революції в 1917 році м. Умань було сильним культурним осередком українського національного життя. Крім повітових, громадських та адміністративних установ та організацій (земства), тут діяв Кооперативний Союз, Позичково-ощадне Т-во, виходило кілька часописів («Союз», тижневик «Громадське життя».

З шкіл тут працювали: Школа хліборобства і садівництва, Кооперативний технікум, Технікум будівельний, Керамічний, Народного мистецтва, три українські гімназії, повна сітка народних шкіл, Український Народний Університет, Курси готування учителів, повна сітка просвіт, Історичний Музей Уманщини, Дослідна агрономічна станція, Музеї природничий та санітарний, Духовна школа.

В м. Умані був завод сільсько-господарських машин.

Місто Умань мало на час появи большевиків 9 церков, 2 синагоги, 1 костюль, 3637 будинків, населення 45.343, з них жидів 49,5, росіян 4,6, поляків 1,7.

З приходом московського большевизму всі національні установи були знищені або перетворені на большевицькі; діячі частково розстріляні, інші заслані, а населення, що боролось за вільний творчий труд, знищено голодом, заслане поза межі краю. Край, знову загнаний до кріпацтва, став країною колоніального визиску чужинцями.

В. Щербаківський

Спогад

Тадей Ростиславич Рильський*) — (1903 — 1904 рр.)

Взимку 1903 р. я учився в Київському університеті, а влітку виїхав на екскурсію в село Синяву Канівського повіту, розташоване над річкою Россю. Там була стара церква, побудована ще, мабуть, за Богдана Хмельницького, у 1645 чи в 1654 році. Там я зфотографував старий іконостас і взяв до музею два образи, намальовані на двох камбалах, морських рибах, які вважалися богородичними, бо є повір'я, що Богородиця їла рибу, половину з'їла, а другу половину кинула в море, і там риба ожила, але тільки у формі половинки. Ці сушені риби були привезені чумаками в село Синяву, і на них були намальовані образи Христа і Божої Матері, що висіли перед намісними іконами.

Восени, десь з кінцем серпня, я зайшов до Рильського у Романівку. Його старші сини, Ясь і Богдан, поїхали вже до Києва. Япереночував у нього. На другий день випала добра, тепла погода, сонце світило і гріло, і Тадею Ростиславичу захотілося поїхати подивитися на поля, але жінка його була проти цього, бо парубки були в полі зайняті оранкою. Один, правда, був вдома, але він був чимсь зайнятий. Тоді я запропонував свої послуги, бо я умів добре поганяти коней. Жінка сумнівалася, але Тадей Ростиславич таки настоював, і я повіз його. Він був слабкий на груди, і я віз його з особливою увагою, як не віз би його жадний наймит. Він розказував мені, що йому найбільше подобається осінні роботи в полі, та мирна корисна праця, ті воли, що по-

*) Батько сучасного поета Максима Рильського.

волі, але певно йдуть у плузі, ті скиби чорної землі, що відвертає плуг, те бабине літо, що то несеться довгими білими пасмами в повітрі, то лежить білими нитками на стерні, куди тільки очі можуть заглянути, і поле, здається, біле, блискуче від сонця, що освічує ці нитки бабиного літа, а далі на горизонті земля парує, чорна переорана земля, а над нею повітря, перемішане з випарами землі, здається темнішим і якось моружиться, а за тими випарами ліс неначе коливається.. А в селі дим підноситься з хатніх коминів такими тонкими, тонкими, високими струмками, а на небі журавлі літають великими зграями і виграють, прощаються з нами на зиму, крукають так жалісно і сумовито. Що може бути кращого? Яка елегія? Рильський усю дорого мені оповідав. Дуже цікаво він оповідав, як колись він був у Італії, якраз тоді, коли гарібальдійці об'єднали Італію і обрали короля. Він тоді сидів у Венеції на П'яцеті, коли з Риму прийшла телеграма, що обрано короля. Тоді всі, що були на П'яцеті, піднялися із своїх місць і кричали: «Хай живе король!» І він кричав разом з ними. Я потім у 1910 році, будучи у Венеції і в Римі, згадував це оповідання, особливо у Римі, на вія Аррія, що повна елегії, як і вілла Адріяна.

Коли я привіз Рильського додому, він мені дуже дякував за те, що я його возив так гарно і обережно, що, — як він казав, — якби біля нього стояла повна склянка води, то й вода не вихлюпнулася б, і за те, що я з ним цікаво розмовляв, а справді — то уважно слухав і тільки задавав питання, а говорив він.

На другий день я поїхав до Київ. Через тиждень після того на мою квартиру прибіг Левко Юркевич і сказав, що прийшла телеграма до Яся Рильського, що помер його Батько і що Ясь і Богдан вже поїхали. Я поїхав на другий день рано. Там у Романівці довідався я, що місцевий священик, коли до нього прийшли люди поговорити про похорони Рильського, рішуче відмовився ховати, сказавши, що Тадей Рильський був римо-католиком, а тому його по-православному обряду не може ховати, і він боїться непорозуміння з консисторією. Тоді Ясь післяв чоловіка Миколу верхи до мого батька в Шпичинці, чи не поховас він Тадея Ростиславича.

Шпичинці були на віддалі 35 км. від Романівки. Мій батько відповів, що поховас і приїде на другий день рано своїми кіньми як старий приятель Тадея Ростиславича.

Тим часом люди цілим селом готувалися до похорону, бо усі дуже любили покійника і багато з них були йому зобов'язані. Тут приїхав з Бровок старий товариш Тадея Ростиславича, поляк, імени якого не пам'ятаю. Він оповідав між іншим про виступ Рильського і Вол. Антоновича у 1863 році перед студентами-товаришами, поляками, в Київському університеті. Тоді їх мало не позабивали прихильники польського повстання, але інші товариші вирвали їх і оборонили.

Селяни обмірковували всі деталі похорону. Труну везли на возі, запряженому у три пари волів. У ярма, замість простих занозів, були вставлені зелені соснові гіллячки. Занесли труну у церкву, а звідтіль на недалеке від церкви сільське гробовище. Мій батько привіз з собою свої чорні ризи та епітрахиль і хрест, так що нічого не треба було позичати у місцевого священика, навіть і Євангелію.

Коли опустили в яму труну і мій батько, за українським звичаєм, запечатав яму, тобто зробив лопатою хрест над ямою, кинув нею декілька грудок землі, селяни почали з сльозами в очах, а деякі з го-

лосним риданням кидати грудки землі в яму, при чому кожний говорив про добродійства покійника: ... а ти ж мені подарував коняку..., а ти ж мені подарув телицю..., а ти ж мені дав грошей і назад не хотів взяти.. у кожного знайшлася згадка про його добродійства. І я кинув свою грудку і згадав про його науку і оповідання, як мені були корисні на все життя, а головне його власний життєвий приклад. У мене защеміло серце. Це ж помер один із стовпів старого українства, старої української громади, один із шестидесятників-ідеалістів, зразкова людина, як громадянин, селянин і українець-добродій.

Наука і знання

В. Л-о

Історія філософії

(Популярний виклад)

Поверхове знання з філософії веде до атеїзму, а глибоке приводить до Бога.

Бекон

Філософія характеризується простотою і спокоєм; їй чужі заздрість і честолюбство; вона живе мирно з людьми, але віддаляється від гамору і марноти буденності; вона терпелива і співучаслива до людей. В своїй безкомпромісово-чистій руці вона тримає смолоскип, який освітлює життєвий шлях людям. Вона ніколи вогнем своїм не спричинялася до пожеж. Її голос тихий, але люди його чують, вона говорить, вона повторює: уклоняйтеся Богові, шануйте владу, любіть людей!

Вольтер

Антична філософія

Навіть і серед освічених людей панівними є різні й не ясні погляди на філософію й її значіння як для науки, так і для життя кожної людини й цілих народів. Одні вбачають в ній лише забаву відірваних від життя вчених, інші уважають її за якесь таємниче знання, але більшість загалу знає про філософію хіба лише трохи більше її назви.

Що ж таке філософія?

Філософія це грецьке слово, що постало з двох слів: «філо» — любов, і «софія» — мудрість. В загальному то значить любов до мудрости.

На початку цим словом колись охоплювалося всю науку взагалі, і тоді філософія займалася математикою, астрономією, медициною і т. д. Але поступово від неї виділилися ці галузки знань, як окремі замкнені в своїй специфічності, а для філософії залишилися ті питання, що не належали до окремих конкретних наук. — Здебільшого, — як говорить професор Дмитро Чижевський, — вживають цього слова, щоб визначити значення, яке є «ширше», «вище» чи глибше за окремі науки, що вивчають лише окремі відтинки, уривки світу. Філософія або «ширше» наук, бо досліджує світ у цілому, або упорядковує результати, добуті окремими науками, що вона критично переглядає — приводить до певної системи.

Отже, як бачимо, іншими словами, філософія є наука чи розмисл про причини всього існуючого.

Філософське мислення з'явилося вперше у старовинних греків. У жидів ми не бачимо й сліду такої думки. У єгиптян так само. У китайців Конфуцій, та Лао-Тсе були провідниками лише практичної моралі. В індуських переказах є лише одна глибока думка, а саме: «Все постає з однієї сили і все до неї знову повертається», але на цій думці індуське вчення зупинилося.

Це все пояснюється тим, що старовинні народи сходу скеровували своє мислення на суто практичні речі, в той час, як греками в їх прагненні до пізнання керувала чисто теоретична зацікавленість. Замість підлягати авторитетові релігії чи традиції, вони бажали все пізнати, виходячи з логічних аргументів чи досвідів. От чому у греків ми зустрічаємо, замість міту, опертого на авторитет релігії чи традиції, твердження теоретичного характеру, оперте на наслідок власної думки «філософів».

Уже в найстаріші часи в Греції виникали вчення, що прагнули пояснювати всесвіт одним загальним принципом. Ці вчення носять назву ОРФІЧНОЇ МУДРОСТІ. Гомер в одинадцятому столітті перед Христом говорив, що все постало з океану, Гезіод у восьмому віці до Христа вчив, що все постало з хаосу; старовинні поети — Орфей, Ліпос і Музей все виводили з темні.

Кожна філософська система є наслідком попередніх систем і підвалиною до наступних.

Філософія прагне відшукати істину і дати відповідь на ті великі питання, які турбували людей протягом тисячоліть. Питання про те, чи є Бог і яке відношення між ним і всесвітом, яке призначення людини, чи існує для людини життя після смерті. Питання про те, чи світ безконечний в просторі й часі, чи він обмежений і які елементи його? Чи існують як одна цілість тіло й душа людини? Чи може людина зрозуміти істотність речей, чи вона обмежена уявленнями, що отримує їх від своїх органів почувань? Питання як постало життя на землі, як з мертвої матерії постала жива? Для чого всі клопоти, турбування, метушня, ота пліганина від праці до радості й від радості до праці?

Всі ці питання знаходять свою відповідь у філософії. Коли ж на якебудь із цих питань вона не спроможна дати ясної відповіді, тоді вона ставить окреслено перепону.

Бодай не повне — поверхове знання історії філософії дасть нашим молодим читачам зрозуміння того, які величезні зусилля затратили великі мислителі, щоб вийти людству з темні на дорогу пізнання. Із історії філософії наш читач зрозуміє «гелленську освіченість», що стала всесвітньою освіченістю, зрозуміє, як філософія надала цій «освіченості» скарбу загальних ідей, зробивши її універсальною, як філософія сприяла самоусвідомленню людства в його духовому поєднанню.

Історія філософії покаже читачам, як завдяки філософії за середньовіччя оновилась розумово європейська людина, що, звільнившись від кайданів догматизму, пішла шляхом освіти й дальшого культурного зростання.

Ми вже говорили, що батьківщиною філософії, як науки окремої навіть і від релігії, була Греція. Там вона досягла такого розквіту, що перші грецькі мислителі вражають і сучасників глибиною своїх філософічних будов.

Ми розпочнемо свій огляд історії філософії з так званих натурфілософів. Таку назву вони одержали тому, що робили свої спостереження над природою і з цього виводили свої філософічні висновки. Першим таким філософом був **Талес** з Мілету 625 р. до Христа.

Цей мудрець намагався привести все до одного початку і віднайти первісний елемент чи субстанцію світу. Першопричину всього існуючого Талес вбачав у воді. Тварини, як він говорив, харчуються рослинністю, рослинність землею, харч цих тварин — волога, насіння, з якого постає тварина, теж вологе. Вологість підтримує життя, а значить вона й є початком всього. Вода перетворюється один раз в лід, а інший раз у випар; чому ж тоді їй не можна перетворитися в камінь, в землю, в рослину, в траву? Вода не має означеної форми; її форма залежить від місця її перебування. Вода неспокійна й рухома, скрізь, де є рух, є життя. Початок вологости є душа світу, яка скрізь розлята. Вологість це скарбниця божественного розуму.

В часи Талеса, коли наука була розвинена слабо, ліпшого, звичайно, пояснення й придумати було годі. Але треба визнати, що Талес не був далеким від істини. Його припущення є і в найновіші часи живучим. Сучасні фізики припускають, що початково існувала земля в стані рідини і що перші живі організми з'явилися у воді.

Талес дуже багато зробив для розвитку науки. В геометрії він довів важливу теорему: кути, вписанні в півколах, прямі. В астрономії він навчав, що земля опукла, зірки це вічно горючі тіла, місяць так само опукле тіло, що освічується сонцем, його подорож між сонцем і землею і є спричинником сонячних затемнень. Йому пощастило навіть передредекти одне таке затемнення. Він відкрив Малий Віз і Полярну зірку, обрахував тяглість року, приблизно виміряв діаметр сонця й перший помітив існування магнетової сили.

Талеса зараховують до семи мудерців.

Анаксимандр з Мілету (610 років перед Христом). Цей мислитель був, можливо, одним із найглибших філософів того часу. Про це свідчать його думки, що стали відомі нам з переказів, і невеличкий уривок з його філософічного твору. За першопричину Анаксимандр уважав не якусь речовину, відому нам з повсякденного життя, а «необмежене» **БЕЗКОНЕЧНЕ ВІЧНЕ**. Цим охоплюється все, що існує, що іонувало і що будь коли буде існувати. Це «безконечне» вічне чи «необмежене» має здібність прийняти всяку форму, всякий вигляд, а тому Анаксимандр називав його «незбагненним». Все, що існує, постає із цієї першопричини. Ця першопричина все собою наповнює й сама все творить, але не шляхом перетворення, а шляхом вічного руху. У безконечного, вічного нема ні початку, ні кінця. Воно саме є початок всіх речей. Воно все охоплює й усім керує. Воно є невичерпним і безконечним джерелом всякого народження. І хоча ця первопричина є божеське, але воно є так само матеріальний початок, обдарований вічним рухом. Анаксимандр говорив: «З чого постають усі речі, в тому самому вони й зникають з неувикливістю, віддаючи одна одній кару по черзі часу. Отже виходить, що поява окремих речей є якимсь «гріхом», проти «**БЕЗКОНЕЧНО ВІЧНОГО**» — народившись вони гинуть, нищачи одна одну і вливаючись знову в первісну субстанцію, з якої і постали. От чому погляд Анаксимандра можна з повним правом назвати поглядом «трагічним». Анаксимандр мав своє власне уявлення про будову світу з землею в його центрі! Анаксимандр виводив походження людини від тварини,

подібних до риб, що жили у воді, але пристосувались до життя на суходолі. Це, можна уважати першим натяком у сторону на «теорію еволюції», що виникла вже в наші часи. І в цьому немає нічого дивного. Ця уява про походження людини в Анаксимандра впливає з його розуміння руху як вічної сили. А рух тоді означав не лише зміну положення в просторі, а також постання і зникання речей...

Анаксимен з Мілету (530 р. до Христа). Цьому філософові видавалося вчення про постання світу його попередника Тасела дуже грубим, а тому він навчав: «Подібно до того, як наше тіло тримається душою, яка є диханням, так і світ тримається «повітрям». Значить, невідмінним і безконечним принципом, причиною, з якої постало все, є повітря. Анаксимен вчив, що все існуюче складається з вогню, повітря, води й землі, але все утримується повітрям. Повітря є першопричиною.

Близьким по духу вчення до Анаксимена був **Діоген Аполонійський**, що так само уважав повітря основним чинником в постанні світу. Але Діоген дивився на повітря не як на звичайне повітря, а як на одушевлене, обдароване зміслами і здатністю керувати всім. По Діогену все має чуття і все дихає. Тіла небесні дихають так само, як і земля. Земля є живою, бо на ній росте трава, як на живому тілі волосся.

Ксенофон. Походив з Колофону в Малій Азії, недалеко від Мілету, народився між 580-550 роками. Замолоду почав мандрівне життя, як співець «рапсод», прожив майже 100 років. Його співи були не лише поетичними, але так само і філософічними творами. Співи його були скоріше сатирами на тогочасне уявлення греків про «богів», які були дуже схожі на людей. Ксенофан навчав преків вірити «в одного Бога, найбільшого за всіх богів і людей, не схожого ні на кого і ні на що ні тілом, ні розумом». Він вічний вже тому, що не міг виникнути з чогось іншого, і навіть з самого себе. Він один, всесильний і всемудрий. Не міняючи свого місця, він змінює свій вигляд і керує всім розумно. Його не можна рахувати ні обмеженим, ні безконечним, він не має ні початку, ні кінця. Бог усе. Він висміював «антропоморфних» богів Гомера та Гезіода, що нагороджували богів вчинками, що за них карають закони навіть людей, як злочинців. Цих богів утворили люди по своїй подобі, а тому каже Ксенофан: «Етіопи малюють своїх богів чорними, з плескатими носами, фракійці рудими, голубоокими. Таким чином кожний народ творить для себе богів на свій зразок, а значить, коли б бики і леви мали такі руки, як їх мають люди, то й вони б утворили собі богів на свій взірець: бики — биків, леви — левів, а коні — коней». Ксенофан відкидає навіть схожість в психічному забарвленні в богів з людськими психічними ознаками. Дійсний бог є єдиний, невидимий, що рухає всесвітом силою свого духа. Але він «думками не подібний до смертних». Ксенофан — це перший мислитель в історії людської думки, що заперечив «політеїзм» — (віра в багатьох богів), а на його місце висунув ідею «монотеїзму» (віра в одного бога), але монотеїзму дуже високого рівня, що вже наближається до поглядів сучасних вищих релігій. «Як би переконливо і досконало не говорила людина, все ж вона нічого не знає». Людина може впізнати істину лише наближено і мусить прагнути знати наближено істину, і то кожна людина. Ксенофан визнавав існування незчислимої кількості світів, але в кожному з них існує тільки одна божеська основа, і всі вони постають з однієї нез'ясованої, досконалої першооснови, що в ній в одній — вся істина.

Геракліт з Ефесу в Малій Азії.

Це один із найбільших філософів Старої Греції в досократівські часи. Він був одним із найзнатніших громадян міста Ефесу і мав всі права стати «царем». Але він мало цінував належне йому «царювання», а тому відступив царський вінець своєму молодшому братові, а сам пішов у «царство пізнання світу». Вчення Геракліта дуже глибоке, воно часто з'являється в історії, поновлене Гегелем і англійською школою, воно має своїх послідовників і сьогодні.

Геракліт напевно, передбачав долю свого вчення коли говорив: «Я схожий до сівіл (в старій Греції жриці й пророчиці), що говорять в надхненні, не посміхаючись, не оздоблюючи своїх промов і не захоплюючись. Голос їх на протязі століть звучить божественними істинами».

Геракліт на початку питає себе, чи не даремні всі шукання, що їм присвячували себе його попередники. Чи можливо відшукати будьщо, що дійсно існує і лишається існувати?

Ніколи немає того, що існує. Кожна річ існує і в той самий час не існує. «Все протікає», — з сумом говорить Геракліт, — все йде, і ніщо не зупиняється; неможна двічі вступити в ту саму річку, бо річка за той час вже стала іншою, вже змінилася. Але ця постійна мінливість і є єдино незмінною, тобто постійна мінливість є дійсне буття.

Рухомість води не уявляється Гераклітові ще всеохоплюючим з'ясуванням руху: рух увсвітлу він вбачає в горінні, в огні. Все горить і нищиться вогнем. Спокій є лише уявним явищем, спокій нам лише видається спокоєм. Полум'я лампи лише здається нам нерухомим, в той час коли в ньому проходить безконечний рух частинок, що одночасово одні запалюються, а інші гаснуть. Серед всіх явищ природи вогонь є подобою і символом всього іншого. Від вогню, тобто від тепла й світла, виникає життя. Він запалює життя і одночасно нищить життя. Отже за Гераклітом уже не вода, як у Талеса, не повітря, як у Діогена, є першопричиною всього, а вогонь.

Але не треба уявляти собі, що Геракліт мав на думці той вогонь, що до нього призвичаїлось наше око. Геракліт має на думці інший вогонь — вогонь духовий, невидимий, захований від нашого ока. Це вогонь не матеріальний, хоча в ньому є й матерія, але є й розум, ці дві сили, сполучені в одну, і є джерелом всіх явищ. Цей живий вогонь, розумний вогонь, «божественний вогонь, який керує всіма речами».

Рухома діяльність, рух, який за Гераклітом є лише виявом у видимій формі — це відвічна «жадоба» життя і відвічне заперечення життя. Жадоба ця завжди заспокоюється і завжди вона незаспокоїма. Огонь, що породжується цією жадобою, творить, але стомлених цим творенням, нищить.

Отже вся філософія Геракліта зводиться до двох засад: до відвічної непостійності і до постійності цієї непостійності. Постійним є не сам рух, не творення, а закон руху.

Рух чи творення перебувають в бутті і в небутті, а тому закон його лежить в поєднанні протилежностей, або в згоді протиріч: «Все відокремлюється одне від одного і знову з'єднується». Сполука протилежностей творить гармонію, яка, за Гераклітом, є наслідком внутрішнього противенства в явищі. Гармонія не може існувати без протилежних сил. Немає її без болю і боротьби, немає нічого живого без різности чоловічої і жіночої статі, протилежних одне одному... Цей світ є ди-

тиною боротьби, в ньому форми творяться й помирають одна за одною. Протилежності тотожні. «Безсмертне — смертне, смертне — безсмертне; вони живуть взаємно смертю одне одного та вмирають життям. Пов'язані: ціле й неціле, єдність — роз'єднаність, співзвучність — різнозвучність, і з усього єдине і з єдиного все. Протилежності підтримують одна одну або обумовлюють одна одну: хвороба робить примним здоров'я, нещастя — добро, голод — ситість, праця — відпочинок».

Наша душа є іскрою божественного вогню, що з нього випливає наш розум. Душа під час земного життя стає видимою, подібно блискавиці, яка розтинає хмару. Чи існує душа після смерті тіла? Не припускаючи особистого безсмертя. Геракліт припускав позаособове безсмертя — повернення окремих душ до душі цілого, вогню людського до вогню божественного. Ми живемо смертю богів, каже він, і коли вогонь лишає нас, ми умираємо життям богів, тобто наше життя — то смерть божеського початку, а наша смерть — повернення божеського життя.

За Гераклітом «закон є підкорення волі одного». «Один для мене є вартим десяти тисяч, якщо він є найліпшим». Індивідуальна етика Геракліта аристократична — «пізнавати самих себе», йти за вимогами розуму, пізнавати той Логос, який належить, за його думкою, душі людській. Але люди не ті «найліпші, що мають варварські душі, що йдуть за голосом своїх бажань, бо «людям не було б ліпше, коли б були задоволені всі їхні бажання. Якби щастя полягало в тілесних почуваннях, тоді б можна було биків назвати найщасливішими в ту мить, коли вони на вечерю одержують горох». Своїм землякам ефесянам, що повиганяли з Ефесу найліпших людей, Геракліт радив «усім повіситися за чергою, а місто залишити недоліткам».

Геркліт увійшов до історії філософії, як філософ старовинної Греції, що плакав. Але вона мала філософів житерадісних, наприклад, Демокріт, що про нього буде йти мова в наступному числі нашого журналу (Далі буде)

Ростислав Єндик (за Плутархом)

Спарта і її герої ЛІКУРГ

1. Про законодавця Лікурга не можна сказати з повною певністю взагалі нічого. При дослідях про його походження, його подорожі, його смерть і до того всього навіть про його законодавчу діяльність доходимо до зовсім різних вислідів. А вже найменше погоджуються дослідники щодо часу, коли жив цей великий муж.

За одними він жив разом з Іфітом, з яким завів так зване «олімпійське перемир'я», тобто 882 або 884 р. до Христа. Як доказ вони наводять кружок з Олімпії, у який стріляли і на якому ще сьогодні можна відчитати ім'я Лікурга. Інші ж вираховують час за чергуванням старих спартанських королів і тим ставлять його на добрих пару років перед першою олімпіадою. Дехто знову ж припускає, що в Спарті жило за різних часів два Лікурги, з яких одному, славнішому, приписують сьогодні заслуги обох. Старший з цих обох Лікургів ніби жив дещо пізніше по Гомерові, а може навіть міг зустрічатися з ним.

Ксенофонт, ставить Лікурга в добу «Гераклідів». Щоправда, навіть найвизначніші спартанські королі належали також до роду Гераклідів, але він визначав, очевидно, іменем Гераклідів, тільки тих найвідомішими, що здаються найменш суперечними, або походять від давніших, що жили безпосередньо по Гераклові.

З цього видно, що історія зійшла тут вже дуже скоро на манівці. Не зважаючи на це, подаємо тут образ цього великого мужа за найбільш достовірних істориків.

2. Батьком Лікурга ніби був Евном, матір'ю ж Діянасса, тобто він належав уже до одинадцятого покоління по Гераклові. Найсильнішим з його предків був Соус. За цього кореня спартанці перетворили гелотів на рабів і здобули великі області. За переказом, одного разу вороги оточили цього самого Соуса в зовсім безводній околиці. Він погодився на переговори, обіцяючи віддати здобуту країну звамім за вільний відступ, якщо він сам і його войовники нап'ються передтим разом води з недалекого джерела. Договір був справді заключений. Але тепер він зібрав своїх дружинників і пообіцяв титул князя кожному, що не нап'ється води. Та ніхто не міг себе перемогти. Тоді він зійшов останнім сам до джерела, але щоб тільки покропити себе водою. Це діялось ще у присутності ворогів. Опісля він відійшов, але здобуту область не віддав, бо не всі напилися води.

Хоч він здобув таким чином загальне визнання, все ж таки його рід назвали не його іменем, а іменем сина — Евріпонтіди. Саме Евріпонт був перший, що злагіднив тверді королівські засади, дуже дбаючи за популярність і ласку народу. Але таке злагіднення мало свої наслідки. Народ ставав щораз більш зухвалим і пізніших королів зненавиділи за насильства, або вони втрачали значення в наслідок слабощів.

В Спарті розпаношилися на довгий час непорядки і беззаконня. Могло так статись, що навіть король, батько Лікурга, через це знайшов свій смутний кінець. Кажуть бо, що він під час однієї бійки намагався розігнати юрбу і його закололи кухонним ножом. Він залишив престол найстаршому синові Полідектові.

3. Але Полідент незабаром помер, і тепер мав перебрати престол Лікург. І дійсно він перебрав його, заки ще виявилось, що жінка брата є в благословенному стані. Та як тільки він про це довідався, зараз заявив, що престол належить дитині, якщо вона буде мужеської статі. Він же сам урядуватиме як опікун.

Тим часом удова вислала до нього посередника і намагалася почати переговори. Вона хотіла вбити дитину в матірньому лоні, щоб одружитися з ним і стати королевою Спарті. Лікург протиставився такому намірові, не відкидаючи в засаді самої пропозиції. Він удав, буцім то погоджується на неї. Але, говорив він, не варто при цьому шкودити отруйними засобами власному здоров'ю. Він уже сам подбає, щоб знищити дитину зараз по народженні.

Так він зводив жінку аж до кінця. Коли він помітив, що час вже наблизився, тоді післав людей до її дому, щоб вони були присутні під час породу. Він їм наказав: дитину передати жінкам, якщо народиться дівчина, якщо ж народиться хлопець, то вони мали негайно принести його до нього, незалежно від того, що він з ним зробить.

Саме він сидів з найвищими достойниками при столі, як справді народився син. Коли слуги принесли дитя, тоді він узяв його на руки

Г сказав до присутніх: «Спартанці, ось народився ваш король». Опісля він поставив його на королівське місце і назвав його Харелай (народна радість), бож всі страшенно тішились, захоплюючись його високодушністю і почуттям права. Його власна королівська влада потривала тільки вісім місяців.

Зрештою, він і крім цього тішився найвищою шаню серед співгромадян. Найбільша частина з них повинувалась йому не через те, що він був опікуном короля і мав повноту королівської влади; вони були віддані йому з огляду на його внутрішні вартості і виконували радісно і повсякчасно всі його накази.

Та все ж таки створився і невеличкий гурток незадоволених, що намагалися ставити перешкоди цьому мудрому мужеві в його дальшій діяльності. До нього належали родичі і близькі приятелі королеви-матері, що почувала глибоку образу. Саме її брат Леонід дозволів собі одного разу на дуже зухвалі виступи проти Лікурга. При цьому він натякав, що Лікург стане колись королем. Цим натяком хотів він вже наперед пустити неславу на Лікурга, як на вбивника, якщо молодому королеві притрапилося б яке нещастя. Подібні поголоски пускала поміж народ багато разів і вдова.

Це все мучило Лікурга, бож він боявся таких можливостей і тому постановив уникнути всякої підозри через власний відхід і так довго мандрувати по світу, аж доки братанок не виросте і сам не сяде на трон.

4. Він прибув найперше на Крит. Тут він запізнався з найвидатнішими мужами і тамешніми політичними установами. Децю з законодавства подобалось йому надзвичайно, і тим то він затямив собі те, щоб пізніше вдома зужиткувати, про решту ж не набрав він високого переконання.

З-поміж найвидатніших мудреців і державних мужів він переконав одного прихильністю і дружбою, щоб він виїхав до Спарти. Це був Талес. Тут він виступав найперше як ліричний поет і справді посвятився буцім то зовсім цьому мистецтву. В дійсності він прямував до тієї мети, що й найвизначніші законодавці. Бож його пісні були завжди захоотою до добровільного послуху і вгляду, при чому співдіяли мелодія і ритм, що відзначались надзвичайною повагою і спокійною потужністю. Всі слухали його дуже радо, а тим то набирали непомітно лагідного наставлення. Через безутавне прямування до доброго, зміцніла поміж людьми наново дружба, яка заступала колишню ворожнечу, що розпаношилась була по всій країні. Так промощував цей муж для Лікурга шлях, на якому він мав провести реформи для свого народу.

З Криту Лікург поплив до Азії. Як кажуть, він хотів порівняти дуже прості і тверді звичаї Криту з величчю і вигодами Йонії; як лікар, що порівнює хворе і недуже тіло із здоровим. Так він хотів ще глибше пізнати різницю звичаїв і конструкцій.

Як виходить, він наткнувся перший раз у Йонії на гомерівські поеми. Він відразу зауважив, що в них міститься не лише пожива для розваги і приємности, але й державницькі та виховні первні, які заслуговують на увагу. Захоплений ними, він зібрав їх і наказав переписати, щоб пізніше забрати додому. Саме в той час серед греків усталювалась ще не зовсім скристалізована слава про ті поеми. Але мало хто мав частини з них, цілий же твір поширювався далі тіль-

ки дрібними уривками. Лікурґ був перший, що подав їх до загального відома в найповнішому виданні.

Египтяни твердять, що Лікурґ прибув і до них, де йому особливо подобалось відділення касті войовників від інших каст. Він переніс те до Спарти і через виділення ремісничого стану створив чисту і справді державницько настроєну спільноту громадян. Цю єгипетську вістку потверджують і деякі грецькі письменники.

Навіть Лібію та Іберію, тобто північну Африку й Іспанію, відвідав Лікурґ, як також в подорожі через Індію зустрічався він багато разів з тамошніми аскетами. Та цю думку не заступає ніхто, поза спартанцем Арістократом.

5. Тим часом спартанці згадували з сердешним болем про Лікурґа. Тому вони запрошували його багато разів до повороту. На їх гадку, королі, поза титулом і станом, не відзначались нічим особливим, тоді як в його особі вони знаходили вдачу і потугу, придатну до володіння і проводу над людьми. Зрештою, його присутність була бажана навіть королям. Вони ж могли сподіватись, що юрба справлятиме їм менше прикрощів, якщо він буде до них ближче.

В таких обставинах Лікурґ повернувся до вітчизни і відразу заходився біля зміни існуючого стану, біля перетворення всієї конституції.

Він не очікував ніякого громадського впливу тільки від частинно зміненого законодавства.

Повний всяких плянів Лікурґ поїхав найперше до Дельф. Тут він приніс богові жертву і запитав за пророцтвом. Він повернувся з тим відомим на весь світ висловом, з яким звернулася до нього питійська жриця, називаючи його «любимцем бога», «більше богом, ніж людиною», врешті ж на його прохання за «добрими законами» заповіла вона, що бог допоможе йому створити конституцію, найліпшу з усіх сучасних.

Заохочений такими обіцянками, він намагався найперше запевнити собі прихильність найвизначніших громадян, закликаючи їх до співдії. Спочатку він договорився тасмно з своїми приятелями і щойно опісля зв'язувався з щораз більшим гуртом і так створював міцний союз для здійснення своєї мети.

Як надійшла відповідна хвилина, Лікурґ наказав явитись удосвіта на ринку тридцятьом найвидатнішим громадянам при повній зброї, щоб викликати переляк серед можливих противників.

На початку цього неспокійного руху перелякався і король Харелай. Він думав, що ці дії звернені проти нього і тому сховався до святині. Але вже незабаром дійшов до кращого висновку. Коли ж до того запевнили його про безпеку, він вийшов з святині і сам узяв участь при проведенні пляну, бож був дуже добродушний. Наприклад, другий король, його співрегент, висловився так під час похвал на адресу цього молодого володаря: «Та ж як може бути Харелай добрим мужем? Він бо не має досить енергії навіть супроти лайдаків!»

(далі буде)

ПЛЕКАЙ СВОЮ ДУХОВІСТЬ І ХАРАКТЕР, ЗДОБУВАВ ЗНАННЯ,
ЩОБ СЛУЖИТИ В ЖИТТІ ВИЩИМ ІДЕАЛАМ.

Увага, спостережливість, пам'ять

Наша свідомість є лише невеличкою частиною загального процесу мислення. Десь за кордонами свідомого лежить величезна царина позасвідомого, тобто такого, що нами не помічається і не відчувається. Отже невеличка частина процесів думання щоденного життя відбувається в царині свідомого, а в той самий час всю решту праці ми переводимо в широкій царині підсвідомого. Наше усвідомлене мислення можна порівняти з виступаючим з води верхів'ям гори, більша частина якої захована від нашого ока. Процесом мислення ми перебуваємо ніби темною ніччю в лісі. Наші ліхтарики кидають маленьке кілко світла біля нас, а далі за цими освітленими кілками напівтемінь, а ще далі повна темінь. Але й в цій напівтемені і в самій темені йде праця, наслідки якої, коли потрібно, висуваються наперед і попадають в освітлене коло. Тобто за потребою ми переводимо потрібне нам з царини підсвідомого в царину свідомого.

Цей процес перенесення потрібного нам із підсвідомого до свідомого виконує те, що ми називаємо пам'яттю.

Ми сприймаємо й відкладаємо в бік наші враження. Але відкладаємо їх не в царину свідомого, бо тоді б ми мали їх перед собою кожної хвилини. Вони відкладаються в царину підсвідомого, до його скарбниці. Там всі наші враження лежать заховано й замкнено. Там вони перебувають від часу їх виникнення аж до часу, коли зайде нам потреба їх поновити. При цій потребі воля дає наказ «робітникам» підсвідомої царини відшукати відкладені враження і вивести їх до нашого свідомого. Коли «робітники» добре вишколені й уміють виконувати свою працю, звикли до неї, вони уміють підкорятись наказові нашої волі і знають добре, куди вони заховали те чи інше враження, вони переведуть його до нашої свідомости таким, яким одержали колись наказом волі заховати!

Наш розум завжди переповнений ідеями, думками, враженнями, що ми їх не усвідомлюємо, доки вони не попадуть під освітлення «ліхтарика свідомости». Кожне враження, що його ми сприймаємо, кожна думка, що її ми розробляємо, кожна дія записується в нашій царині підсвідомого, і ніщо й ніколи не утрачується до кінця. Багато речей, що здавалися роками забутими, повертаються в царину свідомого, коли у нас з'явиться бажання чи потреба їх поновити. На виклик речей чи вражень здебільшого треба вживати зусиль, а інколи буває й так, що якийсь зовсім незначний поштовх — і давноминуле, забуте впливає свіжим і до деталю повним. Якийсь збіг обставин, якийсь один звук, якийсь маленький деталь, що був колись під час одержання враження, й все те, що породило те враження, впливає раптом і стане перед нами освітленим зовсім з усіх боків, як щойно отримане й пережите.

Багато вражень розуму напевно ніколи не будуть повернені в царину свідомого, коли в них не зійде потреба. Але вони все ж таки лишаються в царині підсвідомого і завжди будуть стиха, але міцно, впливати на наше мислення, а тим самим на ідеї й поступовання. Інші враження залишаються захованими в глибинних сховищах розуму в очікуванні їх застосування, як світло й тепло заховані в кам'я-

ному вугіллі й вийдуть з нього назовні при його використанні. Але коли б можна було досягти глибини підсвідомого мислення, ми б знайшли там кожне враження, що його одержали будьколи. Немає жодної думки, жодного поступовання чи враження нашого минулого, щоб усе це не мало впливу на формування нашого теперішнього розумового й морального стану. Ми сьогодні є такими чи іншими в залежності від того, що ми думали вчора, говорили, бачили, переживали. Людина сьогодні є витвором свого вчора. Наші сьогоднішні переконання й думки здебільшого є наслідком цілої низки маленьких переживань в минулому, що вже давно забуті, і про них ми, можливо, ніколи не згадаємо.

Переводити враження, колись нами одержані, з підсвідомого до свідомого, доручується в людині її пам'яті. От чому дуже й дуже добре, а то просто й необхідно, кожній людині мати добру пам'ять.

Ми знаємо про речі лише те, що пам'ятаємо, а коли це так, то знання наші перебувають в повній залежності від нашої пам'яті. Добра пам'ять — добре знання, і навпаки. Але ж як не дивно, а якби пам'яті перебуває здебільшого в руках самої людини, людина, коли вона нормальна, завжди має якусь пам'ять. Звичайно, пам'яті не можна розвинути поза межами можливості. Можливості не у всіх людей однакові. Пам'ять можна розвивати так само, як можна розвивати, посилювати голос, швидкість бігу, силу м'язів. В співі так само не всі можуть стати Карузю чи в м'язах Піддубним, але при певному умінні, при певних вправах, кожний не глухонімий зможе поліпшити свій спів, кожний не каліка може посилити силу своїх м'язів. Треба лише до цього поставитись з належною увагою.

Увага потрібна й в розвитку пам'яті, більше того, пам'ять залежить цілком від уваги, вона є наслідком уваги.

Враження бувають міцні й слабкі. Міцність і слабкість враження залежить від тієї уваги, що ми її затратили, коли одержували це враження. Уважне відношення до найближчих речей найбільша і найхарактерніша здібність розуму. А тому кожна людина може розвинути свою обдарованість до певного ступня лише тоді, коли вона буде посилювати в собі здібність скупчувати увагу. Отже великі різниці між розумами в людей постають в наслідок різниці сили уваги. Увага це ліпша половина розумової могутності. Враження, що сприймаються без будь-якої уваги — не зберігаються. Більшість того, що ми бачили, чули чи до нього доторкалися, зразу забувається тільки тому, що ми не звернули на нього належної уваги. Значить, слаба пам'ять є наслідком недостатньої уваги. Погана спостережливість і погана пам'ять є близнятими з походження.

Вчені вже давно прийшли до висновку, що розум людський не може скупчуватися одночасно на декількох речах. А тому коли ми хочемо отримати найбільш ясне й сильне враження від якоїсь речі, мусимо скупчити всю свою увагу тільки на цій одній речі. Помічено — люди, що володіють сильним і могутнім розумом, посідають у великій мірі здібність скупчувати увагу. Навпаки, дурні, ідіоти зовсім позбавлені здібності уваги. Людина з обмеженими здібностями уваги має в посіданні дуже малі знання.

От чому головним завданням для того хто прагне здобути знання, є посилення своєї уваги. Увага посилюється тим, що в один і той самий час робиться лише одна справа, і при тому робиться якнайліпше. Звертаючи нашу увагу і наше зацікавлення лише на одну річ, ми досягаємо того, що праця чи наука будуть нам приємні, бо ми бу-

демо мати можливість докладно це завдання виконати. Честерфілд дуже правдиво підкреслив: «Протягом дня знайдеться час для всього, коли ми в один час будемо робити лише одну справу, але не вистачить і цілого року, коли ми всі справи будемо робити одночасно». А. Бурлей, уточнюючи це, каже: «Найбільш короткий шлях до того, щоб зробити багато справ, полягає в тому, щоб в певний один час робити певну одну роботу».

Коли ми робимо якусь справу, то перебуваймо в ній усім еством, а коли спочиваймо, то й спочиваймо всім еством, уникаймо, щоб бодай одна якась думка турбувала наш мозок.

При вивченні будь-чого, для більшого успіху, ми повинні зупинити нашу увагу по черзі на різних подробицях, а потім переходити до загальної цілості.

Таємниця успішного розвитку розуму — це його удосконалення через вправи.

Сила враження залежить від зацікавленості, яку мав до неї розум, і від напруження добровільної уваги. Сильне враження поновлюється за потребою.

Психологи ділять увагу на дві категорії: мимовільна увага і увага свідомо. Мимовільна увага виникає поза нашою волею, увага ж свідомо потребує скупчити нашу силу волі, щоб примусити себе бути уважним. Тварини мають лише мимовільну увагу. Людина ж (звичайно, нормальна) мусить мати розвинену свідому увагу. Брак потрібної свідомі уваги тієї чи іншої людини говорить про низький розумовий розвиток цієї людини.

Свідомо увага це наслідок розвитку волі. Для тварин, малих дітей і нерозвинутих розумово людей, річ цікава вже тоді, коли вона приваблює увагу більше, ніж на мить. Розвинута ж людина має здібність скерувати свою увагу на річ нецікаву і утримати цю увагу на ній до того часу, доки розум не одержить належного розуміння цієї речі. Вона здібна також перенести свою увагу з речі цікавої на річ нецікаву, і це все вона робить зусиллям своєї волі. Воля це те внутрішнє в людині, що скупчує увагу. Це той внутрішній законодавець, що дає наказ, виконання якого мусить бути обов'язковим і незаперечним. Заперечення наказу волі — значить брак волі.

Вправляючись, можна розвинути в собі силу зосередження й уваги. Для виховання пам'яті треба призвичаїти розум звертати на зорові враження більше уваги, ніж на всі інші. Конча потреба вірно бачити речі. Немає фаху, який би не мав користи від розвиненої спостережливості. Спостережливість збагачує відомостями й дає багато радості власним розвитком. В подорожах, наприклад, багато людей гублять з-перед очей цілу низку чудових краєвидів, цікавих речей лише тому, що не вміють спостерігати. Повернувшись з подорожі й читаючи описи тих місцевостей, де вони були, в інших подорожників, дивуються потім, що так мало бачили з того, що можна було бачити.

В наслідок браку тієї самої спостережливості у багатьох при читанні губляться часто-густо найліпші сторінки, найцікавіші факти, найяскравіші описи. Отже треба звертати особливо міцну увагу на все те, що спостерігаємо. Речі, які мають зробити враження на розум, треба спостерігати досконало й пильно. Виховання здібності спостереження відлячується в кінці і за працю, і за час, і за зусилля. Ці вправи не лише корисні для виховання пам'яті, вони дадуть так само здібність гостро спостерігати, що робить особу і для себе й для суспільства корисною.

Одна з найліпших вправ для виховання спостережливості полягає в тому, щоб призвичаїти себе вірно бачити знайомі речі.

Поставте перед себе будь-яку з ваших речей. Хай це буде книжка, яблуко. Дивіться на цю річ вдумливо, прагніть, щоб вигляд її зробив на вас якесь враження. Потім заплющіть очі й силкуйтеся, наскільки можливо, пригадати цю річ. Спробуйте пригадати загальну форму і окремі частини й тримайте це у вашій пам'яті. Потім відкриті очі, киньте погляд ще раз на цю річ і занотуйте, які деталі ви забули у вашому розумовому образі. Заплющіть очі й знову пригадайте цю річ в деталях. Повторюйте це до того, доки ви не зможете повністю, до дрібнички, відобразити цю річ у вашій уяві.

Після деякого часу, що ви затратите на такі вправи лише над своїми речами, ви відчуєте в собі великі успіхи. Ці вправи дивовижно розвинуть вашу спостережливість і здатність пригадувати. За короткий час ви вже будете здатні, приглянувшись гарно до тієї чи іншої речі, накреслити її контурний малюнок, що буде мати в собі всі головні окреслення й деталі. Але малюнок треба робити звичайно не з речі, що ви її бачите, а з образу, що залишився у вашій пам'яті. Не силкуйтеся на початку охоплювати одним поглядом будь-яку складну річ в її цілості. Схоплюйте деталі частин речі. Запам'ятайте одні, а вже потім переходьте до наступних і т. д.

Вдивіться наприклад, уважно в обличчя вашого знайомого, в його очі ніс, рот, підборіддя, колір волосся опуклість голови і т. д. А вже потім відшукайте те характерне, що робить цього знайомого зовнішньо несхожим на всіх інших.

Багато людей здатні охопити одним поглядом зміст цілого друкованого абзацу. Фахові журналісти дуже часо можуть запам'ятати зміст цілої сторінки, глянувши на неї лише одним поглядом. Люди, що дають оцінки книжкам, теж володіють цим умінням. Редакторів в його праці треба «перебігти» цілі стоси газет, журналів і т. і. Він це робить, лише перегортаючи сторінки, схоплює найцікавіше і вже робить оцінку, чи та чи інша стаття підходить йому, чи ні. Цікава вона чи нецікава. Отже вся справа в практиці. Професор Портер з університету Іеля одним поглядом читає зразу півсторінки звичайного підручника. Звичайно професор Портер, щоб досягти цього, починав із читання декількох слів одноразово, потім переходив до речення, а вже потім до цілих речень. Дуже важливою вправою є також запам'ятовувати покій зі всім тим, що в ньому є. Зайдіть до кімнати, швидко огляньте її меблі, а потім попробуйте уявити її, зробити з неї, так би мовити, розумове фото з найбільшою кількістю речей, кількістю вікон, кількістю дверей, столів, образів і т. д.

Лягаючи спати, пригадайте все, що ви робили протягом всього дня, від часу, коли ви прокинулись, і до часу, коли ви знову пішли до ліжка. На перший раз можна з певністю сказати, ви зможете пригадати дуже мало, але з часом ви досягнете того, що пригадувати будете все. Це все властивість не так пам'ятати, як властивість спостерігати. Ваша позасвідомо розумова діяльність визнає необхідність чітко сприймати речі й заносити їх куди потрібно.

Так само потрібно удосконалювати й ваше чуття. Враження, що охоплюються зором, охоплюються швидко, але пам'ять ліпше утримує те, що приходиться до розуму через вухо. Читання наголос допомагає швидше завчити потрібне. Майже половина глухих завдячують свою глухоту своїй неухвалності. Ліпший засіб виховати й поліпшити слухове сприйняття — це виховати в собі уважність і зацікав-

леність. Коли ви йдете вулицею, прагніть ловити й утримувати всі уривки розмов людей, що проходять повз вас.

Прагніть ловити різницю голосів. Знаходьте завжди можливість бувати в якнайбільшій кількості на лекціях, на промовах, присвячують їм особливу увагу. Прагніть записати все, що ви почули, прийшовши додому.

Ми тут дали лише частину із всього того, що потрібно для кожної людини, яка хоче чогось досягти. В майбутніх наших викладах ми будемо намагатися дати більш глибоке розуміння теми, яку ми порушили в цьому числі. (дб.)

Те, що над нами

У кожній думаючій людині живе приховане прагнення пробитися бодай думкою в царство небесних світил.

Зоряне небо найвеличніше з усіх видовищ, що відкривається перед зором людини. Починаючи від дитини, яка бачить рай серед цієї зоряної безлічі, й до філософа, який захоплено говорить: «Що варті страждання мої й страждання всього людства в порівнянні з космічним життям, яке летить там в мільйонах світил».

Небо це безодня безодень, безодня для спостереження, безодня для думки, безодня безконечним таємницям, що їх ховає небо в своїй незмірній глибині.

Кожній людині корисно знати, яке місце ми маємо в природі, що таке земля, сонце, місяць, що таке незчислимі зірки, на якій відстані вони перебувають від нас, що таке комети, зірки що падають інколи дощем, чому після дня надходить ніч, чому є літо, осінь, зима, весна?

На всі ці питання дає відповідь наука про всесвіт — астрономія. Саме слово «астрономія» — значить наука про зірки.

Астрономія основна підвалина загальної освіти. Навчатись її велика насолода, яка все збільшується, коли ми ближче знайомимось з чудесами всесвіту. Ознайомитись з астрономією, знати її бодай основи — це обов'язок кожної освіченої людини.

Астрономія належить до числа найстаріших наук, початки її губляться в темряві тисячоліть.

Першими дослідниками зоряного неба були пастухи, які стерегли ночами табуни на широких рівнинах Азії. Вони перші звернули увагу на певне розташування в групуванні зірок і дали назви окремим групам їх. Більш докладні дослідження неба робились в різні епохи жерцями і ученими в Індії, Китаї, Єгипті, Фінікії, Греції.

У Єгипті уже за чотири тисячі шістьсот років до християнського літочислення великі мудреці присвячували себе вивченню неба й багато знали про нього, але всі свої знання вони хоронили, як власну велику таємницю. В ті далекі часи астрономія досягла високого розвитку так само у Вавилоні й Китаї.

Поганські храми були не лише храмами для молитов і відправ, але також і обсерваторіями для дослідження сонця, місяця і зірок. Звичайні ж люди в ті давні часи уявляли землю у вигляді плескаючого кола, оточеного з усіх боків водою, і думали, що сонце кожний вечір занурюється в воду і, обмившись добре, щоранку знову запалює свої вогні.

Небесний овид, думали вони, — це кришталевий дзвін, що до нього причеплені всі світила: і сонце, і місяць, і зірки.

Такого погляду людство трималося протягом багатьох століть.

Пізніше географічні відкриття, подорожі навколо світу привели людську думку до переконання, що земля опукла, і після цього землі стали уявляти собі як величезну кулю, що перебуває в центрі всесвіту і що навколо земної кулі ходять всі небесні тіла.

Уважно вивчаючи рухи небесних світил, астрономи прийшли до висновку, що не сонце ходить навколо землі, а, навпаки, земля ходить навколо сонця.

Коперник перший почав настирливо захищати гіпотезу рухомости землі. Ось основні засади системи Коперника:

1) Добове обертання небесного оvidу існує тільки в уяві. Це видно-вище є наслідком того, що земля крутиться навколо своєї осі, що проходить через її центр; звичайно, осі уявної. Повне обертання землі навколо осі відбувається за 24 години, і завдяки цьому кружінню землі людям здається, ніби небо крутиться навколо нас.

2) Земля одна з багатьох планет, і вона крутиться навколо сонця, як коло центру. Таким чином справжнім центром всіх планетних рухів є не земля, а сонце.

Земля окреслює коло навколо сонця, від якого віддалена на 140 мільйонів кілометрів; шлях, що його проходить земля протягом року навколо сонця, дорівнює 930 мільйонам кілометрів. Швидкість руху землі перевищує швидкість руху гарматного набою в 75 разів.

Крім землі, є інші більш кулі, що так само колесують навколо сонця. Ці кулі зветься планетами, що погрецькому значить «блукаючі світила». Вони мають вигляд звичайних зірок, але в той час, як зірки здаються нерухомими, планети пересуваються між зірками. Планети не є джерелами світла, як сонце й зірки, а лише відбивають те світло, що падає на них від сонця.

Головних планет разом з землею є 8. Ось назви їх і віддалення від сонця: Меркурій — 53 міл. км. від сонця, Венера — 99, земля — 140, Марс — 200, Юпітер — 720, Сатурн — 1325 міл. км., Уран — 2660 міл. км., Нептун — 4170 міл. км. від сонця. Всі ці вісім куль ходять навколо сонця так самісінько, як і наша земля, в тому ж самому напрямі.

Поверх цих головних планет у просторі між Марсом і Юпітером, що тягнеться більше, ніж на 500 міл. км., рухається ціла безліч зовсім маленьких планет: вся поверхня деяких з них менша за простір кожного нашого міста. Досі віднайдено їх коло 450. Ходять вони так само як і великі планети. На такому віддаленні і таких маленьких їх можна бачити лише через телескопи.

Але це ще не все. Не одна земля має свого супутника — місяця: Марс має їх два, Юпітер — 5, Сатурн — 8, Уран — 4, а Нептун — одного. Потім час від часу біля сонця з'являються ще химерні світила — комети, що блукають в просторі накопиченням речовини, що світяться.

Місяць рухається навколо землі. На Юпітері рік майже в 12 разів довший нашого. На Сатурні в 30 разів, а на Нептуні рік тягнеться більше, ніж півтора століття, і дорівнює нашим 165 рокам.

День і ніч у нас настають завдяки рухові землі навколо своєї осі. Коли б, припустимо, земля не ворочалася навколо своєї осі, то завжди один й той же бік земної кулі був би повернений до сонця, країни цієї частини землі завжди мали б день, а протилежний бік землі

мав би завжди ніч. Земля обертається навколо своєї осі протягом 24 годин.

Річне обертання землі навколо сонця dokonується за 365 днів, 6 годин, 48 хвилин і 46 секунд.

Нове вчення про рух землі зустріло страшне заперечення не лише з боку католицької церкви, але і вожді реформації поставились до поглядів Коперника з великою непримиренністю.

Лютер писав тоді: «Говорять про якогось нового астронома, що ніби доводить, що земля рухається, а небо, сонце й місяць нерухомі, нібито тут ідеться про те саме, що й при русі на возі, чи на човні, коли тому, що їде, здається, що він сидить нерухомо, а дерева біжать. Ну, та тепер кожний, кому забажається, щоб про нього говорили, як про розумного, прагне видумати щось особливе. Ось і цей дурень вирішив перекинути догори ногами всю астрономію».

Меланхтон звертається до світських влад з настирливим проханням привести до розуму «сарматського астронома», який примусив землю рухатися, а сонце стояти нерухомо.

ІЕРГАРД ШНДЛЕР

Чя розгадана таємниця Марса ?

Рік тягнеться 2 роки. Місяць коротший за добу, але доба, як і на землі, має 24 години. Місяць сходить на заході — заходить на сході.

Під кінець минулого століття Паризька Академія Наук оголосила нагороду тому, хто перший встановить зв'язок з якоюсь іншою планетою, крім Марсу. Отже виходить, що Марс більш не цікавить науку, його проблема розгадана. Переміна пори року, тривалість дня й ночі, поява на полюсах білих плям, що з наступом весни зникають, а з наступом осені зеленосийві смуги планети перетворюються на червонаві. І це все створило певність, що наш сусід має на собі життя, а його живі істоти в наслідок давности Марса лишили далеко позаду нас, людей, мешканців землі, в розвитку культури й цивілізації.

Особиста справа кожного по-своєму уявляти собі марсіянців. Можливо, вони мають страшно великі голови, іншої будови м'язи, може, замість рук, вони мають довжелезні лапанці і навіть їх шкіра вкрита пір'ям... Це, підкреслюємо, справа уяви.

Коли Марс в 1924 році перебував в такій близьості від землі, як він вже перебував 79 років тому, або як він буде знову перебувати в 2003, він знову дасть нам можливість впевнитись в тому, в чому ми вже впевнились раніше. Він дасть подібність і в 2003 році того, що ми спостерігали в 1924 році.

Письменики-романисти припускають, що мешканці Марса живуть не на його поверхні, а в його надрах, в глибині його, бо непридатне для загосподарення підсоння не дозволяє живим істотам жити на його поверхні. Канали ж на Марсі, що мають декілька кілометрів завширки прорізани на поверхні, й останнім часом помічаємо їх поширення. Це нібито говорить за те, що в цих каналах накопичується час від часу вода на випадок посухи. І це теж стало нібито доказом існування розумних істот на Марсі. Врешті можна сказати й те, що життя знає і має безліч всіляких різноманітних виявів себе,

а тому і на Марсі воно може виявлятися у зовсім незвичних для нас, мешканців землі, формах.

А що знає наша наука сьогодні про Марс і його мешканців? Мусимо ствердити, що про мешканців Марса ми не знаємо нічого, але про сам Марс наука розкрила нам дуже багато цікавого. Нам тепер відомо, що Марс віддалений від сонця понад 200 мільйонів кілометрів і мандрує навколо сонця, а його рік тягнеться так, як наших два роки. Ми знаємо, що він найсвітліша зірка на нашому небі, поза Венерою, не дивлячись на те, що лише 14 відсотків відбиває світла (земля 43 відсотки). Розмір його діаметра має протяжність 6800 кілометрів. І він обертається навколо своєї осі трохи більше, ніж за 24 години. А це говорить за те, що доба на Марсі, тобто день і ніч, приблизно така сама, як і наша. Сонце перебуває на Марсі в півтора разів менше, ніж у нас, і в два з чвертю разів менше дає йому світла й тепла.

А тому, що розмір марсової кулі не такий великий і складається не з тугого матеріалу, сила тяжіння на ньому становить лише одну третину земного тяжіння й швидкість падіння тіл на ньому страшно зменшується. В той час, як, наприклад, на землі тіло при вільному падінні проходить в першу секунду п'ять метрів, на Марсі воно проходить лише 1,8 метра. Це виглядає приблизно так, ніби на землі падіння якоїсь речі ми будемо спостерігати в сфотографованому відображенні його з уповільненим показом відображення, як це ми спостерігаємо інколи в кіно. Водень і пара з води перебувають в марсовій атмосфері в незначній кількості, є навіть припущення, що так звані полярні накопичення не є накопиченням снігу, бо швидкість, з якою вони зникають, не порівняльна з швидкістю подібних явищ на землі. Вони за добу відходять в напрямі полюса з швидкістю до 100 кілометрів опівдні. Це все примушує думати, що на Марсі не може йти мова про тверді опади, а що ті полюсові «шапки» є лише хмаровий продукт повітряних мас.

Середньорічна температура на Марсі на 30 ступнів нижча від земної. Великі маси повітря навколо планети не можуть утримуватися через її слабі прибіжні сили. Правдоподібно також є й те, що повітря мусить витрачатися на окислення поверхні, багатої на залізо. Мерехтіння «каналів» є не чим іншим, як світловою аманом, що лежить в площині відомого на землі міражу.

Окреслення Марсових відносин буде недостатнім, якщо ми не згадаємо двох його супутників — місяців: Phobos (страх) і Deimos (переляк). Перший з них в діаметрі має щось біля 85 км. і перебуває від Марса всього на віддалі 5900 км. Завдяки цьому він мусить дуже швидко обертатися навколо Марса. Він в своїм русі є таким поспішним, що за 7,5 годин обходить Марса (наш місяць потребує для одного обігу землі понад 27 діб).

А тому, що цей місяць скоріше кружляє навколо Марса, ніж сам Марс навколо своєї осі, він примушений сходити на заході, а заходити на сході. Цей місяць показує кожную нову свою чверть за дві години, в той час, як земний показує її кожного тижня. Цей місяць в 1,5 рази більший при сході, ніж на найвищому небосхилі. Отже, коли б почати рахувати часову протяжність від цього марсового місяця, як це прийнято у нас, тоді б Фобос-місяць на Марсі був би коротшим, ніж Марс-день. Фобос ходить в дуже критичній зоні:

найменше ухилення в бік Марса, і він напевне був би останнім збитий вниз. Сила тяжіння на цьому місяці настільки мізерна, що все, що на ньому могло б бути не прикріпленим чи не злотованим з ним самим, Марс готовий перетягти до себе.

Другий місяць Марса обходить навколо нього за 30 годин. А тому, що цей час мало чим відрізняється від марсової доби, то віці цей малесенький місяць, в діаметрі 6 км., плентається надзвичайно ліниво по своєму небесному шляху. Цей другий місяць Deimos горить так ясно, як Венера, що ми її бачимо з землі. Обидва ці місяці зустрічаються кожних 10,3 години.

Наука ще сьогодні, як ми вже говорили, не може дати ясної й чіткої відповіді на питання, чи є життя на Марсі в нашому розумінні? Для деякої фльори навіть суворі обставини марсового підсоння достатні. Низька температура для такої фльори не може бути перешкодою. Правда, протікання біологічних процесів при низькій температурі повільніше ніж при нормальних температурних умовах, але все ж таки воно може відбуватися. А чи вода є konieczним складником для тих процесів? Може вода є конечною лише для життя в наших земних умовах?

Можливо, є й таке життя, коли роллю води прийме на себе рідкий амоній або яка інша хемічна сполука. В це нам тяжко повірити, але це ще не дає підстав до заперечення такого припущення. Адже існують живі організми, які, потрібний для них кисень беруть з метилової синьки. Ми бачимо, що життя дуже часто уміє виявити себе, здавалось би, у зовсім некорисних для нього обставинах. Але воно себе виявляє. Виявляє тут на землі. Отже чи маємо ми право заперечити існування життя, але зовсім відмінного від нашого, на Марсі?

Вільний переклад з німецького В. А. П.

Р. Теодорович

Марко Поло

Венеція! Місто чарів! Місто сновидів. Для більшості людей воно ще й сьогодні далеке і омріяне так само, як для венеціянців у середньовіччя були далекими і недосяжними Китай чи Японія. Венеція — місто каналів по яких, ніби в напівсні, плавають гондолі, проходячи величаві мости, пришвартовувачись до розкішних старовинних палаців. Ось палаць Дездемона, міст Ріальто, а потім знову маленький канал і маленький будинок, на якому можна прочитати: «Дім Марка Поло».

Марко Поло! І з пам'яті виринає не казкова, а жива особа в образі великого венеціанського купця, безстрашного подорожника. Це він та біла людина, що першою побачила Тихий Океан. Описи його подорожей — це своєрідний звіт європейця про Азію, і то звіт перший.

Венеція в 13-му столітті була містом мореплавців. І, звичайно, не одна історія чи оповідання, прибрані у фантазію «людей моря», з'являлися в ньому. Венеціанці морякам мало вірили, але все ж їх слухали. Оповідання ж Марка Поло були такі химерні, що викликали обурення венеціанців своєю повною неправдоподібністю. Бо як же можна було вірити Маркові Поло, коли він зовсім серйозно, намагаючись переконати, оповідав про такі чуда, як, наприклад, чорний

камінь, що його видобувають із землі, і цей камінь, запалений, горить ліпше, ніж найліпші дрова. Це він сам бачив у Китаї. Венеціанці обурювалися і кепкували з нього. Але це ще не все. Марко Поло розповідав їм, що є ще й горюча вода, яку він так само бачив. Вода ця витікає з підземних джерел, її не п'є навіть худоба, але зате вона горить...

Це все дивувало і обурювало венеціанців, бо тоді ще там ніхто не знав, що в світі існує кам'яне вугілля і нафта.

В ті часи Венеція була найбільшою торговельно-морською силою. З Індії привозили до неї перли й діаманти. Із Сибіру дорогоцінні хутра, з Китаю шовк і тканину, а з усього світу все, що було найліпшого і найцінішого. Венеція це все мала, однак жоден венеціанець на власні очі тих всіх країн не бачив.

Аж ось серед венеціанців знайшлося двоє людей, що забажали на власні очі побачити ті країни, що з них привозилися всі ці багатства. Були це батько і материн брат Марко Поло. От вони ці два Поло вирішили побачити ті країни, а трепилося це все ось як.

Під час однієї торговельної подорожі до лівденної Русі, їх заскочила там війна й унеможливила їм поворот додому. Тому, що вони не могли повернутися, вони вирішили їхати далі на схід. Подорожуючи на сході, по незаних їм краях, вони купували й продавали, вчилися мов, відкривали нові ринки, і так заїхали аж до Бухари в центрі Азії, що віддалена від Венеції на 5 000 км. Три роки вони перебули в цій місцевості. Одного дня прийшов до них післанець від великого хана Кублая, який панував від північного крижаного моря аж до Індійського океану і від середньої Європи до Тихого Океану. Хан мав велику жадою до знання, а тому що до цього часу не бачив ще жодного європейця, він велів запросити братів Поло до своєї столиці в Пекін.

Дев'ять літ не були брати Поло у Венеції. Одного дня з'явилися вони вдома, опалені сонцем і вітром, змучені й виснажені, але не з тією метою, щоби тут вже залишитися. Їхній приятель хан Кублай передав ними лист до папи, в якому він просив, прислати сто вчених монахів, які могли б навернути монголів на християнську віру та при цій нагоді ознайомити їх з європейською культурою. Це була нагода для місії, якої Церква перед тим і потім уже не мала. Однак церква не використала цієї можливості. Тільки двоє домініканів відважилося на так далеку подорож, але й ті при перших ознаках небезпеки повернулися з дороги.

Але наймолодший учасник подорожі, сімнадцятилітній Марко Поло, не повернувся з дороги. Походячи з заможної родини, Марко у своїх молодих літах одержав виховання, яке цілком відповідало його станові.

Марко, згідно з його описами, в 1274 році навесні побачив вперше долину Оксу, в сьогоднішній Амударії. Уся долина на цей час була вкрита нарцисами та пролісками. Його спосіб описування такий живий, що при читанні цих споминів здається, ніби чуєш ще й тепер крики верблюдів, іржання мулів на ринку, чуєш запах приправлених потрав над вогнем, бачиш строкаті одяги арабів, персів, турків, татарів, курдів, монголів, москалів та китайців, чуєш, як вони на всіх мовах себе перекикують. Ще сьогодні описи Марка Поло є такими

живими, як весняний ранок, коли цвіли мігдалові дерева, а поруч з тим верхи гір Гіндукуш мерехтіли своїми льодовими шпильями.

Але природа, крім своєї краси, насувала ще різні небезпеки. Поло мусіли витримувати сильні зливи, проходити розлиті ріки, пробиватися через піскові бурі та оминати льявіни. На хребтах Паміру доводилося їм проходити дуже небезпечні місця, де найменша похибка загрожувала зриву у безодню. Доводилося їм виходити на такі високі шпилі, де вже навіть птахів ніде не було видно, і тут вони побачили великі дикі вівці з величезними рогами. Оповідання про ці вівці вважали впродовж століть за байки, і щойно коли в наш час дослідникам вдалося знайти їх кістяки, повірено, що вони існували.

Перейшовши Памір, Поло дійшли до пустелі Гогі, де вода була чашами отруїна від надміру у ній соли. Здавалось їм, що відзеркалення у повітрі дрижали перед зневіреними очима, а кістяки людей та звірів лежали, порозкидані скрізь по шляху.

Кублай був не нищителем, а носієм культури. Коли до нього дійшла вістка, що наближається Поло, він вислав назустріч їм цілу дружину, щоб полегшити їм останній місяць подорожі. По чотирирічній подорожі так величаво приймав Поло хан, перед яким дрижала вся Азія.

Хан уважно приглядався до своїх гостей, а потім запитав: «Хто цей молодець?» Гордо висунув Нікольо Поло свого Марка наперед: «Це мій син, пане, і твій слуга».

З першого погляду молодець припав ханові до вподоби. Він брав його на полювання верхи на слоні, на полювання з соколами й до своїх палат розваги до Ксанаду. Три роки був Марко управителем багатого міста Янг-чау. Він їздив з дорученнями від хана до Бірми, Західного Китаю, Тибету й до південної Індії.

Марко володів тепер чотирома східними мовами. Його якскраве оповідання про його урядові подорожі, його чудесна пам'ять захоплювали хана, якого нудили вже монотонні звіти його урядовців.

Марко Поло бачив і описав велику й гідну подиву цивілізацію мирного Китаю середньовіччя. Як далеко Китай перевищував де в чому тодішню Європу, можна ствердити на основі тих речей та уряджень, про які Марко пише з захопленням: широкі дороги, паперові гроші, поліцейні стежі вдень і вночі, громадські засоби сполучення, які відповідали сьгоднішнім таксівам, мости, такі високі, що під ними могли спокійно проїжджати кораблі з щоглами, відвідні канали під дорогами, дороги, обсажені деревами.

Сімнадцять літ служив Марко Поло ханові, а його батько і дядько зібрали велике майно торгівлею.

Але врешті огорнула їх всіх страшна туга за домом, туга за рідними околицями, за блискучими копулами венеційських храмів, за невгаваючим криком гондольєрів і за звуком рідної італійської мови. Все наново просили вони дозволу повернутися додому, але їм стало відмовляти. Врешті прийшла відповідна хвилина. До хана прийшли послі від його кривняка, який тоді панував у Персії і в якого померла дружина. Вона вмираючи просила, щоб він по її смерті одружився з її своячкою, яка б походила з китайського пануючого роду. Обрано тоді сімнадцятилітню дівчину, «дуже гарну й привабливу», — каже Марко, який на все звертав бачну увагу. Посли просили, щоб хан дав їм на дорогу для товариства дуже досвідчених Поло, і хан погодився на це.

Наречена одержала бажане віно, а Поло верталися додому з незчисленними скарбами. Все це було уміщене на тридцятьох кораблях. Але подорож була нещаслива, багато кораблів затонуло, а значна частина залоги загинула.

Три роки пізніше в домі братів Поло у Венеції з'явилось троє одержих, брудних і виснажених подорожних, які мали зовсім чужий вигляд. Їх ніхто не міг пізнати. Три незнайомі зчилили в домі бенкет, тоді з'явилось кілька членів роду Поло. Але й ці кривняки не впізнали їх.

Щоб переконати всю Венецію, хто вони такі, Поло урядили бенкет. На ньому щораз вони змінювали свої одяжі, все і кращі. При кінці понадягали свої подерті одяги, у яких прийшли. На очах своїх гостей повідривали у них підшивки, а звідти повилітала величезна кількість дорогоцінних каменів. Так вдалося їм врятувати під час тяжкої й небезпечної подорожі свої скарби. Так і тепер рідня стала знову ріднею, а приятелі стали приятелями!

Вся історія їх подорожей та неймовірних переживань була б не дійшла до нас, якби не тодішня війна. У цій війні Венеції з Генуєю Марко Поло, будучи командиром галери, попав у полон, і трапилось так, що він попав до однієї келії з писарем.

Для розваги і для того, щоб впорядкувати свої спогади про пережиті, Марко диктував йому цілу книжку, яка для нас сьогодні є неочинним скарбом, книжку під наголовком «Подорожі Марка Поло». Тут уперше могла здивована Європа почути гомін дзвонів далеких азійських святинь та запах монгольського вогнища. Тут можна читати про Японію, Корею, Індо-Китай, Бірму, Яву, про Андаманів з Сибіру, Абесінію чи Мадагаскар. Але для людей, які жили в той час, все це були казки й неймовірні речі, і коли автор проживши 70 літ, вмиврав, від нього вимагали, щоб він спростував свої брехні. Його відповідь була така: «Я і половини всього ще не оповів».

Марко Поло ще не мав поняття, що земля куляста, щойно 150 літ пізніше вістка про Тихий океан наштовхнула Колумба на думку, що до Китаю можна б доїхати, ідучи з Європи на захід. Так, на тяжку і несвідому подорож Колумб забрав з собою книжку Марко Поло, що свідчить про те, якої слави і вартості набрала вже за 150 літ ця книжка.

Яків Щупляк

«Яйце»

Історія знає випадки, коли звичайнісінькі речі набирали значення незаперечних доказів. Так, на долю курячого яйця два рази припало бути таким доказом.

Перший раз це трапилось в палатах короля Іспанії, коли за дуже багатим столом наукові й адміністративні розуми Іспанії обговорювали питання доцільності фінансування експедиції Колумба до Індії. Колумб мав багато відваги і замірливості, а також знань. Але, як то часто-густо буває, у нього не було ... грошей!

Після багаторічних, безнаслідкових розшуків його доля привела до палацу еспанського короля. Дуже багато ворогів мав Колумб, і всі вони переконливо доводили, що його задум нездійснений. Це все, го-

ворили вони, фантазія, і з цього нічого не вийде. Останнім говорив королівський дорадник, після нього міг говорити лише сам король. Розумний був дорадник у короля, і його виступи рахувалися взірцями красномовства. Нещастя Колюмбове полягало і в тому, що й цей королівський дорадник теж був проти задуму Колюмба. Виступив за цим столом, де обговорювали задум Колюмба, й він, закінчивши свою промову словами: «Досягти узбережжя Індії західним морським шляхом так само неможливо, як неможливо примусити стояти на цьому столі оце куряче яйце!» Сказавши це, він показав красивим жестом на вазу з курячими яйцями.

Колюмб ще більше стиснув уста і на очі насунув густі, кудлаті брови. Він встав, уклонився і, дочекавшись тиші, почав говорити... Почав говорити, щоб перемогти:

— Ваша Величносте! Все, що сказав тут Ваш дорадник і всі інші могли б навіть переконати каміння, але, справа в тому, що всі, хто виступав тут, говорили тільки про те, «що» треба і чого не треба робити!... Але ніхто не сказав тут про те, «хто» і «як» мусить робити! А в дійсності тільки це мусить рішити долю експедиції...

Бачачи навколо себе непевність і нерозуміння того, що він сказав, Колюмб взяв з вази куряче яйце й підніс його в руці:

— Тут ось зараз Ви чули, як королівський дорадник запевняв, що оцього яйця не можна примусити стояти. А я ось поставлю його, — сказавши це, він ударив яйцем об стіл, шкаралупиння вдавилося, і яйце стало.

Разом тут за цим столом із шкаралупиння курячого яйця розбилися і сумніви короля Іспанії.

Христофор Колюмб вийшов переможцем

Другий раз в арсенал доказів куряче яйце було занесене уже в наші дні.

Є в науці одна течія, яка доводить, що земна куля уявляє собою зовсім тверде, небесне тіло і не має в собі розтопленого ядра. Ця течія, чи вірніше це вчення, запевняє, що земна куля в середині себе має температуру лише одинадцять ступенів за Цельсієм. Воно прагне довести, що в осередку земної кулі є той же самий відсоток тяжких елементів, що й на поверхні.

Земна куля давно зважена. Її питома вага є 5,6 тоді як питома вага земної поверхні дорівнює лише 1,6. Наука пояснює це тим, що тяжкі метали в оточенні рідкої магми спустились до осередку кулі, утворивши в цей спосіб тяжке металеве ядро.

Як же це все пов'язати з теорією плаваючих материків з вулканічною лавою, — з гарячими джерелами? Як тепер пояснити «температурний інградієнт», що ним звуть явище збільшення температури землі на один ступінь Цельсія, коли ми будемо спускатися в глибину її через кожні тридцять метрів? Звідкіль ж в земній кулі виникає вся ота теплина, коли вона сама її не має?

Вона виникає завдяки перетворенню якостей енергії. Енергія може мати різні прояви. Ось деякі з них: вага, тепло, світло, електрика, тиснення і хемічна енергія. Одні прояви енергії здібні переходити в інші. Нутро земної кулі перебуває завжди під неймовірно великим

тиском, що вимірюється сотнями тисяч і мільйонів атмосфер. Стан матерії під подібним неймовірним тиском нам зовсім невідомий і науково недосліджений. Однак існування окремих зірок всесвіту з питомою вагою в сотні й тисячі одиниць уже каже нам про якийсь нам невідомий стан стиснутої матерії, що в свою чергу підштовхує нас на думку в якій ховається відповідь на питання, чому питома вага всієї земної кулі на цілих чотири одиниці більша питомої ваги поверхні земної. Чи не буде тут вірною відповідь, що більша питома вага цілості земної кулі від питомої ваги її поверхні залежить від того, що матеріал земної кулі, під тиском власного тягару, перебуває в згущеному стані.

Значна сплюсненість земного тіла по вісі її полюсів говорить нам не про працю приблизних сил, а, навпаки, про велику працю відвіжних сил. Коли б нутро землі було б рідким, то важкі метали мусіли б зосереджуватися не в її осередку, а на її екваторі, де відбіжні сили найбільш великі. Замість металевого ядра, мусіла б тоді утворитися металева обручка на самій поверхні екватора. А коли цього нема, то значить в нутрі землі немає й рідини, по якій більш важкі частини неunikливо мусіли б пересовуватись в бік екватора.

Але повернімося до температурного інградієнту гарячих джерел і вулканічної ляви. Всі ці явища мають спільне походження. Коли ми копальнею заходимо в глибину землі, то із стінок її частково здійсмається тиск. Відомо, що енергія не може постати з нічого. Вона може лише змінити вигляд і прояв. Коли ж енергії не можна родитись, то значить її не можна й знищити. Отже коли стіни копальні розвантажуються від енергії тиску, то ця енергія не може зникнути, а мусить перетворитися в інший її вид. В цьому випадку ми маємо явище перетворення енергії тиску в енергію тепла.

Матеріал земної кулі періодично згущується, а від цього появляються розколини землі. Так само як і в копальнях стінки цих розколин розвантажуються від тиску. Перетвір енергії тиску в енергію тепла і дає нагрівання стінок розколин. Чим глибше така розколина, тим значить більше розвантажуються тиск і тим більша кількість тиску переходить в тепло. Коли ж температура на дні розколини приходить до точки топлення, то матерія землі розтоплюється і, збільшившись від цього в обсязі, витискається на поверхню. Як відомо, складники вулканічних лав і попелу скрізь у всьому світі майже однакові. Це говорить про хемічну однорідність земного тіла. Енергетичний баланс вулканічної праці в своєму посіданні має лише теплову енергію, яка виникає, як наслідок звільненої енергії тиску.

Гарячі джерела виникають там, де розколини не глибокі і звільнений в них тиск може перетворитися в невелику кількість тепла, що не перебільшує температури кипіння води.

Ось тут і знову на доказ приходить куряче яйце. Чому сире яйце не крутиться? Та тому, що за законом гідравліки його рідке ядро противиться і гальмує його. Отже коли б земна куля мала в собі на подобу яйця рідке ядро, тоді і кружіння землі гальмувалось би так само за цим законом гідравліки. Але, як ми бачимо, за останні три тисячі років відхилу в швидкості кружіння землі не помічено! А це ще й значить, що коли б кури не несли яєць то ми, можливо, не мали б нового світу Америки, а так саме й не знали б докладно й того «яйця», на якому живемо.

Образова радіотелеграфія

Вже 1843 і 1847 рр. А. Байн і Ц. Б. Баквел працювали над будовою апаратів для передавання образів, але апарати ці тоді не знайшли застосування. В 1925 році почали знову працювати над цією проблемою. Але знову ж ця образова телеграфія, як засіб пересилання, вживала кабелі, а передавання образів через радіо майже зовсім не розроблялось. В 1937 році все ж таки було навернення до радісного пересилання. В Європі кожному винаходові взагалі приділяється менше уваги, ніж в Сполучених Штатах. Те ж трапилося і з радіотелеграфією. Сьогодні в США образова телеграфія через радіо має величезне поле, а натомість в Європі її вживають дуже рідко, і то лише спеціальні фірми і пресові агентства. 1938 року в Америці вийшла перша газета, переслана через радіо. Потім почали з'являтися й інші газети. Ця телеграфічна газета перестала бути привілесом одної якоїсь групи людей, а вийшла на широкий шлях, і кожен, хто має відповідний радіоприймач для відбору і перебуває в смузі діяння відповідної станції, може користуватися цим технічним досягненням. Радіослухачі-абоненти, не потребують нічого за це навіть платити, бо станція, що це все передає, має зиск з реклами і є власністю якоїсь газети чи фільмового агентства. Пересилання поруч з текстом газети реклами не вражає американської публіки, бо в Америці реклами увійшла в побут всього життя і стала його складником.

Як у телевізії, так само і в образовій телеграфії, образ пересилається рядками системою пунктування. По натягнутому руховому бубоні-образові пробігає промінь світла в борозенках спіралей, розташованих відповідно до рядків, як відступи між ними. Відзеркалений промінь падає на фотоелемент, викликаючи в останньому, за допомогою коливань ясности, відповідні коливання струму. Коливання струму викликають в свою чергу регулювання станції, що передає.

Для записування тих переданих на давчим апаратом озвучених пунктів і поєднання їх в один образ, вживають сьогодні майже скрізь плоских записувальних апаратів. Образові сигнали, надходячи, урухомлюють записувальний прилад, що в ритмі радіостанції записує їх. Одержаний так образ дуже схожий на образ газети, тобто увесь він складається з крапок темніших і ясніших. Для того, щоб одержати доброякісний образ, треба, щоб бубни, як радіостанції, так і в приймальній апаратурі рухалися з однаковою швидкістю. При наявності сильних атмосферних перешкод часто-густо трапляється, що образ виходить не чітким, а то й zdeформованим.

Сьогодні в Америці найбільше поширеним є так званий записувач «Карбан». Таку назву цей апарат одержав завдяки тому, що в ньому записувальний прилад притискається в такт образкових імпульсів до підкладу, огорненого карбоновим папером, і так постає образ. Але при цьому способі записування можна приймати лише від 120 до 200 слів на хвилину, тоді як електрехемічно записується щось коло 500 слів.

Вживання образвої радіотелеграфії сьогодні дуже поширене вже хоча б тому, що вона служить дуже часто для одночасного пересилання текстів з пояснювальними образами таблиць, карт тощо, що робить радіопередачу більше зрозумілою і цікавою.

Північно-американське радіоуправління видало розпорядок, що ним окреслює стислу довжину хвиль, що їх можна вживати для образкової радіотелеграфії. Можна вживати для цієї мети середні хвилі, але з умовою, що це не буде стояти на перешкоді сусіднім станціям у їх надаваннях. Крім того, на цих хвилях можна користуватися надаванням образкової радіотелеграфії, лише з півночі до 6-ої години ранку. Вживаються для цієї мети хвилі на 12 і 6 метрів, але ці хвилі придатні лише для пересилань на далеку відстань. Для льокальних цілей вживають ще ультра- і мікрокороткі хвилі. Але комерційні підприємства, а так само й телеграфні агенства вживають для цього короткі хвилі.

Література

Ганс Фаргаш

Ведмежий батько

Фен*), що два дні й дві ночі, виспівуючи й висвистуючи, галасав через ліс і вилизав темні плями на білих схилах, ущух. З дерев безупинно капотіло; намокла кора пахла задурманююче.

Між великими кам'яними брилами, що захищали хід до печери, щось заворушилося. Купа старого листа, перемішаного з хмизом, злегка піднялася, і з-під неї виринула здоровезна темна постать ведмедихи. Висунувши носа, вона нюшила повітря; маленькі очі швидко й гостро кружляли.

Ведмедиха вірно учула зміну погоди. Вітер змірявся переінакштити напрям. Трохи перепочавши, він знов пожене лісом і холодними на цей раз поштовхами нанесе свіжого снігу й крижаної зимини. Попередніх декілька тепліших днів були лише оманю, — з досадою констатувала ведмедиха; вони пддурили і зарано збудили від довгого сну.

Ведмедиха озирнулася, до неї перевертом котився веселий пухнатий жмуток розкуйовдженої волни: її гордість!

У цього малого самі пустощі в голові; ставши перше дуже міцно на свої куці задні лапи, він, наче йому їх раптом відрубано, впав враз додолу й почав качатися в листі, жартівливо хапаючи зубами розкиданий хмиз. А потім, проривши своїм товстючим носом борозну в снігу, пишно став, пищаючись перед своєю мамою білою шапкою на лобі.

Мати ж думала про те, що завчасно перерване спання, висунуло й завчасно питання про харч. Чи йти їй знову й цієї ночі туди, де вона вчора знайшла коняче падло? І на мить промайнуло в голові питання: як те падло опинилося в лісі?..

Цілком занурена в свої думки, тяжкою ходою вона крокувала лісом, слідком за нею йшов її пестунець. Кожний листочок, кожна грудка льоду, кожна гілочка, що траплялися йому на дорозі, зупиняли його увагу. Ось тільки но його здорово шмагнула по носі гілка,

*) Фен — теплий і сухий вітер, що виникає від пересування вологих мас повітря через гори.

що він її відхилив передньою лапою; малий сильно розчхався і спантеличено витріщився на гілку.

Раптом ведмедиха піднесла голову і стала; прислухалася і тягла носом повітря. Потім заспокоєно, але і здивовано, вона пішла далі. Почулося ламання гілок, шарудіння хмизу і якась важка постать перетяла їм дорогу.

Спочатку виглядало на те, що її колишній муж відступить назад у хащі; він на мить зупинився, але, зразу ж щось похмуро пробурчавши, удав з себе цілковито чужого і брутально протиснувся повз неї на вузькій стежці. Ведмедиха не могла не всміхнутися про себе. Так, такий вже він є, цей «товариш» недовгих днів минулого кохання: незграбний ведмідь — і тільки!

Раптом старий помітив свого нащадка, що нерішуче наблизився і стояв, здивовано здивлявся в нього. У продовж декількох ударів серця вони, не відриваючись, дивилися одне одному в очі. Батько — розгублений, дивно збентежений, як і кожний батько, коли несподівано стає перед наслідками забутих днів рожевого кохання; малий же ж, відчувши, напевне, якимсь таємничими шляхами спорідність крові, кинувся вперед і почав качатися біля ніг старого, бавитися, хапаючи його за хутро. Ведмідь збентежився ще більше і, вщерть переляканий, струснув з себе малого, що, як куля, покотився у сніг, пробурмотів щось і, хитаючи головою, почвалав убік, до свого далекого самотнього житла.

Ведмедиха тепер вже справді сміялася. Давши зухвалому, малому порядного штуханця, вона погнала його в напрямі до печери. Наближалася ніч, і він мав їти спати.

Декілька годин пізніше ведмедиха знову прокрадалася лісом. Передчувана буря вже налетіла. Гострими подихами своїми вона пронизула верхи скрипучих дерев, співала найтоншими голосами, з брязкотом оголювала зледенілі грані скель.

Аж ось місце, що вона його шукала — невеличка галявина серед лісу. Довгий був шлях ведмедихи: з гори, то під гору, то рідким лісом, то знов через цупку гущавину. Сірі снігові хмари лише коли-неколи пропускали поодинокі смужки блимистого місячного сяйва.

Зупинившись, ведмедиха довго стояла нерухомо. Її чорні очі, колочі від напруження, пронизливо впиналися в темряву, вуха ловили найтихіший звук. Тиша — лише свист бурі та здалека ледве чути, розвіяне вітром гавкання собаки, що перебуває десь в надійній безпеці села. Може вчув він, що в далекому лісі зараз ходить ведмідь?...

П'ярко вдарив у ніздрі міцний запах конини. Ведмедиха кинулася вперед; по хвилині почулося дике жвакання, трощення товстих — в руку — кісток, ведмедиха ласувала...

Раптом вона піднесла голову, прислухаючись, стривожено вчула якийсь сторонній запах. Раптом — промінь, шалений біль у череві і несамовитий виляск грому. Ведмедиха захиталася... потім підвелася з диким криком люті... Новий виблиск вогню, різкий біль в грудях... ведмедиха кинулася в напрямку другого пострілу.

В гущавині — метушня, тріск — запаморочена страхом людина тікає десь у долину.

Ведмедиха відчула безмежну порожнечу, дзвін і дзиччання в горлі, наче від сполоханого рою бджіл. І так приємно й легко точився з її грудей струмок пульсуючої крові. І все легше поставали в

голові образи та думки — ах, цей необтесаний, вічно похмурий бурмило — її муж, ха-ха! Як же ж спантеличено дивився він на її малого... Аж ось ведмедиha відчула, як крижаний холод снігу крізь хутро проходив у її поранене тіло.

Так, їй треба ще повернутися до печери. Це вона мусить зробити і зробити!

Вона, хитаючись, підвелася; щоб перемогти запаморочення, полизала своїм розпеченим від гарячки язиком холодний сніг і поплелася під сумний стогін лісу до своєї печери.

*

Що це було, що перервало ведмедеві його спокійний сон?

Чи не почув він часом відгомін пострілів, або була це, може, згадка про несподівану зустріч з його невивханим хлоп'ям?... Щоб то не було, але цей гнітючий неспокій зірвав вночі самотнього старого з його ложа і погнав в далеку дорогу через занурений у ніч ліс.

Раптом він став: перед ним кривавими плямами тягся широкий слід ведмедиhi. Так він і передчував! Довго стояв він і розмірковував. Щойно настане день, прийдуть люди з їх огидно гавкаючими псами і знайдуть малого, беззахисного, без матері!

І ведмідь побіг, не зупиняючись, крізь хащі по слідах ведмедиhi до печери. Ось він уже там. Жалісно скіглячи, розгублений млий сіпав в розпуці тяжке, що вже хололо, тіло матері. Вона гріла його завжди — чому ж тепер вона лежить перед ним такою чужою, жахливо байдужою, холодною і далекою?...

Старий сопів і нюхав. Надійшла і промайнула згадка... Коли ж це було? Давно вже, давно минули ті дивні дні, давно пройшли!

Він підштовхнув малого до виходу з печери. В лісі вже розвиднялося; малий з холоду почав дрижати і подався знову назад до матері. Тоді старий м'яко й ніжно вхопив його зубами за пухнатий загривок і виніс поперед себе з печери.

Мале хлоп'я оглянулося з тугою назад, а потім попленталося, сумно звівши вуха поперед старого.

Дві ранні сойки, побачивши цю двійку, зняли нестримний верескливий регіт. Старий розсердився: і треба ж було, щоб саме оці брехухи побачили його, як він, ніби нянька, веде свого малого.

Але, глянувши на нащадка, він запишався і, задоволено бурмочучи та очима дбайливо спрямовуючи малого, попростав до свого далекого надійного кутка.

Переклад з німецького Р. Курінної

Ол. Бабій

Рідіярд Кіплінг

Серед англійських письменників, яких твори здобули собі широку славу у цілому світі, одно з перших місць займає Кіплінг. Хоч творчости того письменника не можна схарактеризувати одним загальником, то все ж Кіплінга, звичайно, визначають як виразника духа експанзії, завойовництва й гордості англійської нації. Це визначення не охоплює всієї різnorodности й багатства творчости Кіплінга, але в більшості твори того письменника справді то вияв того духа англійської нації, який будує, завойовує світ і творить та перема-

гає під кличем, висловленим в англійським гімні: «Пануй, Британіє, над морями, ніколи британці не були й не будуть рабами».

Талант Кіплінга розвивався тоді, коли його батьківщина твердо стала в колоніях Азії, Африки, Австралії і величезний розмах розвитку і праці Англії став джерелом натхнення для цього великого письменника.

Шарл Дікенс був сатириком, що показав Англію дещо в кривому дзеркалі, малюючи передусім комічні сторінки англійського життя або негативні, Рідіард Кіплінг — то мистець прозаїк і поет, який возвеличував творчі сили свого народу й красу англійської імперії, її зусилля, її титанічні змагання, невтомну працю й непохитну волю до перемоги.

Рідіард Кіплінг народився 1865 році в Бомбаю в Індії де його батько був професором архітектури у високій школі. Від самого дитинства Рідіард жив у англійській колонії, де мав можливість пізнати життя й працю англійців в Азії, звідки Англія, щоправда, черпала величезні скарби, але взамін давала Азії культуру, знання, труд і досвід великого народу.

Скінчивши нижчу освіту в Бомбаю, Кіплінг виїхав до Англії, де скінчив вищі студії в коледжі в Девоншїрі. Студентське життя в тім коледжі дало письменникові матеріал для його повісті «Стальки і спілка».

Вернувшись до Індії, Кіплінг видавав у Бомбаю журнал, а згодом для поширення свого знання вибрався в подорож до Японії, Америки, Африки й Австралії. Перебуваючи в Америці, Кіплінг одружився з багатою вдовою, американкою, виїхав з нею до Індії, а згодом поселився в Англії, в Ротінгдені, коло Брайтону, де побудував собі гарний дім. В тім домі зродилась більшість його творів.

Ще під час побуту в Індії, Кіплінг написав «Прості оповідання» і знаменитий твір про життя в пралісах Індії «Книга джунглів». В тих творах письменник, захоплений буйною природою, красою життя пралісів, гір, змалював незрівнані картини долі людей і звірят у вічній боротьбі за існування. Кіплінг малює суворе й тверде, але прекрасне життя, в яким боротьба сильнішого із слабшим, й загибель слабшого є трагічним, але кінечним наслідком гри сил природи, яка зберігає лише те, що сильне й життєздатне й здібне перемагати перешкоди.

Дальші твори Кіплінга «Пак з ~~гори~~ Пука», або «Абердон», «Очі Азії», «Три вояки», «Відважні капітани», «В чорнім і білім», «Денна праця» і книга поем «Сім морей», це твори, в яких щораз виразніше й сильніше виявив себе непересічний талант того письменника і його прикмети.

Одною з головних прикмет таланту Кіплінга було передусім те, що Кіплінг у творчості був типовим англійцем, який мало потопав в мріях, сентиментах, не боїться суворого дійсного життя й його боротьби, а навпеки любить життя таке, яке воно є і вміє знайти красу в тій боротьбі, й шукати щастя в перемозі, а не в тузі за іншим ідеальним світом.

Як правдивий англієць, Кіплінг не деклямував фраз про силу, не проповідував її абстрактно, а малював типи людей повних сили, героїв буденного труду, незламні характери, що не хитаються під ударами долі, а вміють зберегти твердість духа й радісний усміх серед усіх труднощів життя.

Кіплінг, — це незрівняний співець краси моря, краси пралісів і краси духа тих англійців, що без патосу й крику, з холодною розвагою і відвагою, будують імперію.

Той письменник прожив молодість в Індії, де азійська й європейська культура перехрещуються, де християнізм і буддизм борються за владу над душами людей. І ту боротьбу двох світів, культур і релігій описав Кіплінг найяскравіше в знаменитій повісті «Кім». Ця повість — то чудове дзеркало життя Індії.

Треба признати, що Кіплінг, як правдивий мистець, умів дивитись на життя Індії з високого шляхетного становища, і, хоч сам англієць, представник пануючої нації, вмів відчутти й доглянути багатогарного й величного в духовості буддистів-гіндусів, а передусім умів доглянути красу в природі Індії.

Кіплінг мав для буддизму таке глибоке зрозуміння, яке в європейській літературі виявив хіба один лише француз, Поль Моран, у повісті «Живий Будда».

Не дарма ж повість «Кім» починається від мотта: «Будь шляхетний, коли поганин молиться до Будди».

«Кім» — це твір про життя молодого хлопця, сина англійського сержанта й ірландки, няньки дітей англійського полковника. Мати героя повісті, Кіма, померла від холери в Індії, батько пропав без сліду, і тринадцятилітній хлопчина залишився в безмежних просторах Індії на ласці долі. Він розумний, живий, меткий і сміливий. Тому, що він дуже любив світ, життя, всі називають його «малим приятелем всього світу».

Одягнувшись в старе убрання гіндуського хлопця, що згинув під час землетрусу, Кім живе серед гіндуських дітей нижчих каст, живе, як птаця небесна, що не сіє, не оре, але їсть.

Цей хлопчина, в якого жилах пливе європейська кров, попадає в місті Лагорі в середовище, в якому магометанська і буддистська релігія перемішуються із культурою англійців. Якийсь час цей європейський хлопчина живе зо «святим йогом» з Тибету, що йде до Бенаресу змити в святій ріці свої гріхи.

Кім попадає також під опіку англійських вояків, вчиться в англійській школі для сиріт, і душа того хлопця формується у світлі двох культур англійської й гіндуської. Духовий ріст цього хлопця це основа фабули повісті «Кім». Як учень «святого його» Кім мандрує по всіх краях Індії попадає і в товариство росіян та французів, католицьких священників, і його душе хитається між культурою Європи, з її вічним прагненням здобування, творчості, і культурою Індії яка каже шукати щастя в спокою і нічого не бажати, бо найщасливіший той, хто нічого не прагне і не шукає. Та в душі Кіма бере верх європейська стихія, він інстинктивно відчуває, що зуля, боротьба — належить до долі всього живого, і буддизм відштовхує його своїми ідеалами пасивності й резигнації.

Кіплінг по мистецьки, змалював сцени, в яких виявився контраст між азійським й європейським типом людини. В одній такій сцені він зобразив тип пасивного буддиста і брутального росіянина. Росіянин у сварці вдарив у лице буддиста, святого його. Кім, хоч і вихований під впливами буддизму, на дні душі він європейець. Тому він, в обороні буддиста здавив росіянина за горло й кинув на землю. Його

світовідчування волеве і бойове, активістичне, протилежне до світовідчування буддиста.

Кіплінг у згаданій повісті хотів показати, як у прегарнім дзеркалі, життя різних рас, каст і верств гіндуського суспільства, і цього він осяг.

«Кім», здається з мистецького боку найбільш викінчений твір Кіплінга. Як дбайливо й поважно ставиться той письменник до згаданого твору, свідчить факт, що Кіплінг писав «Кіма» п'ять літ і переробляв ту повість вісім разів.

У прегарнім вірші «Холодне залізо» Кіплінг дав вираз своїм поглядам на життєві цінності і скарби. Він, як правдивий англієць, говорить у тім вірші: «Золото добре для коханок, срібло для дівчат, мідь добра для ремісника, але залізо — є паном усього. Сльози добрі для нікчемних, прохання добрі для блазнів, але залізо — панує над всім.

Цей культ твердоти, мужньої сили й залізної волі, культ зброї, що здобуває й володіє — це один з головних мотивів в творах цього письменника.

Кіплінг, як видно з його вірша «Наші прадіди», цінив навіть знання, вченість, мудрість далеко менше, як войовничість, сильні характери, що їх мали колишні предки англо-саксів.

Свій ідеал мужчини-джентельмена окреслив Кіплінг в поезії, головно у вірші «Якщо». Вільним перекладом того вірша ми закінчуємо нашу статтю, тому, що той вірш то синтеза мрій і думок Кіплінга про досконалий тип англійця і взагалі людини «джентельмена».

ЯКЩО

Якщо вмієш зберігти рівновагу, тоді, як усі її тратять і ганять тебе за неї; якщо вмієш вірити в себе, тоді, як усі люди втратили віру в тебе, але й вмієш брати під увагу сумніви людей щодо твоєї вартости;

якщо вмієш чекати і не втомитись чеканням, вмієш стерпіти, як на тебе хтось робить наклепи, а сам не знижуєшся до наклепів, як вмієш оминати ненависть, тоді, як усі тебе ненавидять, як вмієш при тім не вдавати за доброго ані грати ролі зарозумілого;

як вмієш мріяти, але не стати невільником мрії, як вмієш думати, але не вважаєш роздумування самоціллю, якщо вмієш стрінути спокійно успіх і невдачу, але і неуспіх і невдачу трактувати як обманців;

якщо можеш стерпіти, бачучи, що лайдаки роблять із правди, яку ти голосив — петлю для дурнів; як вмієш дивитися спокійно, як хтось знищив усе, що ти оживив і зумієш зхилитись та змиратись, та почати будувати все наново знищеним знаряддям;

як вмієш зібрати в одну громаду всі твої осяги й зиски та кинути їх за одним махом на небезпечну гру, і все втративши починати все наново, і ніколи не сказати слова нарікання про твою втрату;

якщо вмієш опанувати свої нерви, м'язи, серце і примусити їх служити навіть тоді, як вони знищені, й боротись далі тоді, як здається, що в тебе вже нема сил, і залишилась тільки воля, яка каже: «Видержуй далі!»;

якщо вмієш бути з натовпом і зберегти чесність; як умієш бути з королями, а зберігати скромність, якщо ні ворог ні друг не можуть ранили тебе й захитати;

якщо всі люди числяться з тобою, але ніхто не забагато; якщо вмієш наповнити незабутню хвилину вічною вартістю, то твоя буде земля і все, що на ній, а щонабільше — ти будеш людиною, мій сину!

Герман Гессе*)

Зимова прогулянка

(З циклу «В дорозі»)

Чотири ночі й три дні майже невинно падав сніг, гарний, дрібнопелюстковий, тривкий сніг, а останньої ночі він міцно замерз. Хто щоденно не відгребав і не відмітав від своїх дверей, той опинився тепер у облозі і мусів братися за сокиру, щоб розчистити вхід до хати, до льоху чи звільнити льохову ляду. Таке сталося багатьом у селі, і вони бурмочучи, працювали перед своїми будинками, одягнувши хутрянні чоботи, рукавиці і заматавши голови з вухами теплими хустками. Спокійні радувалися, що великий сніг прийшов перед морозом і захистив від його загрози озимі засіви. Але тут, як і всюди, спокійні в меншості, і більшість з розпукою нарікала на сувору зиму, вираховували один одному шкоди і розповідали страшні історії про подібні суворі попередні роки.

Справді, ледве чи було в усьому селі двоє-трьох людей, до яких цей чудовий день промовляв би не турботами й роздратуванням, а навпаки, — радістю, блиском і божественністю. Хто міг, лишався в хаті і в стайні, а хто мусів іти на сторону, той загортався в лахміття з головою й душею і тільки тужив єдино про повернення до лавки коло печі, на якій між зеленими кахлями палала теплом лита залізна плита. І все ж це був день, в чому міські люди не повірили б жодному маляреві, радісніший, блакитніший і сліпучіший, ніж найвеселіший день квітучого літа.

У такі дні неможливо вірити в те, що надійде ніч, і коли такі западають сутінки, чудно й казково бачити, як блискуче й сміливо гине повільно блакить, шукаючи серпанку, хоч по таких днях ночі ніколи не бувають зовсім темні. І ще тому ці снігові дні так довгі, що чисте зимове небо і непогамованість світла роблять нас малими й веселими, дітьми, так що ми ще раз бачимо землю в блиску світотворення і ще раз забуваючи про час, як діти, захоплюємося, здивовані кожною годиною, не думаючи про кінець.

Так було мені, коли я під кінець цього дня, повертаючись з далекої мандрівки, на виході з лісу побачив унизу своє село в червоних відсвітах вечірньої зорі. Я відвідав навпростець холодні вільні вершини, з яких дивився на ряди горбів, ліси, поля, озеро і далекі білі альпійські вершини, блукав по білявих, у мертвій тиші лісах, де, крім обтяженого стогону стовбурів, не чути було жодного іншого звуку. У гірському лісі я прислухався до пильного, але й нахабного

*) Герман Гессе німецький письменник, що цього року відзначав своє сімдесятп'ятиліття (нар. 1977). 1947 року він дістав нагороду Нобеля. Постійно живе в Швейцарії.

червоного лиса і в комишах підслушував темних диких качок, понад годину йшов слідом за чорним дятелем і в одній задутій заглибині знайшов замерзлий труп посмітюхи. З одного зручного місця я бачив блискучу, як дорогий камінь, вершину Глернішу, спливав на своїх зимових штанях по багатьох крутих схилах і цілий день, за винятком доглядачів лісу, не зустрів жодної живої душі. Але я не був самотній, бо в цей дивний день на кожному місці колихалося й світилося повітря від присутності Бога.

І от я крокував, втомлений і радісний, униз додому, вже в перших сутінках, дещо на втомлених ногах і порядно голодний, але внутрішньо задоволений. Чи ж багато є днів у нашому житті, значних, як скарб і таких, про які ми знаємо, що вони гарні й чисті і розкішні були і що ми їх не забудемо? Сьогодні був такий день, такий чистий, такий розкішний, незабутній, він вартий сотні напівпрожитих і забутих днів. І в сутінках, на вкритій снігом, блідо блискучій дорозі йшло щось мале передо мною, що його я хотів наздогнати. Коли воно було на віддалі якоїсь сотні кроків, я впізнав у ньому малого хлопця, що мав на голові занадто велику на нього батькову шапку-невидимку і ніс у руці відро. У ту саму мить, як я його побачив, почав я його й чути; він співав. Якийсь час я намагався, даремно намагався, відгадати, що він співає, бо через холод він ішов дуже швидко, і я чув тільки окремі тони. Потім я надійшов до нього ближче і тримався так непомітно для нього. Він біг поспішно, сховавши ліву руку глибоко в кишені, і часто спотикався на шорсткий, нерівно замерзлій дорозі. Але співав без перестанку, чверть години й півгодини й ще довше, аж поки ми не увійшли в село і він зник у першому вже темному завулку.

Я все мусів думати й відгадувати, що то була за пісня, що він співав. Вона звучала як справжня вечірня пісня до цього дня, як пісня з незабутньо багатого, одначе далекого і вкритого темрявою дитинства. Хлопець не вимовляв слів, він співав лише ля, лі і льо, і була це все одна мелодія, лише дещо змінена, кожного разу трошки інакша. Ля лі — ля, льо; і мелодія була така знайома, така самозрозуміла, що я тихенько підспівував, але пісні я не знав. У такі чудові дні, коли Бог присутній на кожному краю дороги, чути багато тонів і видно багато речей, які здаються тобі часто чутими й баченими і добре відомими, і все ж їх ніколи не чув і не бачив.

Переклад з німецької. І. М.

В. К.

Грім в горах

Тепер черга була за професором геології. Це був чоловік літ під тридцять п'ять, середній на зріст, чорнявий, міцної будови і разом з тим стрункий і гнучкий.

Сходив він пішки головніші європейські гори, Карпатами починаючи й Альпами кінчаючи, тому був дуже певний себе і в той же час, як і більшість вчених-природників, досить скромний і точний у виразах, а тому, в протилежність артистам, незвичайно правдивий і щирий.

Оповідання своє він почав дуже просто і ніби трошки зніяковівши.

— Бачите, — почав він, — те, що я вам розкажу, видасться вам дещо неймовірним, а може дещо фантазією, проте можу вас впевнити, що усе це було так, як я скажу:

Було це, або краще сказати, трапилось це саме у те літо, коли я писав дисертацію і для перевірки однієї моєї тези пішов у Карпати, із своїм геологічним молотком в руці і мішком на спині.

Я був у подорожі вже два тижні. Худий, обвітрений, засмалений, припорошений, спускався з одного ґруня, щоб видертись на другий.

Торба моя щораз ставала тяжчою від усяких камінців, які були для мене дорожчі золота, на ногах понаростали нагнітки, руки були подерті колючками і гострим камінням, харчувався я тільки сухарями й водою, але душа моя цвіла, моя теорія цілком доводилася, дисертація повинна була дати мені ім'я, і моя габілітація на університеті мала бути цілком забезпечена.

Одне тільки турбувало мене дещо, але й то не дуже: моя жінка була на шостому місяці, і я боявся, щоб вона по своїй несвідомості, не зробила собі чогонебудь небезпечного, тим більше, що по своїй вдачі вона була велика мрійниця і фантастка, при тому дуже не-обережна.

Один день видався на те незвичайно пекучий, сонце шкварило так, що, здається, усі поти висушило, навіть цей найдошкульніший, що заливає очі, й мені здавалося, що у мене очі висохли і поморщились, як печені яблука. Мені треба було переходити через ріку, досить велику і я спустився з полонини в долину, а надвечір я шкандибав уже по гарному шосе, що тяглося понад берегом річки.

Згодом я почув ззаду за собою стукіт кінських копит і торохтіння коліс по бруку.

Я звернув у бік і повернувся лицем до візка.

Уявіть собі моє здивування, коли я побачив у цих диких Бескидах пару чудесних коней в англійській запряжці, що везли елегантний кабріолет. Візник був теж в англійському строї, а пан — молодий елегант — безжурно їхав і насвистував якусь пісеньку.

Ще здалеку я пізнав його, це був мій університетський товариш, з яким мене в'язали світлі спомини гарного безжурного академічного життя. Він дивився на мене і теж пізнав мене. Три роки це не такий довгий час, щоб дуже змінити людей. Правда, кожен з нас помітно змужнів, але великих ґрунтових перемін на нас не було помітно.

Пане Людвіку! — скрикнув я.

— Пане Миросю! — відповів він, спинивши візника і вискакуючи з кабріолета.

Хвилин зо дві ми трясли один одному руки, розпитували, перебивали один одного, нарешті пан Людвик скрикнув:

— Та що ж це я не прошу вас до себе! Ви знаєте, я недавно оженився, і тепер ми з жінкою живемо отут недалеко, неначе які самотники, далеко від світу, від людей. Жінка буде дуже рада, вона вже сумує за людьми.

— Хиба ви тут стало мешкаєте?

— Ні, ми мешкаємо тут тільки літом, але з самої весни тут у мене вілла. Ви ж пам'ятаєте, який я був шибеник, але я зумів утворити гарне життя і умію оточити себе розкошами і приємностями. Моя жінка справжній янгол краси і скромності, і ми з нею захотіли виплекати собі можливість чистих, гарних споминів на майбутнє.

Я ще торік збудував собі тут справді райське гніздо. Мені здається, якби сам Беато Анджеліко вернувся із свого раю, де він за свої півтисячі літ устиг добре призвичаїтися до неземної краси, то він би тут на землі попросився до мене у гості, щоб змалювати з натури новий рай, а з моєї дружини свою мадонну. Але що ж це я заговорився? Прошу, сідаймо зі мною і будьте моїм гостем. Коли ви досліджуєте наші околиці, усе буде до ваших послуг.

Ми сіли в кабріолет і рушили. Щось приємне і радісне промайнуло у моїй уяві, мене огорнули спомини всенадійної юности, коли ми з цим товаришем сиділи на одній лавці і слухали виклади.

Жвава бесіда на фоні незвичайно мальовничої околиці зробила нам дорогу непомітною, і ми не зогляділись, як опинились перед подвір'ям, справді незвичайного мальовничо згармонізованим і припасованим до природи оточення.

В глибині двору стояла просто таки чарівна вілла, серед поетичної групи смерек. Праворуч ішло пасмо гір, ліворуч шуміла таємничим трепетним гомоном річка і зникала десь у безконечній далечині між двома гребінчастими смугами гір. Перед віллою був розбитий чудовий квітник з якимись огненними квітками, які чудово гармонізували з густою зеленню смерек і гір. Це був дійсно рай.

На гуркіт коліс вибігла його жінка літ двадцяти, дуже гарна і струнка. Незвичайно радісно привітала свого чоловіка, який потім представив мене, як свого старого приятеля. Мені довелося вибачитися за свій, зовсім не візитовий стрій і вигляд, а запобігливі господарі зараз відпровадили мене в мій покій, де я міг помитися і перебраться. Через півгодини мене запросили до столу.

Тут за столом було усе так само вишукане, так само згармонізоване, як скрізь в цьому домі.

Ми сіли вечеряти. У нас ішла жвава бесіда. Гарні спогади академічних років пересипалися різними дотепами й анекдотами. Пані весело сміялася і, здається, йшла разом з нами і додавала нам охоти. Подали каву. З веранди розкривався чарівний вигляд. Сонце ховалось у просмику двох гір і посиляло нам останній привіт чотирма проміннями, що дуже рельєфно вирисовувались на гірському тумані, кривавлячи вершок сусіднього ґруня і покриваючи пурпуром вузьку смужку верхніх хмаринок. Ми мовчки любувались краєвидом.

Коли це щось загуркотіло. Через хвилину льокай приніс листа і подав панові. Прочитавши його, пан трошки скривився і, звернувся до мене, сказав:

— Дуже мені прикро лишати вас і тратити на сьогодні такого милого бесідника, але я сподіваюся, що ви у нас відпочиватимете декілька днів і я завтра верну собі втрачену приємність, а сьогодні вибачте мені, бо по мене прислано коні і я мушу їхати.

Потім звернувся до жінки:

— Моя найдорожча, граф Михайло просить мене приїхати до нього і прислав коні, до його хтось приїхав, має бути якась нарада і мені ніяково і незручно відімовитись. Ти маєш у гостях лицаря без докору і здається без жодного страху, в особі мого товариша, і можеш бути спокійна і нічого не боятися.

Я у відповідь вклонився. З паном поїхав і льокай. Пані лишилася зо мною на веранді й почала розпитувати про академічне життя свого чоловіка: видно було, що вона захоплена ним так само сильно тепер, як у перший день виходу заміж.

Прийшла куховарка і попросилася у пані піти до сусідки.

Вечір поступово згасав, але на зміну сонцю виступив з-за гори повний місяць і наступила чарівна гірська ніч.

Десь далеко доспівував свою пісню соловей, з другого кутка доносились обривки якихсь пісень, і все разом з пахощами квітів змішувалось в якусь чарівну поему гірської ночі.

Ми з годину проговорили з пані, нарешті прийшла покоївка і повідомила пані, що для мене уже послана постіль. Я попрощався й пішов до призначеного мені покою.

Чарівна ніч, безмежно глибока і нестерпуче жива. Я стояв перед відкритим вікном, місячне сяйво заливало усі кутки й закутки, сріблило верхи дерев і розливало широким морем блискучий сивий туман по долині.

Я стояв так і поступово гори, і туман, і все ожило у моїй уяві. Мені здавалося, що ворушилися й гомоніли про щось гори, таємничо шепотів смерековий ліс і скаржились на недолу неутішні тіні. А у вільних просторах кипіло життя, в сяйві місяця щастя, воно розносило радість свого існування на хвилях туману у далеку далечінь, нескінчиму, як небо, і замріяну, як підпарубоцький вік. Моє серце розкривалось назустріч безмежній космічності, я переживав радість перших днів пізнання природою себе самої, я бачив цю молоду природу, як мале дитя, яке тількищо прокинулось вранці, розплющило свої великі, бездонно глибокі вогкі очі і хоче пізнати, хоче потопити у своїх очах усе безмежне своє оточення. Передо мною постали перші наївні людські громади, які в зачаруванні природою співали на узгір'ях свої перші природознавчі пісні: «А ми поле оремо, оремо, а ми просо сіємо, сіємо! Ой дід Ладо, сіємо, сіємо!»

Так тут оце зараз живе цей самий дід Ладо, я його чую, сказав би бачу, усією істотою своєю відчуваю його близькість.

Десь рипнули двері, жіноча постать, як срібна хмарка пронеслась по подвір'ї і зникла в затінку стайні. Її обхопила дужа темна постать парубка-фурмана, і на фоні далекого приглушеного щокоту жаб'ячих хорів ясно було чути дзвінку мелодію гарячих, палких, скажених поцілунків. В цій первісній симфонії ясно було чути, що тут природа не пізнає себе, а лише просякнена сама собою, віддається сама собі і себе відчуває і тішить цим відчуванням.

Чари ночі мене гіпнотизували, я не міг відійти від вікна. Природа все більше й більше оживала, жаб'ячий концерт зголоснів до рівня духової оркестри, шепіт смerek переходив у якусь сварку, пахощі квіток здається душили, а місячне сяйво, відбиваючись від великої хмари, що показувалась з-за гори, просто сліпило очі.

Покоївка і фурман давно уже сховались у стайню.

За горою в хмарі блиснула блискавка і почувся далекий грім. Потягло вітром і холодком. Ясно, що насовувалась буря.

Я зачинив вікно і ліг спати. Але не до снання було. За першим віддаленим рокотом грому дуже хутко почувся другий, голосніший. Пронісся дуже сильний порив вітру і через яких п'ять хвилин усе небо заволіклося важкими хмарами.

Вам, мабуть, не всім доводилося бачити бурю в горах, раптову, страшну. Місяць зник. Хмари накривали нашу долину, неначе баняк покришкою, і у тому баняку всередині все кипіло, клекотіло, і, здавалося, що-хвилини готове було розірватися, розлетітися і зникнути.

Блискавка майже без перерви блискала перед очима і роздирала небо в усіх напрямках на дрібні шматки, грім гупав над самісінькою

головою і, здавалося, виривав цілі скелі від гір і кидав на нас. Ці скелі стукалися одна об одну у нас над головами і розсипалися на дрібні куски, стукотіли по даху і дрібними біняками розсипалися нам по підлозі. А коли блискавка хоч на хвилину переставала, то здавалося ще гірше, ще страшніше. Тоді здавалося, що усе вже скінчилося, усе зникло, світи позападалися, люди вигибли, і тільки ти один, нещасний, мізерний, як брудна, понівечена шматинка, лежиш десь на смітнику і ніхто уже тебе не візьме, не найде, не зацікавиться: ні Бог, ні люди, ні звірі, ні сама мати-природа. Здається, ти уже десь зник, ти уже не еси.

І тим часом у почутті цієї кволости, цієї нікчемности своєї була для мене невиразна приємність. Тільки тепер я почував себе частиною природи, а не холодним її дослідником, тільки тепер міг я відчувати у собі трепотіння життя первісної людини, таке безпосереднє, миле почуття життя.

І от посеред усього цього гуркоту мені почувся ясно жіночий зойк: «Зосю, Зосю!» Я впізнав жалісний голос пані. Але Зося була у стайні, і ніякий голос не годен був туди долетіти, крім гуркоту грому. Ще кільканадцять раз почувся розпачливий голос пані. Чути було, що вона бігає по покоях, шукаючи Зосі. Але даремно. Раптом відчинилися двері у мою кімнату, і в їх обрамленні стояла постать пані, в одній сорочці, без кінця перелякана. При безперестанній блискавці цей переляк видно було і в конвульсійних рухах рук і в широко розкритих очах і в тремтінні всієї постаті. І от при одним з найсильніших ударів грому, не мовивши ні слова, вона швидко перебігла через увесь покій до мого ліжка і, мовчки піднявши край моєї ковдри, впірнула під неї. Вона якимось скулилася, зщулилася і притулилася до мене, поклавши свою голову на мої груди. Все тіло її тремтіло, як серце переляканої пташки, а сама вона не ворушилася. Вона завмерла.

Я також не ворушився.

Так пройшло з півгодини. Буря потроху втихала, грім тихішав, блискавки згасали.

Хмари потроху порозходились, і знову на ясноблакитному небі засяяв викупаний місяць.

Трудно мені з'ясувати, які мислі вихрували в її голові. Вона чекала і боялась сполохнути, боялась покласти почин рухові, він здавався для неї смертельним.

От так, мабуть, кам'яніє бідна пташка перед страшним поглядом кобри, так німіє великий звір, стрінувшись очима з мертвлячими очима удава.

З кожною хвилиною становище прикріщало.

Її дождання здавалося промовляло до мене: «Ти маєш право робити зо мною, що хочеш, але я цього не хочу. Я боюся».

З іншого боку, знову поставало питання: «Тоді чого ж ти боїшся?»

Мій розум об'єктивного дослідника вчепився до звичайної моєї улюбленої праці: розв'язати проблему з погляду природника і філософа.

Пройшло чимало часу, становище її усе гіршало, і вона, здається, зовсім перелякана, зевмерла і неначе не дихала. Це становища робилося уже нестерпним для неї, а вона все ще не ворушилася. Мені здавалося, що вона зараз гістерично заплаче.

Мені стало дуже шкода її. Така нещасна, тремтяча, перелякана і безрадісна. Пригадався її чоловік.

Я схопився з ліжка, а вона все ж таки боялась поворушитись.

Я узяв її на руки, підняв, відніс у її кімнату і, поклавши на ліжку, поцілував у лоб, як цілують малих дітей:

— Спіть спокійно, пані, добраніч вам.

Ранком, годин у дев'ять покликали мене на каву.

Пан вернувся ще перед світом і стрінув мене свіжий і бадьорий.

— Правда, добре, що ви цю ніч ночували у мене, а не денебудь в овечій колибі.

В цю мить якраз увійшла пані, пан підбіг до неї, привітався і спитав:

— Ну, як же ти спала, ти так боїшся грому?

— О, байдуже, ти ж сам сказав, що наш гість лицар без страху і без жодного докору (вона очевидно умисне змінила і підкреслила фразу сказану чоловіком при від'їзді), і тому я вірила, що мені нічого боятися в присутності такого лицаря: — І при тому вона подивилася на мене поглядом такої щирої вдячності, що я і нині не каюся у своїй тодішній глупоті.

Я підійшов до пані, поцілував руку і сказав:

— Ласкава пані! Я маю сьогодні аж дві приємності: перша, що я сухий вийшов з-під такого вчорашнього дощу, а друга, що я посвячений прекрасною дамою в лицарі.

Ми тоді весело провели ще цей день, а на другий ранок я на конях щирого хазяїна рушив в гори кінчати свої досліді.

Ол. Бабій

Джек Лондон

Майже кожний освічений українець читав бодай деякі твори Джека Лондона, але про життя й творчість письменника писалось у нас так мало, що варто згадати його й змалювати цікаву й таємничу постать геніяльного самоука хоч у короткій статті.

Життя того письменника не менше буйне й цікаве, як його творчість: 1876 в Сан-Франсіско в родині бідних робітників уродився син, якого доля вже в дитинстві була тверда, як і доля його батьків-пролетарів. Через убогість родичів той хлопчина міг учитися в школі за-ледве пару років, і вже на чотирнадцятому році життя він мусів сам заробляти на хліб...

Малий Джек був корабельним робітником, кондуктором трамваю, працював у копальні золота в Каліфорнії, кілька літ був звичайним волоцюгою, що мандрував по всіх краях Америки. Якийсь час він жив на передмістях Лондону, один рік учився у високій школі, але шкільна наука не подобалась йому, і він здобував знання читанням книжок і пізнаванням світу. Потім цей неспокійний волоцюга з величезною жадобою знання був удруге моряком, плавав у всіх південних морях, а як вибухла російсько-япоська війна, Джек Лондон виїхав на терени війни й був газетним кореспондентом. Ця праця так подобалась йому, що коли вибухла війна в Мехіко, він удруге виявив бажання працювати кореспондентом і виїхав на поле бою.

Журналістична праця навела його на думку стати письменником, і він уперто вчився, в голоді й холоді студював різні науки, ґрунтовно знайомився з літературою, філософією і соціологією.

Здобувши знання, цей колишній волоцюга писав без перерви повісті, оповідання, майже за кілька місяців кидав на ринок новий твір і впродовж десяти літ написав щось коло п'ятдесяти повістей і оповідань. Він заробив на цих творах понад мільйон доларів, купив собі ферму, сам господарив у ній, побільшив її, але жив таким широким життям, що скоро потратив майже все зароблене письменством і ферму.

Кілька літ він лише витрачав величезні суми грошей на вино, забави й швидко збіднів. Однак його твори були все ж однаково почитні, й це дало йому можливість знову стати на ноги. За один рядок кожної його повісти видавництва платили йому по долюру, а тому колишній волоцюга в Америці уже міг не боятися ні бід, ні нужденности.

Коли його твори й ім'я стали славні у всім світі, коли його повісті перекладались і читались у всіх краях, а золото плило в його кишені щодня, Джек Лондон нагло помер (1916 р.) якоюсь таємничою смертю.

Коло мертвого письменника знайшли пляшку з трутизною, отже він, правдоподібно, покінчив життя сам.

В його головнім автобіографічному творі «Мартин Іден» герой повісті кінчає життя самогубством, він топиться в морі, — і це закінчення повісті наводить на думку, що Джек Лондон на дні душі був песимістом і свідомо покінчив життя, прийшовши до переконання, що життя приносить людині тільки біль, як це ми читаємо в повісті «Мартин Іден».

Людська душа таємнича безодня, і той Джек Лондон, у творах якого стільки любові до світу, життя, стільки мужнього, героїчного і радісного сприйняття всього, той письменник на дні душі був песимістом, меланхоліком, так само як песимістами були гумористи Марк Твен, Чехов та й наш Гоголь.

Письменник як творець і письменник як людина — це не одне й те саме. Та в творах Джека Лондона брехала сильна струна оптимізму, і той оптимізм виховує сьогодні здорових духом, сильних характерами людей, що вчать з творів цього письменника любити життя, не зважаючи на його прикrostі, часові труднощі й болі, що це все йде в парі з радістю і щастям.

Головні твори Джека Лондона — «Любов до життя», «Лісовий клич», «Морський вовк», «Оповідання південного моря», «Джері з островів», «Мартин Іден».

Письменник, який так багато пережив, мандрував, бачив і перетерпів, писав свої твори передусім як спогади, що в них говорить правда суворого й буденного життя людини, яка щороку змінювала місце побуту і професію.

Джек Лондон, що із звичайного робітника вийшов на верхів'я культури, знання й слави, відображав у творах передусім мужніх людей з залізними характерами, малював героїв, що борються з життєвими труднощами й перемагають.

Читаючи повість «Лісовий клич», ми мусимо дивуватись письменникові, який мав величезну любов і зрозуміння не лише до людей, а навіть і до тварин.

«Лісовий клич», можливо, навіть найліпша повість — з життя собак, найвірніших друзів людини, собак, які ділять долю й долю людини у її мандрівках. Деякі критики вважають «Мартина Ідена» за найкращу американську повість.

Що ж то за повість?

«Мартин Іден» це образ життя моряка, який силою волі й працьовитістю здобуває освіту, знання і стає славним письменником. Труднощі, з якими боровся Мартин Іден, то труднощі, з якими боровся сам Джек Лондон по дорозі до верхів слави.

Мартин Іден звичайний робітник, який аж тоді почав чистити зуби й прасувати штани, як закохався в красуні студентці — Рут.

Жадоба знання, слава й любов до Рут стають силами, що ведуть Мартина Ідена все далі й далі, все вище й вище. Він виробляє собі світогляд, політичні переконання, в яких сполучає соціалізм з індивідуалізмом. Він, колишній робітник, студіює твори Канта, Спенсера, Ніцше. Він вважає найбільшими скарбами життя любов і красу, а тому й сам береться за славу і гроші й все лише на те, щоб здобути любов Рут і гарне життя...

Рут, дівчина з буржуазної верстви, зразу любить, але під впливом пересудів родичів кидає Мартина Ідена... Коли ж Іден стає славним і багатим, Рут прагне вернутися до нього, але Іден не може вибачити їй зради й покидає її...

Втомлений життям, розчарований Рут, Мартин Іден, здобувши все, приходять до переконання, що ні гроші, ні слава не приносять щастя, він кидається в море й гине.

«Мартин Іден» це образ духового росту й удосконалення самоука, це чудовий твір про перемогу людської волі над перешкодами.

Молодь може вчитися з цього твору вірити в творчість праці й зусилля... Яка шкода, що цей твір, в якому стільки життя, кінчається, як понура трагедія... Але Ромен Роллан сказав: «Життя кожної людини трагедія... і різниця тільки в тім, чи людина приймає трагізм життя мужньо, героїчно й має силу дивитись в очі трагічному життю, а все ж любить його, чи людина від холодних ударів долі тратить здібність бачити ясні сторінки життя й тратить силу перенести його тягарі.

Джек Лондон

Боягуз Негор

Одинадцять днів він йшов слідом свого племені. Все плем'я: чоловіки, жінки й діти, — тікало від переслідування. Рятувався втечею й він сам. Він знав, що за ним ідуть страшні росіяни. Болотами й крутими ярами прямували вони вперед, маючи за мету доценту винищити весь його народ. Він ішов порожняком. Всього вантажу в нього було: заячий кожух, рушниця-централька та декілька фунтів лососевої сушеніни. Не дивлячись на це, йому було тяжко наздогнати своє плем'я. І це не дивувало його — він знав, що страх, навіяний росіянами, здатен гнати з неймовірною поспішністю цілий народ.

Це було за попередніх часів, в половині ХІХ-го століття, коли росіяни мали в посіданні Аляску.

Нарешті, літньої ночі, біля початку річки Пілата, Негор наздогнав утікачів. Опівночі було ясно, як вдень, він переходив через стомлений табір.

Багато бачило його, багато впізнавало, але майже ніхто не здоровив його.

— Боягуз Негор, — почув він голос Іль-Ліхі, молодої жінки. Вона засміялась, і разом з нею засміялась Сен-ні, дочка його сестри.

Наплив гніву огорнув його, але він свій гнів зв'язав у собі. Він прокрадався поміж таборовими вогнищами, доки не дійшов до вогню, біля якого сидів старий. Молода жінка спритно розтирала м'язи на його стомлених ногах.

Старий підніс своє сліпе лице, уважно прислухався до кроків Негора, що йшов по сухому хмизовинню.

— Хто йде? — заскрипів його старечий голос.

— Негор, — відповіла молода жінка, не кидаючи праці.

Обличчя Негора було байдуже. Протягом кількох хвилин він стояв і чекав, старий схилив голову на груди. Молода жінка навколішках, з головою, схованою в хмару чорного волосся, продовжувала розтирати його стомлені м'язи. Негор дивився на її струнке тіло, що, гнучись у стані, нагадувало тіло рисі. Вона нагадувала і тонку березу, але разом з тим в ній відчувалась сила молодости.

Він дивився на неї і був переповнений великою жадобою до неї, подібною до голоду.

Нарешті запитав:

— Хіба нема слова привіту Негорові, що так довго був відсутнім і щойно вернувся?

Вона подивилась на нього холодно. Старий глузливо засміявся.

— Ти моя дружина, Уно, — промовив Негор твердо з відзвуком погрози.

Вона підвелась раптово і м'яко, по-котячи, випросталася. Її очі блищали, її ніздри тремтіли, як в оленя.

— Я мала бути твоєю дружиною, Негоре. Але ти — боягуз. Дочка старого Кенуза не може бути дружиною боягуза.

Він намагався говорити, але вона своїм владним жестом примусила його замовкнути.

— Старий Кенуз і я прийшли до вас з далекої країни. Ваше плем'я прийняло нас до своїх вогнищ і зігріло нас, не розпитуючи, звідкіля ми і чому мандруємо. Вони думали, що старий Кенуз утратив зір від старости. І ні старий Кенуз, ні я цьому не перечили. Старий Кенуз був хороброю людиною, але він не хвалько. Тепер, коли ти довідаєшся, як він осліп, ти зрозумієш, що дочка Кенуза не може стати матір'ю дітей такого боягуза, як ти, Негоре.

Вона знову не дала йому промовити слово.

— Знай, Негоре, коли б скласти до купи всі твої переходи в тугешній країні, то й тоді б ти не дійшов до сітки на Великому солоному озері. Там багато росіян, і звичаї їх суворі.

З тієї сітки тікав старий Кенуз, коли ще був молодим Кенузом. Він тікав з малою дитиною на руках, зо мною, вздовж островів, що лежали серед моря. Моя забита мати могла б розповісти про його кривду. Забитий росіянин, із протятими списом грудьми і спиною, міг би розповісти про довершену помсту Кенуза. Але всюди, куди б ми не тікали і як би далеко ми не відходили, скрізь ми зустрічали зненавджених росіян. Кенуз не боявся їх, але бачити їх не міг. Тому ми й бігли все далі й далі, через озера й ріки, доки не прийшли до Великого туманного моря, про яке ти чув, але якого ти ніколи не бачив. Ми жили серед різних племін, і я виросла й стала дорослою.

Але Кенуз, постарівши, не взяв собі іншої дружини, і я не взяла собі мужа. Нарешті ми прийшли в Пестілік, туди, де Юкон єднається з Великим туманним морем. Тут ми довго жили на узбережжі серед людей, що ненавиділи росіян. Але інколи вони приходили, ці росіяни, на великих кораблях і примушували мешканців Пестіліка показувати їм шляхи між незчисленними островами в гирлі Юкона. Інколи люди, яких вони брали з собою, щоб їм показували дорогу, не повертались. Нарешті народові тому урвався терпець, і він задумав велику справу. І коли прийшов корабель, старий Кенуз виступив і сказав, що він покаже росіянам дорогу. Він тоді був уже старим, і волосся його було сиве. Але він був не боязкий. І він був хитрий, бо повів корабель туди, де море прагне до берега, і де хвилі б'ють білою піною об гору, що зветься Романовою. Море затягло корабель туди, де хвилі б'ються об беріг; він був викинений і розбився об скелі. Тоді прийшли люди з Пестіліка (бо такою була їхня змова) із списами, стрілами і з небагатьма рушницями. Але перед цим ті росіяни викололи очі старому Кенузові, щоб він більше ніколи уже не міг показувати дороги. І потім розпочалося бойовище там, де хвилі б'ють об беріг, з людьми з Пестіліка.

Очолював цих росіян Іван. Він сам, своїми двома великими пальцями видавив очі старого Кенуза. Потім ще з двома, що залишилися живими з усього російського відділу, він пробився крізь шереди супротивників, пройшов через бурхливі води і втік вздовж берега Великого туманного моря на північ. Кенуз не міг більше бачити і був безпорадним, як дитина. Він біг від моря в гору по великому Юкону до Нулато, і я бігла з ним. Так учинив старий мій батько. Але що зробив юнак Негор? — Знову вона жестом примусила його мовчати. — В Нулато перед ворітьми великої фортеці всього декілька днів тому я бачила на власні очі, як той самий російський Іван, що осліпив мого батька, бив тебе собачим батогом і змолотив, як пса. Я бачила це і довідалась, що ти — боягуз. Але я тебе не бачила тієї ночі, коли все твоє плем'я, навіть хлопчаки, не здатні до мисливства, напало на росіян і всіх їх винищило.

— Тільки не Івана, — промовив спокійно Негор. — І зараз він жечеться за нами і з ним багато росіян із-за моря.

Уна не намагалася ховати свого здивовання і жалю, що Іван не забитий. Вона продовжувала:

— Вдень я побачила, що ти боягуз; вночі, коли всі чоловіки і навіть хлопчаки були на бойовищі, я тебе не бачила і вдруге переконалась, що ти — боягуз.

— Ти скінчила? Все сказала? — запитав Негор.

Вона ківнула головою і подивилася на нього. Як це він може взагалі будьщо сказати?

— Знай, отже: Негор — не боягуз, — почав він спокійно і недбайливо. — Знай, що коли я був ще хлопчиною, я ходив сам туди, де Юкон сплітається з Великим туманним морем. Я доходив до Пестіліка і навіть далі вздовж краю моря. Я зробив це, коли був хлопчаком, і це є доказом, що я не був боягузом, коли юнаком ходив сам уздовж Юкона далі, ніж хтобудь і колибудь заходив, так далеко, що я прийшов до іншого народу, з білими обличчями, але мовою іншою, ніж російською. Я забив також великого, дуже великого ведмедя в країні Тананау, в якій не був ще ніхто з мого народу. І я зводив бої з нук-

лукістами, і калтагами, і стіксами в далеких місцевостях, і все сам. Про ці справи, невідомі жодній людині, я сам розповідаю. Хай мої соплеменники розкажуть про те, що я зробив і про що знають вони. Вони не скажуть, що Неґор — боягуз. — Він гордовито скінчив і очікував на відповідь.

— Це все було до мого прибуття в цю країну, — промовила вона, — і мені про ці справи нічого невідомо. Я знаю лише те, що бачила, як тебе до крови били. Ніччю, коли велика фортеця горіла і люди убивали й самі умирали, я тебе не бачила між ними. І люди твої тепер кажуть на тебе: Неґор — Боягуз.

— Це не хороше ім'я, — проскрипів старий.

— Ти не розумієш, Кенузе, — Неґор говорив незлобиво, — але я поясню тобі, отже знай, що я був на полюванні з Камо-Та, сином моєї матері. І Камо-Та боровся з великим ведведем. Ми протягом трьох днів не мали м'яса, а тому Камо-Та не мав сили і сприту. Великий ведмідь стиснув його так, що кістки його хрустіли, як сухе гілля. Я знайшов його немічним на землі, він стогнав. І не було м'яса, і я не мав чого забити, щоб він мав що їсти.

— Тоді я сказав: «Я піду в Нулато й принесу тобі харч, а також приведу сильних людей, щоб принесли тебе до постою». Але Камо-Та сказав: «Іди в Нулато й принеси харч, але мовчи про те, що зо мною трапилось. Коли я поїм і стану знову здоровим і сильним, я заб'ю цього ведмедя. Тоді я повернуся з честю до Нулато і ніхто не буде насміхатися і не скаже, що Камо-Та був подоланий ведведем». Я послухав мого брата, і коли я повернувся і росіянин, на ім'я Іван, ударив мене батоґом я знав, що я не можу чинити опору. Ніхто ж не знає за Камо-Та, немічного й голодного. Коли б я бився з Іваном і помер, мій брат теж помер би. Через те тільки, Уно, ти й бачила, що мене били, як пса. В цей час я чув розмову шаманів і провідників про те, що росіяни принесли між наших людей невідому хворобу, що вони забили багатьох серед нас і покрали наших жінок. Говорили, що земля наша мусить бути вичищена від цих зайд. Я чув цю розмову і розумів, що це хороші слова, і що цієї ночі росіяни мусять померти. Але мій брат Камо-Та був немічний і не мав харчу. І тому я не міг лишитися й взяти участі в баталії разом з чоловіками і хлопчиками, не придатними ще до мисливства.

Я поніс з собою м'ясо і рибу і сліди Іванового батоґа. Але я побачив, що Камо-Та вже не стогне: він помер. Тоді я повернувся до Нулато, але не було вже Нулато, тільки попіл чорнів і валялися трупи багатьох людей на тому місці, де стояла велика фортеця. І я бачив, як росіяни плили вгору по Юкону на човнах. Було багато росіян, що прийшли з моря. І я бачив, як Іван виповз з свого сховища, він мав з ними розмову. І на наступний день я бачив, що Іван веде їх слідами нашого племені. І зараз вони йдуть. Я ж ось тут, я, Неґор. І я — не боягуз.

— Я чую цю оповідь, — сказала Уна, і в голосі її було більше м'якості, ніж раніше. — Але Камо-Та помер і не може сказати про тебе слова. А я знаю лише те, що я бачила. Я мушу на власні очі побачити, що ти не боягуз.

Неґор зробив нетерплячий рух.

— Різко можна це зробити, — продовжувала вона. — Хочеш зробити не менше того, що зробив старий Кенуз? — Він кивнув головою

і чекав. — Ти сказав, що ці росіяни і зараз нас шукають. Негоре, покажи їм дорогу так само, як колись старий Кенуз. Хай прийдуть вони, не маючи ніякої підозри, до того місця, де ми на них будемо чекати. В прохід між скелями. Ти знаєш місце, де скеляста стіна висока і поламана. Там ми їх винищимо разом з Іваном. Коли вони, ніби ті мухи, почнуть чіплятися за скелі, наші люди наскочуть на них з двох боків з списами, стрілами і рушницями. Згори жінки й діти будуть скочувати на них уламки скель. Це буде великий день. Росіяни вигинуть, і країна наша буде звільнена. А Іван, той самий Іван, що зробив сліпцем мого батька і бив тебе собачим батоном, буде так само забитий. Він здохне, як скажена собака, розчавлений скелями. А коли розпочнеться баталія, ти, Негоре, мусиш крадькома зникнути, щоб ти не був забитим.

— Гаразд, — відповів він. — Негор покаже їм шлях. А потім..

— Тоді я буду твоєю дружиною, Негоре, дружиною хороброго мужа. Ти будеш ходити на лови для мене і старого Кенуза, і я буду готувати тобі харч, і шити тобі тепле, міцне убрання, і зроблю тобі взуття по взірцях мого народу, воно буде ліпше за те, що носять у вас. І я з того дня буду повсяк день твоєю дружиною. Я життя твоє зроблю радісним, так що всі дні твої будуть переповнені піснями і сміхом, і ти впізнаєш тоді, що Уна не схожа на інших жінок. Вона подорожувала по далеких країнах і бачила невідомі місця, і вона стала мудрою, мудрою, як чоловік, такою мудрою, що вміє творити радість. І на схилі літ твоїх вона буде давати тобі радість. І твої спогади про неї про те, яка вона була в час твоєї молодости, будуть солодкими. Тому що ти будеш знати, що вона була тобі полегшею, спокійним відпочинком і була ліпшою тобі дружиною, ніж інші жінки для інших чоловіків.

— Хай станеться так, — промовив Негор, і жага до неї з'їдала його серце, і обійми його розчинялись до неї, як руки зголоднілої людини простягаються до харчу.

— Лише тоді, коли покажеш їм дорогу, Негоре... зупинила вона його. Але очі її були ніжні й вологі, і він знає, що вона дивиться на нього так, як ніколи ще жінка на нього не дивилася.

— Добре, — сказав він і повернувся рішуче. — Я піду тепер домовитися з провідниками. Хай знають вони, що я йду показати дорогу росіянам.

— О, Негоре, мій муже! Мій муже! — прошепотіла вона, дивлячись йому в слід. Але вона шепотіла це так тихо, що навіть старий Кенуз, не дивлячись на те, що ухо його з часу осліплення стало дуже чутким, не почув.

Через три дні росіяни витягли Негора, ніби пацюка, із щілини, що в неї він сховався. Його привели до «Івана лютого», як прозвали його ті, що йшли з ним. Негор був озброєний поганеньким списом з кістяною кінцівкою. Він загортався в свій заячий кожух і тремтів, як у пропасниці, хоча надворі в цей день була спека. Він крутив головою, показував, що не розуміє Іванових слів, і удавав, що дуже втомлений і хворий, він хоче лише відпочити. Він показував на свій живіт, пояснював де у нього болить і продовжував тремтіти. Але з Іваном був чоловік з Пестіліка, що говорив мовою Негора. Вони довго даремно розпитували Негора про його плем'я, доки врешті чоловік із Пестіліка, на імення Кардук, не сказав:

— Іван наказав, щоб тебе заporоли до смерті, коли ти не будеш говорити, і знай, мій незнайомий брате, що Іванове слово — закон. Я — твій друг, а Іван — ворог. Я теж не з волі залишив свою країну біля моря. Але я хочу жити, а тому й корюся волі мого володаря. І ти будеш виконувати його накази, коли й ти хочеш жити.

— Незнайомий брате мій, — відповів Негор, — я справді не знаю, куди пішов мій народ, тому що я захворів і мої ноги відмовляються слухати мене, і я відстав від нього.

Негор чекав, доки Кардук говорив з Іваном. Потім він побачив, що обличчя росіянина почорніло, і на його знак, два чоловіки підступили до Негора з довох боків, ляскаючи в повітрі важкими батогами. Тоді він удав з себе дуже переляканого і на весь голос кричав, що він хвора людина і нічого не знає, але він скаже все, що знає. І так гарно він їм оповів, що Іван наказав своїм людям рушити вперед. Поруч з Негором йшли люди з батогами, щоб він не міг утікати. І коли він говорив, що ослаб від хвороби і відставав від них, вони пороли його доти, доки він не кричав з бою і не знаходив сили йти далі. Коли ж Кардук сказав йому, що все для нього переміниться на ліпше, як тільки вони доженуть його плем'я, він запитав:

— І тоді мені дадуть змогу спочити і не рухатись?

Він постійно повторяв це питання: «І тоді мені дадуть змогу спочити і не рухатись?»

В той самий час, удаючи дуже немічного і озируючись каламутними очима по боках, він підраховував людей. Разом з цим він переконався, що Іван не впізнав у ньому чоловіка, якого бив перед ворітьми фортеці. Химерну збиранину побачили його очі. Тут були мисливці слов'янського походження з білою шкірою і могутніми м'язами; куці присадкуваті фіни із сплющеними носами і крупними тиками. Вроджені сибіряки, що їх носи були схожі на орлячі дзьоби; були там і люди з косими очима, що в їх жилах текла монгольська і татарська кров, всуміш із слов'янською. Це все були напівдикі шукачі пригод з далеких країв за Берінговим морем. Вогнем і мечем вони добували нові землі і жадібно захоплювали їх багатства, хутра і шкіри. Негор дивився на них із задоволенням, уявляв собі, як вони лежать, розчавлені, бездиханні в скелястому проході. І завжди поруч з цим в своїй уяві він бачив вираз обличчя Уни, що очікувала на нього на горі в скелях, і завжди голос її звучав у його ушах і він відчував на собі теплий і пестливий блиск її очей. Але разом з тим він не забував удавати з себе немічного і спотикався там, де шлях був важким. І як раніше, кричав під свистіння батогів. При цьому він увесь час побоювався Кардука, бо знав що йому вірити не можна. У нього був непевний погляд і дуже балакучий язик, дуже балакучий і рівний — думав Негор — не схоже, щоб такий язик міг мати звичайну чесну мову.

Цілий день вони йшли. На другий день, коли Кардук за Івановим наказом, запитав Негора, останній відповів, що неймовірно, щоб вони зустріли плем'я раніше завтраго. Але Іван, з часу як він довірився старому Кеназові і жорстоко за це поплатився, нічому більше не вірив, тому, коли вони підійшли до проходу між скель, він зупинив своїх сорок людей і запитав через Кардука:

— Чи вільна дорога?

Негор оглянув її покiрним поглядом. Це був широкий схил, що тягся вздовж скелі і весь обрис кущавинням і плазовитою рослинністю, де могли добре схоронитися десятки племен.

Він покрутив головою.

— Там нічого нема, — сказав він, — дорога вільна.

Знову Іван переговорив з Кардуком і останній промовив:

— Знай, незнайомий брате, що коли твої твердження будуть невірні, коли твій народ перетне дорогу, чи зробить напад на Іванових людей, ти в ту ж мить умреш.

— Я говорю правду, — сказав Негор, — прохід вільний.

Але Іван не повірив і наказав двом своїм мисливцям вилізти на вершок скелі. Двоє інших на той наказ стали з двох боків Негора. Вони притулили свої рушниці до грудей і зупинились вичікуючи. Очікував і увесь Іванів люд. І Негор знав: хай вилетить бодай один спис чи одна стріла — він умре. Двоє мисливців лізли все вище й вище. І коли вони досягли вершка і махали шапками на знак того, що все спокійно, вони здавались маленькими чорними цятками на тлі ясного неба. Рушниці були відхилені від грудей Негора, й Іван наказав іти далі. Іван в задумі мовчав. Понад годину він ішов, ніби щось обмірковуючи, і потім через Кардука запитав Негора:

— Як ти довідався, що дорога вільна, не оглянувши її?

Негор подумав про птиць, що він їх бачив на скелях і в кущах, і усміхнувся: це було так звичайно. Але він здвигнув плечима і нічого не відповів. Він думав про другий прохід в скелях до якого вони йшли, де птиць уже не буде. І він радів з того, що Кардук походив з узбережжя Великого туманного моря, де немає дерев і кущів і де люди навчаються знати море, а не знають рівнин і лісу.

Три години опісля, коли сонце плило вже високо по небу, вони підійшли до другого проходу в скелях, і Кардук сказав:

— Дивися пильно очима, незнайомий брате, тому що Іван на цей раз не має наміру зупинятися, доки люди підуть наперед оглядати дорогу. Негор подивився, а поруч його стояло двоє людей з рушницями приставленими до його грудей. Він побачив, що всі птиці зникли, а в одному місці він помітив блискання рушничної цівки на сонці. І він подумав про Уну і пригадав її слова: «Коли розпочнеться баталія, ти, Негоре, мусиш крадькома зникнути, щоб ти не був забитий».

Дві цівки впиралися в його грудиз Це було зовсім не те, на що вона розраховувала. Напевно не можна буде нікуди зникнути: він умре першим, коли розпочнеться баталія. І він вимовив твердо, але ніби від немочі продовжував тремтіти:

— Дорога вільна.

Іван рушив вперед із своїми сорокома людьми з далеких країв із-за Берінгового моря. Слідом за ним ішов чоловік із Пестіліка, Кардук, і Негор, на груди якого були скеровані рушниці двох його поводитирів. Дорога на гору була довгою і вони не могли рухатися швидко. Але Негорові здавалося, що вони дуже швидко наближаються до середини проходу, де була засідка.

В скелях праворуч розтявся постріл. Негор почув бойовий заклик свого племені і в одну мить зумів побачити, що скелі і кущовиння настовбурчилися юрбами його соплеменників, що наступали.

Потім йому здавалося, що раптовий вогневий вибух ніби розшматовує його надвоє. Він упав, відчуваючи гострий біль: в його знеможеному тілі життя змагалось із смертю.

Він тримався за своє життя з жадобою ненаситі, що чіпляється за свої скарби. Він все ще дихав, і повітря наливало його легені стражденною солодкавістю. Невиразно в його свідомість доходили відблиски світла й хвилі звуків. І невиразно він бачив, як падають, умираючи, Іванові мисливці, і як со всіх боків на бойовище збігаються його брати, насичуючи повітря криками і брязкотом зброї. А з гори жінки й діти скочують величезні брили, які, нібито живі істоти, плигають і з гудінням падають додолу.

Сонце танцювало над ним по небі, величезні скелі коливалися і гойдалися, а він ще невиразно бачив і чув. Коли ж «лютий Іван» упав мертвим біля його ніг, розчавлений величезною брилою, він пригадав сліпі очі старого Кенуза і радів.

Потім звуки завмерли, грудوماхи і брили не прокочувались біля нього, і він бачив, як люди його племені підходять все ближче і доколюють поранених росіян списами. Він невиразно розрізняв, як поруч нього могутній росіянин мисливець підводиться в останньому змазі за своє життя й падає проткнутий десятками списів.

Потім він побачив схилене над ним обличчя Уни і відчув її обійми.

І на одну мить сонце зупинилося й величезні тупцюючі скелі застигли...

— Ти хоробрий чоловік, Негоре, — почув він її голос. — Ти мій муж, Негоре!

І в цю одну мить він пережив всю ту радість життя, що вона йому малювала, й обіцяні нею сміх і пісні. І в той час, як з неба поволі зникало для нього сонце і життя його поступово відпливало, він був огорнений чарівними спогадами про Уну. І тоді, коли пам'ять його меркла й блідла й просвіти її заповнювалися зростаючою темінню, він упізнавав в обіймах коханої дійсність пророкованого йому відпочинку, довершення обіцяного йому покою.

Коли ж чорна ніч огорнула його, лежачого на її грудях, він відчув великий мир, що пронизує всесвіт, він побачив у зникаючих присмерках таємний прихід тиші.

Переклад Оксани Л-ко

Тіні незабутніх предків

(Сатира)

Пролог

Париж... Париж... Париж... Олександрівський міст — символ російської дружби з французами. А під мостом... уже 35 років «руській дух і Русью пахне».

— Судар-с, прийміть свої ніженьки.

— Ваше високопревосходительство, нікуди. Я й так зрегедзулився.

— Ваше сіятельство, відверніть свою їжицю — мені дихати нічим.

— Ох... Ах... Купчу стьобнули...

І так всю ніч. А ранком...

— Як спалося, ваше превосхадительство?

— Огидливо, ваше благородіє, — якась спорохнілість хропіла цілу ніч...

— П-с-с... Це їхнє високопревосходительство...

Так було ще вчора. А сьогодні, об'єднавшись в «Союз Білого Войска», вони...

Міністр пропаганди.

Темрява. Згорблена постать крадькома перебігає від бараку до бараку.

Грюкіт в двері.

— Прошу.

Постать перед господарем:

— Рятуйте.. Допоможіть... Зрадили.. Продали... а по гістериці:
— Чарочку, господарочко, заспокійливого...

— Та це ж денатурат — до кухонки.

— На перший випадок зійде. Дякую!

— І постать зникає в темряву.

Знову барак. Знову двері.

— Зайдіть.

— О, який я радий бачити вас, Іване Петровичу. — Постать без запрошення сідає за стіл: — Як підло... як ганебно...

Іван Петрович невтяжливо здвигує плечима.

— Вам назрозуміло? Хвилинку, я лише огірочок доїм... Постать зі спритністю кроля згризає огірок.

— Діло в тім,— почала постать, — що якась падлюка донесла советській агентурі ніби я царський фельфебель і власовський ротний пропагандист. Хай це правда, але ж уявіть моє становище, га?... Агенти гналися за мною по п'ятах. Мене врятував ваш барак. І ось... пробачте, на думку прийшло — дозвольте мені ще одного огірочка. І в пащеці постаті захрумтіли огірки — один — другий.., п'ятий.

Ладно витер губи, а прицмокуючи помітив крізь вікно світ в сусідньому бараці. Постать на струнко, короткий уклін: Дякую вам — небезпечність минула, шмитнула в ніч.

— Інший барак — інші люди.

— А-а-а. Кого я бачу? ... Світлість нашої доби. Проходьте, сідайте...

Постать церемоніяльно наближається до столу.

Гості навипередки:

— Прошу стілець...

— Ексцеленц чарочку...

— Хто спізвився п'є подвійно!

Постать задовольняє всіх і себе, а потім виголошує промову:

— Господа! «Мой долг вас всех предупредіть,

Дікусій нам не надо,

Росіі вам не разделіть,

Ана не плітка шеколада».

Хвилюючі оплески. Публіка гомонить: — Велично, патріотично, поетично... Хтось промовцю підсуває смажене курча. В цей час роздається голос Дмуха:

— Вибачайте, курча ж не Росія, — і відриває собі стегно курчати. Гістеричка реагує:

— Ах... Залиште свої тенденції розподілу...

Та було вже пізно — стегно жувалось з кісточками.

Військовий міністер

Руський Шляйстайм тріумфує. Щойно прибули сюди їх «високопревосходительство» генерал Трухляков в супроводі флігер-адьютанта Рюмочкина. На зустріч вийшло все — старе, мале і те, що на ладан дихає — князі й барони.

Генерал в орденах. Генерал бадьориться, та шашель років робить своє. Ось він наблизився до світлого «общества».

В натовпі вигуки:

— «Шарман маман!

— Судариня, їм сьогодні сто років...

— Не може бути... Вони зовсім юні. Зверніть увагу, як їхні ноженята тупцюють.

В барак генерала ... занесли.

Флігель-адьютант Рюмочкин перевіряє ляйб-варту біля довколішніх бараків.

Тайна сторожа складає звіти:

— Ваше превосходительство, ми всі «істинно-руськіє», прошу, самогончику.

— Ваше превос... мазепинців нема. Відвідайте!

Після перевірки адьютант Рюмочкин повертається до «штаб-квартирі». В штабі промова:

— Ми — це генерал, а генерал — це Русь... Бережіть генерала!

Розчулений бас не витримав і заревів:

— «Боже, генерала храни»...

За ним дискант, «Коль славен», а потім альт «Широка страна моя родная».

Рюмочкин підскакує до генерала.

— Ваше високопревосходительство, все гаразд, але обережним в Шляйстаймі треба бути.

— Подать мій срібний «Лібо!»

— Ваше високопревосходительство, ми пропили його ще в П-пазі...

— Ідійот, мовчать... шаблю!

Вона ж закладена в барі на «Рю де Ляп».

— Як! ... З піхвами?

— Так точно, — і з «Георгієм»...

— Адже ж я не можу в Шляйстаймі перебувати без зброї.

Услуживий добродій Дмух попередив адьютанта: — Високе сиятельство, ніж...

Рятуйте... Сепаратисти! Генерал непритомний падає.

Міністр хліборобства

— Незрозуміле воно — почав розважати самотою Іван Дмух, — те, що жінка в міністри преться, таке буває, але як вона чорнопика до «Союза Белого Войска» потрапила — ніяк не второпаю! Та ж вона об'єднується під гаслом: «Все белие — об'єднійтесь в белую семью». А вона, як циганка... І, пошкрібіши чуба, додав:

— Не бути й мені Дмухом, щоб я не роздмухав цієї справи...

Йти було далеченько — на Ляйм. Тоді тут мешкала ця ж чорнопика баронеса Цюцюрочкина.

Прийшов. А в кімнаті, як і під мостом в Парижі, якої наволочі не було: п'яниця Курочкин, картяр Похльобкін... кишеньковий злодій Колюшка і той там був.

Став собі Дмух на порозі тай дивиться. А баронеса:

— Помещик Курочкін, ваша правда — з вас півлітра.

— Слухаюсь, мадмаузель Цюцюрочкина.

— Ха-ха-ха... За покірність призначаю вас, Курочкін, управителем моїх маєтків в Тавричевській губернії. А вас Похльобкін, за смачну закуску назначу поліцайстером міста Полтави. Згода?

— О, екселенц, змилюйтесь над програвшим!

Помітивши в порозі Дмуха, баронеса вирячилась на нього. Та спритний Дмух випередив її.

— Ви, добродійко, ощадніша будьте, бо на німецьких кладовищах земля дорога. Допобачення, панове «роspеределителі»...

Міністер безпеки

В молодички Ольги під вікном хтось петрушку краде. Спочатку люди казали, що то капосний шпак виробляє. А коли діло дійшло до петрушки з корінцями, тоді баба Пріська безапеляційно зтвердила:

— Це сусідоньки, діло мстительне, бо птиця небесна злоби на людей не має і петрушку нівечити не буде.

— Засідку треба зробити і провчити, трясця йому в печінку, щоб він до нових віників пам'ятав.

Погодились. Засіли. Пильнували, а треба було лишень очима переморгнути, як петрушка зникала з корінцями. Схопили бабу Пріську думки. Гризуть та й годі. Вже вона на песиголовця Шурка думала й на розбишаку Грицька. Було як не розкине карти — завжди на нього падає.

Та де там — доказів нема!

І ось, ніби сам Бог надав думку бабі Пріській, звернутися за порадою до Ольжиного сусіди. Хоч він мешкає в наших околицях всього другий місяць, але людина поважна. До кожного мешканця шановний, як не Миколаєм Петровичом, так Ганною Петровою величає. Та не ці властивості Бориса Петровича заінтересували бабу Пріську. Вона дізналася, що Борис Петрович на анкетне питання «Союзу Білого Войска»: «Яку посаду ви зможете обійняти в Росії після розвалу комуністичного режиму?» Недвозначно відповів: «Сучасне місце Лаврентія Берії», значить нюха має — вирішила Пріська. Зайшла Витерла ноги перед порогом. На дверях прочитала напис. І не знає, що робити: чи вклонитися, а потім зайти, чи зайти, а потім уклонитися. Отак міркуючи не зчулась, як без стуку і двері до кімнати відчинила. І... о лебедику! — перед її очима вирізьбився напівперевисхий тулуб через вікно!...

— Гм... Здрастуйте, кажу вам! — зніяковіло вимовила бабуся.

Борис Петрович скочив гренадьорськи з вікна, став в монументальну позу, тримаючи в руці дротяний гачор, ніби гусар піку, на вістрі якого тріпотів тільки що зірваний корінець петрушки, і відповів:

— «Бонжур Мадам». Це для юшечки «Потаж де Кревіз»... А ось коли ви будете готувати «ля-тюртю» в сосі, або «гретуй» в сметанці,

тоді, Ганно Петровна, ні в якому разі без петрушечки ви не обійде-тесь. Взгалі — «ля-гранде»... Петрушка, це цариця кухонних аро-матів, а цмокнувши в кінчики пальців запитав:

— Судариня, ви не з Олександрівська?

— Ні, — розгубилась бабуся.

— А завод «комунар» часом не відомий вам?

— Чула.

— Це бувший маєток мого «папеньки», і шанобливо вклонившись, здеклямував:

— Честь маю відрекомендуватись — барон «Де ля Горе».

— Та ще й яке ... горе.

Голова уряду

Чи ви знаєте суть російського імперіялізму? Ні, ви не знаєте його. Він і цуцик. Цуцик ласо дивиться йому в очі.

«Дай Джим, на щастя лапу мне,

Такою лапу не відал я сроду.

Давай с тобой полаєм прі луне

На тіхую, безшумную погоду».

Цуцик жмурячи очі, покірно опустив голову. Ха-ха-ха... Згода. Слухай. Слухай, давай завиємо і ми, на згарищі орлів і левів, в ім'я епохи зірки. Чуєш? Але зірки криваво-червоної плоттю й душею сьогодні істинно нашої.

— Що?... Жмуриш очі... Тобі я бачу подобається більше біла? Ха-ха-ха... ти дурень Джим. Не розумієш, що наша сила в червоній!

І піднявши руки догори, він розкрив широко очі, ніби шукаючи відповіді в просторі.

— «Москва ще третім Римом не була, а між тим мусить же здійснитися пророцтво: «Без Рима світ не обійдеться», хочаб для цього потрібно було залити світ кров'ю». Чуєш? Кров'ю — кольором зірки нашої. І ми заллем; заллем, бо ми прагнемо цього й ми робимо це. «Ім'я білого царя мусить стояти вище ханів, і емірів, вище індійської імператориці, вище, навіть, самого каліфового імені. В Азію. В Азію — кричав колись Достоевський. І сьогодні ми в Азії. І мені наплювати, що білий цар змінився на червоного! В Америку! В Америку! Кричу я сьогодні. А якщо завтра з'явиться на обрії мариво загрози нам, я сам вберуся у веселковий колір і кігтями вчеплюся в горло тому, хто посміє стати мені на дорозі. І вхопивши пса за шию — кричав!

— Ось так, так... та-а-к... Джим відкинув хвоста.

Епілог

«Саме коли Святий Рік добігає свого щасливого кінця і після того як за виявом Божої волі нам дано було урочисто проголосити догмат Успіння та взяття за Небо з тілом і душею Пресвятої Богоматері і Приснодіви Марії, з усіх кінців всесвіту до Нас стали напливати вирази найжвавішої радості і поміж ними було не мало настирливих прохань про те, щоб Ми, в сучасних тяжких переживаннях, посвятили увесь руський народ Непорочному Серцю Пречистої Діви Марії».

Василь Стерня

Епілог украв з послання Папи XII до «Народів Росії».

В. С.

Ранок

Мов лебідь, ранок вишлив із-за гір,
Мажнув крильми — і ніч погасла,
Грайливе сонце сипле з гір
Блакитні гасла.

Спинись! Вдихни цей вітерець звідтіль,
Підстав йому відкриті груди:
Хай знищить він розпуки біль
І зробить чудо.

Святу любов і ненависти гнів
Тобі розілле він у буднях,
Запалить травнів хай вогні
В сивинах грудня!

ЛЕВ Т. ОРЛИГОРА

*

Я знаю — там правда закута,
Країна в обіймах журби...
Там ходить червона отрута,
А люди, не люди — раби.

О, земле, розкрий бо могили!
Хай мертві виходять на прю.
— Вставайте! Посилюймо сили,
Щоб волі зустріти зорю!

І мертві... о, їх мільйони!
Імперія Вінниць — могил!
І в тріск затріщать бастіони,
Від воскреслих й оживлених сил.

Вже небо в розсяяних смугах,
Кличі діямантять роса:
— Ганебно вмірять біля плуга,
Коли під рукою коса!

Вставайте ж, серцями всемужні.
Окраса життя — в боротьбі.
Рвім пута страшні, осоружні!
На радість нащадкам й собі!

Д. Донцов

Воююча церква і нація

Нації, які борються за свою свободу, тепер не в моді. Вони порушують «мир» Об'єднаних Націй і турбують їх сумління. Тому то таких націй, як Іспанія і Україна, там намагаються не помічати. Інакше було тоді, коли Європа змагалася не з російською, а з французькою революцією. Поняття патріотизму тоді ще не було так спрофановане, як воно спрофановане тепер. Французький конвент або Наполеон не посідали такої кількості агентів у Європі, як їх тепер посідає Московський Комінформ. І Іспанія тоді не була, за свою любов до свободи, так проскрибована, як тепер.

Власне на прикладі Іспанії початку ХІХ століття, я хочу показати, яку велетенську роль відіграла патріотична, воююча за Христа і за націю, церква, що, на превеликий жаль, не має прикладу і наслідування в нашу добу.

Сім років воював Наполеон в Іспанії і сім років не міг її подолати.

Головну роль в безприкладному на ті часи еспанському спротиві відіграла церква. В. Вермерен, що студював ту добу, писав: «Незбагненний весь перебіг цієї семилітньої війни в Іспанії, повний неправдоподібностей, логічний загадок і несамопитих таємниць. Мабуть, сама та країна зачаровувала людину... Треба нам заглянути в спогади Тієбо, генерала Фуа та інших: коли лише заходить мова про Іспанію, вони утрачають безсторонність, починають захоплюватися... Штабові старшини стають авторами романів, оповідають про бандитів і ченців, про чуда й забобони, про отруєння й замахи. Для всіх них час перебування в Іспанії був чимсь несамопитим, зударом з таємничим, незнаним. В Іспанії, — пише Вермерен, — почалася свята війна з антихристом — наїзником. Ченці розпалили в народі думку народного повстання проти непереможного пана Європи — Наполеона, що по всіх країнах розносив тоді гасла революції 1789 року. Катехізіс, що по ньому батьки мусіли виховувати своїх дітей, був такий:

- Скажи, дитино хто ти?
- Іспанець, з ласки Божої.
- Які три головні обов'язки еспанця?
- Бути християнином, боронити свою віру, свій рідний край і скорше вмерти, ніж дати себе перемогти.
- Хто наш король?
- Фердинанд VII.
- Хто ворог нашої країни?
- Французький імператор.
- Хто він такий?
- Він саме зло, це джерело всього зла на землі.
- Хто такі французи?
- Колись християни, тепер — погани.
- Чи є гріхом забити такого француза?
- Ні, отче, це добре діло; лише через нього можна визволити рідний край від утиску завойовника...

Так виглядав цей катехізіс, з яким в кишені еспанський народ був приготований на все. Інтригами й підступами Наполеон скидає з трону Фердинанда і його сина: садить на його місце свого брата Йосипа. В країні вибухає повстання проти французів, а також і проти власної армії, яка волею чи неволею була на послугах у наїзника. Мадрид відтятий від світу. Селянські ватаги опановують села й міста. Очолені ченцем, повстанці здобувають цитаделю у Валенсії. Французький генерал Дюпен поспішає до Кадіксу проти англійців, але йому перетинає шлях провідник 40000 повстанців Кастанс. Серед повстанців багато священників і ченців. Доконуються чуда. Фігури Христа роняють сльози, з вітарів лунають заклики: «Гоніть диявола з країни!» Релігійне захоплення надає рухові велетенської наснаги і розмаху. Наполеонівський генерал капітулює перед повстанським ватажком. Почувши про це, ужахнулася Європа! Відділи Кастанеса дістають прапори з написом: «Переможцям над переможцями під Маренгом і Сною». В Сарагосі вуличні бої, в яких здештовано і викинено з міста допоміжний відділ Наполеона — польських уланів. Король Йосип, рятуєчись, тікає з Іспанії.

Правда, Наполеон ще раз вернувся з Йосипом, але в 1813 році із своїм розбитим військом і з Йосипом уже назавжди втікає з Іспанії.

Автор закінчує словами: «Несамовита країна стала домовиною одного із найбільших геніїв війни в історії»...

Як ця картина схожа до наших на Україні селянських ватаг... гра за «пан або пропав». Виклик світовим силам — там Наполеонові, на Україні Кайзерові або Гітлерові і Москві; разом — Кастанси і Кривоноси. Чар таємничої незбагнутої країни. І так само, як і в Іспанії, чужинці на Україні стають авторами романів і таємничих історій, починаючи від Гюґо і Байрон і кінчаючи Пушкіним і Сенкевічем... І оновлення ікон і тут, в Іспанії і на Україні.

Роки 1807-1813 — блакитні сторінки в історії Іспанії! І тоді її героїзм оплескувала ціла Європа, а Англія Велінгтона прийшла на допомогу відважному народові, що повстав за свою свободу проти чужої «революції».

Як же змінилося обличчя світу, коли нині геройський еспанський народ, який знову, вдруге, але тепер вже скрутив гідру большевицької революції попав у неласку сильних цього світу а масові убивники-большевики московські засідають в Об'єднаних Націях!

Приклад Іспанії 1807-1813 рр. показує, яку велетенську роллю може відіграти церква серед народу, що вступає в боротьбу за віру і свободу. Духовенство Іспанії показало себе вартим свого звання. Воно не побоялося обвинувачення, що воно «непотрібно проливає кров молоді, що воно її обплутує і викликає в нації хижацькі інстинкти», воно йшло саме і благословило всіх, хто йшов за ним в боротьбу проти займанщини і поневолення. Церква і нація сполучилися тоді в один святий союз — перша за другу, друга за першу.

Який світлий, який привабливий приклад для України! Приклад Іспанії свідчить, що багато уявно могутніх справді не є такими, а багато ніби слабих можуть бути сильнішими за них, але тільки тоді, коли останніх закріпає віра, любов до своєї країни, ідеал свободи і незгасимо гарячий вогонь ентузіазму.

Quo vadis Domine?

Послання Найсвятішого Отця до російських народів не лише заперечує національні права і прагнення поневолених Росією народів, але, що найголовніше, підточує віру цих народів у існування правди і Божої справедливості взагалі. В цьому відношенні це «послання», як нам здається, перебуває в страшному протиріччі не лише з засадами католицизму, а взагалі християнізму і робить прислугу всім ворогам його.

Мільйони вірних по цілому світі, як так само й тисячі, що страждають за віру Христову за залізною заслоною, в катакомбах, як перші християни, сьогодні моляться до Христа, і вони стрівожені цим посланням, але не тратять віри в Божу справедливість і пригноблено шепочуть устами святого Петра, звертаючись до Найсвятішого Отця: «Кво вадіс доміне?!»

Так, «куди йдеш, пане, і куди ведеш своє покірне стадо». Замість того, щоб твердо стояти на сторожі Божих засад, скріплювати Його найвищу справедливість на землі, яка полягає в короткій формулі «сила в правді», Найсвятіший Отець пішов дорогою шукання «правди в силі».

Замість наслідувати Великого Урбана II-го, замість творити другий Клермонт нових католицьких лицарів та благословляти їх перемогу над неправдою, Ватикан шукає спільної мови з своїм відвічним ворогом і суперником «третім римом», коштом заперечення національних прагнень, що завжди були змістом тієї універсальної ідеї, що зветься католицизм. От чому Послання Найсвятішого Отця поневолені народи зрозуміли, як легалізацію російського імперіялізму з усіма притаманними йому засобами, з його нетерпимістю до інакочумаючих, з його засобами винищення цілих народів, з його нетерпимістю до католицизму, з його земним власним «російським христом».

Одним словом, Послання Найсвятішого Отця, ніби говорить світові: прийшов час, коли правда і справедливість мусять поступитися перед супремацією брутальної російської сили. А це значить, витягаючи об'єктивно висновки із цієї маркантною події морально і релігійно виходило б, що смерть заподіяна Каїном Авелеві знаходить сьогодні благословіння Ватикану. Виходить, що Каїн мав рацію, бо Каїн мав силу і велику ініціативу, а тому не міг терпіти поруч себе бідного і покірного Авеля, який пас лише вівці і думав про Господнє спасіння. А тому, можливо, і російський імперіялізм у всіх його політичних формах, у всі його часи, мав і має рацію, коли засилає сотки тисяч українців, білорусів і інших до концентраційних таборів, винищує мільйони голодом, винародовлює цілі народи в ім'я своєї «месіанстичної» призначеності?

Очевидно, виходячи з позитивістичної плятформи думання, масони на поставлене питання можуть дати відповідь позитивну, але Найвищий Представник церкви, що має боротися за реалізування проголошеної Христом Божої справедливості — мусів би відповісти на це питання різко негативно, бо це перечить основному положенню християнства — любови до ближнього

Очевидно, що в метафізичному релігійному понятті можна розгля-

дати російський імперіялізм, як конечне зло, але це не значить, що з цим злом не треба боротися, а навпаки його скріплювати. Католицька церква на чолі з Ватиканом мусить це зло поборювати, бо в протинному разі «еклезія мілітанс» тратить свій воюючий характер та набирає інших форм, форм російської церкви — «страдальниці». Сьогодні, і увесь католицький світ є однозгідним, що часи квієтизму XVII століття вже пройшли і ніколи назад не повернуться, як так само пройшли часи розуміння кожної влади, як влади від Бога. Сьогодні весь світ бачить, що є влада від Бога, але є вони і дияволом послані на боротьбу з Богом і з Його правдою. Влада від диявола заперечує християнинові право на супружжя, на хліб щоденний, на виконання релігійних потреб, на приватну власність, а що найголовніше — право любити свою батьківщину, а свій нарід рахувати не вищим, але і ненищим інших народів. Влада від диявола заперечує таке право і з такою владою мусить боротися католицизм.

Українські католики і борються з нею і закликають увесь світ до християнської солідарности, бо така влада є запереченням всього з чим прийшов Христос на землю, освітивши її світлом чоловіколюбья.

В Посланії Найсвятійшого Отця немає мобілізації і приготування католицького світу на боротьбу з цим злом — з історичним російським імперіялізмом, немає підтримування бойового духа жертв цієї диявольської влади, що сьогодні терплять за Христову Науку, а тим самим і за Найсвятійшого Отця, навпаки — є «благословіння» російському імперіялізмові і є віра в нього, як в нового «месію» в нового «спасителя». В одному пункті цього послання гсвориться, що «нас, мовляв, намовляли на війну з вами, але ми не погодилися».

Звичайно, ми не захищаємо, ані влади Гітлера, ані влади Мусоліні. Ці влади так само походили з того самого диявольського джерела, що з нього походить і кожна російська влада. Але треба бути справедливими. Гітлер не ліквідував так жорстоко католицької гієрархії, як це робить сьогодні Сталін, а Мусоліні навіть відбудував державу Ватикану і мав не одну розмову з Святійшим Отцем Пієм XII. Але об'єктивно беручи виходить, що Ватиканові влада Гітлера і Мусоліні видавалися загрожуючими для католицизму, а натомість влада Сталіна такою не є.

Отже, як бачимо, ми вступили в дивне коло історії, в якому якісь політичні принципи беруть гору над принципами Божими, а так само і принципами людини, як твору Його і над принципами нації, як збірною душею цих подоб Божих. Ці принципи «дивного кола» починають вкрадатися і до Ватикану. От це, власне, і створює для нас, як для справжніх католиків трудність знайти будь яке виправдання цьому останньому папському посланію.

Ми не хотіли б шукати подібностей між масонством, яке в одній частині світу висуває ідеал людства — свободу, а народам за залізною заслоною в цьому відмовляє, і Ватиканом, що мав би бути джерелом християнської чистоти з одним виявом вселюдської правди, але останнє посланіє штовхає нас на розшуки такої подібности. Ватикан так само за одними народами визнає право на свободу, а народам за залізною заслоною, поза росіянами, в такому праві відмовляє. Правда, історія знає вже випадки, коли одні засади були благословенні Ватиканом в одніх країнах і ці ж самі засади засуджувалися для інших країн. Холодний розрахунок політичних розгр в минулому ду-

же багато шкодив католицизму в його прагненні з'єдинити всі церкви Христові в одну, очолену намісником св. Петра. Так наприклад в часи столітньої війни між Англією та Францією, коли французька церква прибрала собі назви Галіканської для визначення свого національного змісту, Ватикан поставився до неї вороже, що й було причиною спалення французької героїні Жани-Дарк на вогнищі, як чарівниці. Ватикан стояв в обороні Англії, бо англійська церква була тоді лояльною до Ватикану, зберігала його традиції і уживала в богослуженнях чистої латинської мови. Але пізніше, коли в часи Генриха VIII, прийшло до повного розламу між англійською церквою і Ватиканом, бо остання прибрала виключно національний характер, а церква французька стала більше вірною йому, тоді раніше спалену Жанну-Дарк канонізовано на святу. Наявність цих і подібних фактів, породжувало і тоді у християнина великі сумніви. Бо голосити сьогодні правду, а завтра цю правду засуджувати, чи навпаки — проголошувати щось неправдою, а потім канонізувати цю «неправду» до святощів, не може служити підвалиною до з'єднання.

Сьогодні для нас українців спадають великі турботи і страх перед майбутнім. Бо в політичній грі Ватикану перед Москвою можуть впасти не лише сім мільйонів греко-католиків українців, але і цілий український народ. Сьогоднішнє ватиканське гасло: — Через католицьку Росію до Азії — цілковито анулює XVI вік, анулює мученика Йосафата і тисячі жертв, які впали на Україні в боротьбі за католицизм. Ми українці католики боремося за повне смостійне католицьке обличчя і не хочемо перебувати під зверхністю католицького імперіалізму. Тому то сьогодні, ставлячи справу ясно і недвозначно, заявляємо: Ми українці спокон-віків є віддані Божій справедливості і в боротьбі із злом за неї склали, як і складаємо незчисленні жертви і ми завжди покликаємося до посередництва, але справедливого... Справедливість, так як і любов, не лише підносить мир, але і гоїть рани, усуває зневіру і така справедливість належить українському народові. Жертви українського народу, що впали за віру христову і батьківщину вимагають благословення наших героїчних зусиль, бо в любові до нашої Царичі Пречистої Диви Марії, а так само і в боротьбі за нашу національну свободу, ми завжди будемо *Invictis victi Victuri*.

А. Листок

В. А. Ш. Усамотійнення форми

(Порядком обговорення)

Кожна ідея прагне вийти з уявлення одиниць чи груп до виявлення себе в дії. А тому, що діяння можливе лише формою, кожна ідея прагне до своєї форми. Тобто, ідея прагне вийти з площини абстрактного в площину реальноїсуючого. Цей перехід стає можливим лише тоді, коли ідея починає існувати в уяві не одиниць і не окремих груп, а почне полонити собою уяву більшості і ця більшість розпочне боротьбу за впровадження ідеї існуючої в уяві, в життя. Отже форма ідеї лежить не в самій ідеї, а в розумінні тієї ідеї більшістю. Форма ідеї перебуває не в руках її творців, а в руках борців за неї. От тут і лежить причина, що одна ідея має часто-густо у виявленні себе на-

зовні багато відмінних форм. Ця різниця форм однієї і тієї самої ідеї є наслідком пристосування ідеї до свого розуміння і своїх потреб тими, що борються за неї, прагнуть зробити з цієї ідеї реальний вжиток для себе, для свого народу, для своєї країни, прагнуть надати їй форм органічних, що випливають з необхідності, з економічних обставин терену, а головне — з духовості народу, що посідає той чи інший терен.

Надаючи тій чи іншій ідеї форми — опосередковуючи її через своє розуміння її — народ привласнює цю ідею, робить її органічно своєю.

Через форму ідеї виливається творчий геній народу. Це говорить за те, що кожна універсальна ідея не може мати однієї універсальної форми, абож точніше висловлюючись — кожна універсальна ідея на терені окремої нації — виявляє себе в національній формі, пристосовуючись до терену посідання й усамостійнюючись. Ідея з чужою формою є зайвою і нація відкине її, як відкидається живим організмом все чуже-рідне. Так само відкидає нація, не силкуючись навіть усамостійнювати, кожену ідею, що лежить в площині заперечення окремих властивостей тієї чи іншої нації, відкидає ідею, яка може нести з собою боротьбу з традиціями, укладом життя цілих поколінь, з їх історією і культурою. Правда, і такі ідеї можуть захоплювати певні групи населення, але це захоплення ніколи не виростає до захоплення більшості. Одиниці будуть тероретично уклонятися цій ідеї, але практично будуть жити життям цілості народу.

Прагнення того чи іншого народу накинути свої форми усамостійненої для себе ідеї — є ознакою імперіялістичності, а сама усамостійнена форма ідеї стає ніби ключем, що за його допомогою, кожна інша нація, що їй силою нав'язується форма ідеї, може відкрити внутрішній зміст того народу, що накидає свою форму. Взагалі усамостійнена форма універсальної ідеї для кожної нації є ключем до психіки її народу, психіка якого в свою чергу відбиваються в провідній верстві, в кермі того чи іншого народу.

В кожній найуніверсальнішій ідеї, після її усамостійнення, обов'язково будуть елементи національних властивостей народу усамостійнювача. Властивості народу є сталими і незмінними, а тому яка б ідея не усамостійнювалася ним, завжди у новій формі будуть жити елементи старого. Вони можуть завмерти часово, але лише для того, щоб воскреснути і почати діяти з ще більшим напруженням. Історія підтверджує це. Як відомо, большевики колись обвинувачували царський уряд в імперіялізмі, в поневоленні народів, у винищенні народів, а сьогодні, як бачимо, самі роблять те ж саме. Колись на початках революції бюсти Суворова й Кутузова валялися по канавах разом з бюстами Потьомкіна і графа Воронцова, а сьогодні це все підняте з канав і поставлене на національні «божниці». Колись большевик Ленін визнавав «упривілейоване становище» росіян і оголошував цьому війну, а сьогодні його послідовець большевик Сталін оголошує війну кожному, хто не визнає цього упривілейовання, хто лише подумає, що він, як українець чи грузин, рівний росіянинові. Колись Ленін писав в журналі Просвещеніє ч. 5 під псевдонімом В. Ільна: «Ми твердо стоїмо на тім, що є незаперечним: право України на самостійну державу. Ми шануємо це право, ми не підтримуємо привілеїв великоросів (росіян) над українцями...», а сьогодні той що лише подумає про самостійність уже є смертю достойним, а не «шанування», а шанування достоїн сьогодні лише той хто визнає і на кожному кроці повторює про

вищість росіян, про їх поступовість і про їх, просто таки, «богоподібність». Але це все було і за царського абсолютизму, чому воно є і в большевизму, що виник як крайнє і тотальне заперечення того абсолютизму? Де взялося це наслідування і уподібнення? Це є невід'ємні елементи кожної російської національної форми.

Ми вже стверджували раніше, що яка б нова ідея не усамостійнювалася тим, чи іншим народом, у ній завжди будуть присутніми елементи, що вже були складниками у формах старих ідей. Ми часто чуємо вираз: «Світове зло — комунізм» «Советський імперіялізм» і т. д. і тому подібне. Треба сказати, що про це кричать найбільше росіяни. І вони мусять кричати, вони мусять гіпнотизувати світ комунізмом з його страхіттями для того, щоб світ не догадувався, що в цих всіх страхіттях менше винен світовий комунізм, а більше форма його виявлення в російському усамостійненню. Ми переконані, що хай сьогодні усамостійниться в Росії європейська демократія, й вона попавши в «Прокрустове ложе» російської національної форми, завтра так само буде повна страхіть — народовбивства, концентраційних таборів, луб'янок і політичних ізоляторів.

Хай не подумає читач, що ми тут беремо під захист — комунізм. Ні. Ми твердимо лише, що комунізму сьогодні в світі нема і ніколи його бути не може. Це є фікція. Це, воістину, є лише «привид», як його називали самі Маркс з Енгельсом в своєму маніфесті — «Привид ходить по Європі, привид комунізму». Був «привид» і залишився «привидом». Але за цим «привидом» — примарою, ховається відвічна імперіялістична суть російської національної форми, і в цьому небезпека комунізму.

В світі ґрунт для комунізму зник. Вже нема ґрунту навіть для «привиду», який був в 19 і в першій чверті 20-го століття. Сьогодні і сам «привид» уже зник, а замість нього з'явився труп ідей, що своїм розкладом отруює повітря, затьмарює світові очі бачити істину, що існування комуністів у Франції й Італії і, хай одиниць, але майже у всіх країнах світу, пояснюється не живучістю ідей, Маркса-Енгельса, а існуванням матеріального ґрунту Росії — ССРСР. Зникне цей ґрунт — зникне й комунізм.

Отже справа боротьби з комунізмом сьогодні зводиться не до боротьби з «привидом», а до боротьби з тим — реально існуючим ґрунтом, що ховається за цим «привидом».

Але вернімося до російської національної форми.

Хіба тільки при будівництві комуністичної російської імперії її будівниками застосовується примусова невільнича праця? А в царські часи «на рудниках сибірських руд» хто працював — не невільники?

Хіба тільки при будівництві комуністичної Росії, як засіб упокорення, як засіб русифікації застосовується народовбивство, а колись його не застосовували?

А де поділися: чуваші, мордвини, гіляки і остяки і безліч інших народів ще в старі «добрі» царські часи? (прочитайте уважно «Боягуз Негор» Джека Лондона, що ми подаємо в цьому числі).

Хіба тільки комуністи на копанні каналів зганяють тисячі невільників, а царі «батюшки» не робили цього?

А як будувалися канали за царя Петра?

Тоді так само були «ягоди», — були меншікови і мініхи і, так само, як й за большевиків, на копанні їх зганялися примусово сотки тисяч.

На копання одної лише Ладожської канави, з України йшли десяти-тисячні колони невільників, з власними возами з власними волами під охороною «москаликів-соколиків».

В тогочасній українській пісні співалось:

«Допевняйся ж, наш Гетьмане, допевняйся плати,
Як не будеш допевнятись будемо втікати».
— Ой, ідіть же ви, панове, до Петра до свата,
Ой там буде вам, панове, велика заплата:
По заступу у рученьки, та ще й лопата»...

І тоді так само, як і тепер, в цих страшних походах невільників, люди тисячами вмирали по дорозі від голоду, «а тих, що не хотіли йти — забивали в колодки й карали публічно для постраху прочих» (дивись «Дневние записки Малоросійського подскарбія генерального Якова Марковича I. 16. 17»). А хіба лише Сталін по концентраційних таборах виморює голодом і труїть невільників спеціально приготованими харчами, а за царя Петра цього не було? Ось що писав Пилип Орлик в листі до січовиків в 1734-му році: «Наконець хочачи Москва Войско Запорожское городовое не тільки обезсилити, але и вигубити, винайшла била на тоє способ — копанье якогось там, в далекой стороне каналу й фундованя в Персії фортец, на якіє месца так одлегліє по килькадесят тисячей козаков, указами своїми, спровадивши, едних тяжкими и незвичайними роботами помордовали, друтих голодом поморили, а инших борошном гнилим струхлим, з ящурками и з Вапном помещаних потруїли... Сподеюся, не может никто из самих неприятелей лжи в том давати, поневаж все тоє.. целому свету есть ведомо и мнагіє суть меж вашмостями, добримы молодцами, от мучельства московскаго избегіи, котріи сами того самовидцами будучи, могут те, що тепер пишу, посведчити и правду мне признати». (Кієвск. Старица 1882, Апр. 113).

Копалися канави, будувалися цілі міста, розбудовувалися фортеці, й тоді так само, як і нині невільники примусом, обезволені, безправлені — підбиті народи жили в страху і непевності. І тоді, й за всіх царів, винищувалися непокірні, возвеличувалися зрадники, підбивалися цілі держави, поневолювалися цілі народи. Було колись є й тепер, бо це все є основною ознакою російської національної форми.

Нам українцям приписують, що ми не є здатні збагнути, що російський народ не є те саме що й комунізм, що ми змішуємо ці відмінні якості в одне спільне — в російський імперіялізм. Що ж ми можемо на це сказати?

— Та, звичайно, ярославський чи костромський колгоспник чи робітник з Магнітогорська не є те саме, що Малінков чи Булганін з Молотовим, і вони за політику цих комуністів не відповідають, так само, як і за політику царську не були відповідальними ні Ленін, ні Риков, ні Сталін, ні Вишинський. Ми це розуміємо. Ленін і Риков боролися проти царату, а ярославський і костромський колгоспник і робітник з Магнітогорську будуть напевно боротися проти большевизму, але хай ці колгоспники і робітники після повалення большевизму прийдуть до влади, тобто увійдуть до складу провідної верстви російського народу, стануть тими, що їм призначено усамостійнювати ідею державности. й вони підуть шляхами, що лежать не в проголошуваних ідеях, а в національній, усамостійненій російській формі.

Нам кажуть, що ні робітникові, ні колгоспникові росіянинові не залежить на тому, чи буде Україна й інші поневолені терени з Росією в купі, чи вони відділяться від Росії, що це, кажуть нам, є проблемою лише для інтелігентів і політиків, це вони лише борються за «єдину неділиму», а робітники й колгоспники росіяни про це й чути не хочуть.

Це так оцінюють російський низ деякі наші українські політики, а російські політики в цей самий спосіб оцінюють українського селянина і робітника. Російські політики теж твердять, що українському селянинові й робітникові байдуже, чи буде Україна самостійною державою, чи буде спільною частиною загальної Росії. Про самостійність, кажуть росіяни-політики, говорять лише українські інтелігенти.

Чуючи таке, ми українці обурюємося, бо ми відчуваємо, що ми інтелігенти й політики є ніщо інше, як лише рупор свого народу. Ми говоримо, виносимо назвні те — про що мріє наш народ, як українська цілість.

Треба ж бути справедливими і по відношенню до російського народу. Російський народ так само, як і український, має свою інтелігенцію і своїх політиків, що так само виконують ролю рупора свого народу. Коли українська політична думка говорить, що Україна хоче державної незалежності, то це значить, що так говорить увесь український народ, а коли російська політична думка говорить, що ми не можемо допустити України до самостійності, то так говорить увесь російський народ з колгоспниками й робітниками з політиками й інтелігентами.

Самостійність заперечують всі росіяни, й проти української самостійності вони будуть боротись всі.

Дехто з українців мотивує свої твердження тим, чим мотивувала бабуся ліплення свічок чортові — «треба всюди приятеля мати». Але якось воно виходить, — ми ліпимо свічку, запашно кадимо перед росіянами, а приятелів української державності серед них «і не видно і не чути і натяку щось нема». Нема, й можемо бути певними, й не буде. Звичайно, й ми б «за гроші хороші» змогли б знайти серед росіян так само деяких «гулайових», «золотаренкових» і їм подібних «ових», але й ми від цих «ових» мали б стільки користи, як мають росіяни від наших «енків».

Отже справа справжньої політики для України лежить не в площині впевняти український народ, що йому в його боротьбі за самостійну державу, якщо не стане сам в допомозі російський робітник і колгоспник, то в кожному разі, не буде боротися проти, а навпаки, в площині ясного і чіткого окреслення тієї сили, що може стати йому на дорозі під час його походу до своєї вимріяної мети. Українська політика мусить мати завданням окреслити чітко російську національну форму з наголошенням її основних елементів, які є в кожному росіянинові: почувати себе старшим, бути у всьому першим і вірити, що Москва є центром всесвіту, все мусить прагнути до неї, не рахуючись з тим, чи вона біла, чи червона, чи вона царська, чи сталінська. Прагнення відійти від неї — є злочин найбільший і мусить каратися найсуворіше.

Це є вірсю кожного росіянина й інтелігента й колгоспника. В одного це «вірую» вже усвідомлене, а в другого усвідомлення цього самого прийде завтра.

Тому хто перебував по в'язницях Москви, чи Ленінграда напевно відомі факти, коли ви, наприклад, сидите в камері серед росіян і вони з вами однаково ненавидять слідчих і сторожу, і систему, і сам большевизм. Вони так само, як і ви з ними, діляться всім, що мають, ви є їх приятель. Але коли ви їм в розмові скажете, що ви є українець, а до того ви ще й мрієте про українську державу — тоді ви пропали. Вас зненавидять більше, ніж всіх слідчих, ніж сторожу, ніж сам большевизм з його тюрмами й з його рабством. Ви будете зтероризовані, на вас посипляться сотки доносів, вас можуть бити в камері, але вже не слідчі, а ті кого самих б'ють большевицькі слідчі.

Автор цих рядків пережив це все сам і напевно знайдуться сотки українців, білорусів, грузинів й інш. неросіян, що переживали подібне.

Чи не говорить це все про усталеність психіки росіянина, як великодержавника, а кожним самого себе, як приналежних до привілейованих цієї державности.

Почувати себе упривілейованим в цій державі є найбільшою святістю й найбільшою вартістю. Він за це почуття приміриться з особистим нещастям, з голодом, з ув'язненням і навіть з рабством. Він ненавидить це все й згоден боротися проти цього, принести в жертву багато дечого, але не свого почуття упривілейованости. Історія Росії багата на докази правдивости цих тверджень. Патріотизм росіянина ґрунтом має не любов до батьківщини, до теренів свого походження, до традицій, а ґрунтом має оте почуття упривілейованости. Йому буде скрізь добре, й в Польщі, й в Китаї і в Індокитаї і в Нью-Йорку — скрізь, де він буде почувати себе упривілейованим, пануючим, першим у всьому і скрізь. За це він буде зносити голод і холод, абсолютизм царський і деспотизм сталінський. Правда, підкреслюємо, він може піти революцією проти большевизму, як пішов на неї проти царату, але з однією передумовою — не зменшити, а побільшити власну упривілейованість. В цьому прагненні лежить коріння і його імперіялістичности, його призирства до всіх неросіян. Хоча призирство у росіян не є постійним, воно зникає інколи дуже швидко. Але знов вже, щоб перестав росіянин з призирством ставитися до неросіянина — неросіянин мусить визнати в усьому вищість над собою росіянина. Це передумова. Без цього не може бути ані дружби, ані поваги і навіть миру. Ненависть емігрантів-росіян до українців самотійників є неневистю до тих, які не визнають їх російської вищости.

Напевно, маючи на думці оці властивости й рідного народу, великий російський патріот Петро Чаадаєв писав в своїх філософічних листах:

«Ми, росіяни, будемо воїстину вільні з тим днем, коли з наших уст, поза нашою волею, вирветься признання в усіх помилках нашого минулого, коли з наших глибин вилетить крик покаяння і скорботи, що його відгомін переповнить світ».

Цього крику покаяння «не чує світ», ані з Кремля від Сталіна, ані з Координаційного Комітету від Мельгунова. Сталін обвинувачує Західній Світ в нерозумінні його, як «миротворця», а Мельгунов обвинувачує поневолені народи в «нерозумінні» ними завдань і цілей спільної боротьби з комунізмом за одну спільну державу «Велику Росію», в якій би панувала одна російська національна форма.

(Далі буде)

Два типи націоналізму

З-поміж доміантних ідейно-суспільних сил, які в різних формах і пов'язаннях визначають нашу сучасну дійсність, в цій статті ми звернемо увагу на істину і позиції націоналізму, як одного з найбільш динамічних, формативних рухів сучасності.

Зробимо спробу усвідомити собі, які його актуальні позиції, його сучасна соціологія, його моральний характер, його розвиткові тенденції, а зокрема, чи націоналізм як світоглядова категорія, а з тим і реальна суспільно-політична сила, перебуває в ці роки в стадії все ще дальшого скріплення, поширення і підйому, чи в стадії вже тільки посідання і стабілізації, чи, можливо, навіть у стадії відступу й упадку.

Побіч виринає, можливо, ще важливіше питання: чи взагалі ще існує сьогодні у світі націоналізм як суспільна, пов'язана, одна доктрина, а також одна можлива політична і соціальна практика, чи є вже їх більше, тобто своєю істотою і своїм змістом цілком різні явища, які перекривають себе тією самою назвою?

Друга світова війна закінчилася м. ін. розгромом фашизму і націонал-соціалізму, двох доктрин і двох устроїв, які були найбільш чітко й рельєфно зформованими висловами італійського і німецького тоталітарно-колективістичних націоналізмів. Поруч їх потерпіли не менш важку поразку також аналогічного типу націоналізми інших, дрібних держав чи народів, які світоглядово і чуттєво оформляли себе на зразках фашизму і націонал-соціалізму і з ними зв'язували свої надії. Єдино державна система еспанського **Франко**, який брав приклад радше з фашизму, ніж з нацизму, що вийшла до сьогодні з с'як-так цілими кістками з загального дебаклю.

Виринає питання: чи була це їхня **фізична** поразка, просто матеріальне заломання під тиском надто переважаючих механічних сил противника, проте поразка, яка не заторкнула морально-психічної субстанції руху і не захитала самої ідеї? Чи, можливо, це був суд і екзекуція таки над субстанцією цього типу націоналізму? Тут і там так само в Німеччині, як і в Італії, і не тільки в цих двох країнах, ми є сьогодні свідками спроб регенерації цього типу націоналізмів. Чи мають виправдання такі спроби? Чи мають ці форми націоналізму ще яке небудь майбутнє?

Питання про націоналізм і його позицію в сучасному світі є також для нас, українців, остільки істотне, що справу свого визволення і державного оформлення, дослівно усю свою долю частина сучасного вільного українства зв'язала власне з доктриною і стилем життя націоналізму. Звідси не байдуже питання, чи велика течія націоналізму, як одна з великих форм сучасного масового людського переживання, перебуває сьогодні на лінії переможного розвитку, стабілізації, чи, можливо, як у випадку фашизму і нацизму, вже в стадії відступу й упадку. Чи, даючи першенство націоналізмові, ми йдемо з хвилею, яка котиться і все ще несе з собою людство вперед, чи даємо себе нести хвилі, яка можливо вже котиться назад? Чи у великій грі за наше життя і смерть, яку ми сьогодні ведемо, ми не козиряємо слабшими, вже битими козирями?

Відповідь на це питання не проста, і найгірше, що вона не може бути однонаціональна, мовляв: «так» або «ні». Для кращого з'ясування істоти питання і для тим яснішого оформлення відповіді треба насамперед ствердити, що націоналізм як психічний, політичний і суспільний феномен і як історичне явище не є **одвічний**. Націоналізм є відносно молодим рухом. Як панівна ідейно-суспільна течія, сягаючи своїм корінням ще до англійської пуританської революції в 17. ст., націоналізм розгорнувся повною силою щойно у другій половині 18. ст., насамперед на заході Європи і в північній Америці. Американська і французька революція 1776 і 1789 роки були його першими наймогутнішими висловами. До речі, французи перші зформулювали й надали повного змісту поняттю: «La nation».

Від того часу націоналізм перебуває у своєрідному **поході**, в напрямі від заходу на схід. В цьому поході він обіймає своєю наснагою, своїм динамізмом, своєю формативною силою щораз нові народи. Мало того, силою своєї ідеї і зв'язаних з ним переживань націоналізм часто спроможний формувати досі досить байдужій етнічній сировині надати свідомлення своєї окремішності. Націоналізм котиться немов могутня повінь; в той час, коли на заході, на місці свого народження і первісного підйому, націоналізм починає поволі міліти, відпливати і виснажуватися, на сході він зберігає первісну засновну могутність, більше того, чим далі на схід, тим міцнішає його напруга, а навіть фанатизм і вірулентність.

А все ж таки захід, в **першу чергу** захід (а не большевики, як твердить Москва), не зважаючи на цілком очевидне ослаблення в його таборі рушія націоналізму у великому суді історії, яким була війна 1939-45 рр., переміг. Мало того, просто таки розгромив фашистську і нацистську форму націоналізму. Ще раз повторимо питання: була це тільки **механічна**, фізична, головним чином матеріальна, чи, можливо, крім літаків і гармат, за заходом стояла також цілком означена, дійова, переконлива сила **ідей**, концепцій, уявлень, яка силою, не меншою від ударів зброї допомагала бити й нівечити фашизм і нацизм? **Які** були ідеї, що в остаточному підрахунку виявилися сильнішими від пропагандивного засилля фашизму і гітлеризму. Як це так діялося, що вже від 1942 року переважна більшість людських мас Середньої і Східньої Європи цілком наявно бажала перемоги заходові і також чинно допомагала йому здобути перемогу? Як і чому так діялося, що мільйонові маси європейських втікачів, в тому числі також маси тутешніх націоналістів, пішли при закінченні війни не на схід, а таки на захід? Що на цьому заході, не зважаючи на все, таки було більш притягаючого і кращого?

Відповідь на це питання дає ближча аналіза самого **поняття** націоналізму, точніше: його різних історичних формацій, які викликали з різного розуміння чи різного оформлення цього поняття. Річ у тім, що воно **не є одностайне**. Сьогодні вже більше не можемо заперечити пізнання, здобутого так само на теоретичній аналізі, як і на досвідах двох світових війн і супровідних революцій, **що під цим одним словом оформилися в ході історії два цілком різні змісти**. Маємо перед собою можливо найбільш клясичний з прикладів історичної **псевдоморфози**, тобто явища, коли в ідентичній формі можуть проявитися дві цілком різні істоти. Це так, неначе б двоє мужчин з цілком різними характе-

рами, цілком різним розумінням підставових вартостей життя, цілком різними способами мислення, діяння і поведінки з'являлися перед людьми і точнісінько однаковому одязі. Щось аналогічне діється в нашу добу також з оджею демократії. Советська система також «мемократична»; коли прочитати сталінську конституцію, а її текст порівняти до норм конституції Великобританії або Сполучених Штатів, то словесна одяга є така сама, ба, в советському випадку ще навіть корисніша, ще ліберальніша. Однак під спільним словом криються дві цілком різні психічні, політичні і суспільні істоти.

В цьому сенсі дозволено говорити про існування у сучасному світі двох цілком різних націоналізмів; для ясності образу й устійнення дальшої номенклатури я назвав би їх, з одного боку, **англосакським**, з другого боку, **німецьким** типом націоналізму. В Англії його найвидатнішими духовими формувачами були **Джон Лок** і **Джон Стюарт Міл**; у Німеччині — **Йоган Готтфрід Гердер**. Сформовані ними різні типи націоналізму можна б три збереженні цілком утворених застережень, окреслити також як «західній» і «східній». Хоч сам Гердер був німець, людина т. зв. західного типу, все таки зформовані ним елементи й назви націоналізму знайшли пригожий ґрунт і прийнялися, крім Німеччини, найбільш буйно саме на Сході, досягаючи в колективістичному і тоталітарному німецькому нацизмі і такому ж московському большевизмі свого майже абсолютного вивершення.

В чому основному різниця між цими двома типами? Для кращого зрозуміння треба мати на увазі два різні історичні підґрунтя, на яких вони виникли.

Західній, англосакський, отже й американський і найтісніше з ними споріднений французький націоналізм прийшов на зміну **універсалізму**, який впродовж попередніх дослівно тисячоліть був у світі домінуючою так само духовою, як і суспільною силою. В ході всього середньовіччя, і не тільки в Європі, основою життя людини насамперед було її універсальне, обіймаючи цілий світ, **релігійне** переживання. Вся цивілізація була побудована на релігійній основі. Для всіх народів чи держав Європи, Північної Африки, Близького Сходу, Візантії, України існував тільки один тип цивілізації: християнський чи далі на сході мусулманський. Також великі культури Азії й Далекого Сходу, як буддизм, конфуціанство, а навіть державницький японський шінтоїзм, виникли й розгорнулися на підґрунті релігійного універсалізму. За вірою також світська влада була універсальна. Ідеалом тодішнього цивілізованого людства був в справах віри тільки один папа (у мусулман — каліф); в політичній ділянці тільки **один** кесар. Тенденція до єдності й універсалізму була посунута так далеко, що впродовж довгих століть була під знаком питання будь-яка рація поділу влад на духовну і світську, звідси виникло прямування з'єднати їх в одному; у наслідку ми пережили століття боротьби за здійснення **цезаропапізму**, або **папоцезаризму**.

Прямування до універсалізму було в християнському світі простою спадщиною римської імперії; імперія римських кесарів створила класичний приклад понаднаціональної, універсальної держави. Саме з цього кореня народилася в середньовіччі «Res Publica Christiana» з її інтернаціональним лицарством, міжнародними хрестовими походами, ідеєю понаднаціонального феодалного монархізму, де істотою політичного життя була насамперед служба і вірність — не «нації», бо

такої вартости в той час в нашому сенсі взагалі не знали і не розуміли, але своєму особистому **суверенові**, без огляду на його національність. Вживаючи вислову наших днів, це були дослівно тисячоліття релігійних і політичних «інтернаціоналізмів». Також за доби італійського ренесансу і ще глибоко в добу «французького» класицизму не якась місцева «національна», але універсальна «відроджена» римська чи гелленська духовність були культурною нормою, важливою для всіх народів і всіх часів. За класицизму т. зв. французька цивілізація стала нормою не якоїсь особливої французької, а таки **вселюдської** культури. Очевидно, також мова мусіла бути універсальна; була нею на заході найперше латинська, потім французька; ще до другої половини 19. ст. французька мова вважалася в Європі мовою всіх істотно культурних, чи пак «кращих» людей. В мусулманському світі тією універсальною мовою була спочатку перська, потім арабська; в нашому слов'янському світі — церковна старослов'янська.

Зокрема цей світ не розумів ідеї і не визнавав поняття відокремлення людської особовости, **індивідуальности**. Людина не існувала як щось «саме для себе»; вона була включена, вбудована, органічно вросла в одне з своїм станом, суспільною верствою, своїм таким чи іншим соціяльним колективом. Це були століття не тільки універсалізму, але й станового колективізму. Одиниця була ніщо; значення мала тільки громада.

Щойно у 18. сторіччі з'являється на горизонті історії **нація**, як формативна сила цілком нового, досі не баченого і не відомого типу. У протиставленні до універсалізму і февдалізму середніх віків, у боротьбі з «тоталітаризмом» церкви і престолу, в опорі проти станового колективізму, націоналізм від самого початку покликався на своє «право на відокремлення».

Тут ми підходимо до одного з найбільш істотних пізнань у цій матерії: націоналізм міг взагалі постати в той час, коли раціоналістичні мислителі 17. і 18. ст. «відкрили» **індивідуум**, зформували концепцію відокремленої, самостійної людини як одиниці і визнали її як основу, двигуна й ціль розвитку історії, особливо ж визнали людську одиницю за істоту, наділену **розумом**, тобто здатну згідно з своїми розпізнаннями і своєю власною волею вільно розпоряджатися собою, і більше ще, визнали це право за **кожною** окремою людиною. Індивідуальну волю людини та її невід'ємне право досягати й добиватися власного щастя покладено в основу всіх суспільних з'єднань і побудов. Елемент вільної волі й індивідуального вирішення ліг також в основу розуміння нації. Проте ця концепція націоналізму розуміє, що людина не може жити сама; що в інтересах самозбереження і прожитку вона мусить об'єднуватися ще й з іншими і діяти спільно, формуючи з себе і навколо себе різного типу організації; однак в основу цих з'єднань людина, в протиставленні до середньовіччя, кладе не якусь «віщу», надлюдську, але завжди тільки свою **власну**, індивідуальну, людську волю; людина устійнює за собою право на **вибір**: як, з ким і для чого вона хоче з'єднуватися або роз'єднуватися, входити в ті чи інші соціяльні сполуки.

Звідси, напр., для Р у с с о, «першого в історії Франції націоналіста», нація як держава, як взагалі кожне людське з'єднання виникає не з якоїсь «вищої волі», але єдине з людського «договору», тобто добровільного взаємного домовлення. Нація на договорі, на принципі т. зв.

«самовизначенні», так само всередині, як і з-зовні. Для Р е н а н а — «нація» це безнастанний «плебісцит». Вільне голосування стає інструментом вияву волі і методом правління нації, взагалі кожної людської збірноти. Так народжується концепція модерної демократії, тобто правління народу як збору вільних одиниць. Суверенітет народу є не що інше як сума суверенітетів всіх його членів; формуючи державу і владу, людина не збувається одного суверенітету; для технічного спрощення зв'язаних з цим завдань людина тільки делегує виконання цього суверенітету до рук означених людей та інституцій з правом кожногочасного відклику. Первісна, розвинута на заході Європи концепція націоналізму є нерозривно зв'язана з ідеєю демократії, і навпаки, демократія з ідеєю нації; одного не можна відділити від другого. Виходячи з цих висновків, націоналізм є передусім прямуюванням до **спільної** безпеки і розвитку насамперед підставових, суверенних прав людської одиниці, людської особовости.

Побудова суспільности середніх віків була основана на вірі в щось мітичне, незбагнене і неосяжне, на всякий випадок щось існуюче і діюче поза волею окремої людини чи людської збірноти. Влада походила не від людей, а «з Божої ласки»; з цієї причини дії влади не можна було ні змінити, ні навіть ставити під сумнів. Спротив проти лихого короля, який тримав владу, «надану Богом», був важким «гріхом». Узасаднення влади і її право на примус над людиною виникало з релігійно узасаненого переконання, що людина народжується з первородним гріхом, людина взагалі є в основі грішна і лиха, отже мусить бути постійно дисциплінована.

Тим часом націоналізм, побудований на індивідуалізмі, не хотів просто тільки «вірити»; він хотів **знати**. Сягаючи своїм ідеологічним корінням до мислителів доби раціоналізму, цей тип націоналізму покликався на вагу, цінність і виправданість розуму людини. Він приймав, що людина, як істота в основі розумна, через те в основі добра, а принаймні може бути добра, бо піддається вихованню; її можна навчити доброму й шляхетному. З того часу модерну людину проймає глибоке переконання в силі й спасенності виховання науки.

Звідси народжувався оптимістичний гуманізм цього націоналізму: **любов** до людини і людського роду. А найважливіше, з цих висновків конечно виникало переконання цього націоналізму в можливості, ба, реальній здійсності концепції поступу. Раз людину можна вчити й виховувати, тобто завдяки благословенству науки можна її морально, як і матеріально, щораз удосконалювати, то історія людини є не що інше, як історія тріумфального походу від темних низів звірства до різного роду верхів так само індивідуальної, як і збірної досконалости.

Дуже великий вплив на формування того типу націоналізму мала система індивідуалістичної етики Кальвіна, який на кожну окрему людину клав право, але й обов'язок, морального самовизначення, а з цим також величезний тягар особистої відповідальности за її думки, наміри, слова і вчинки. Таким чином він привчав людину гальмувати себе й панувати над собою, щоб не шкодити собі і ближнім. Саме Кальвін, більш ніж якийнебудь інший мислитель свого часу, поклав у підстави демократії, отже й демократичного націоналізму, як політичної форми збірної свободи, елемент індивідуальної само-

опанованости і відповідальности, мовляв, без моральної самодисципліни так само особиста, як і збірна свобода не можливі. Певно не випадкова річ, що народження і закріплення в Англії демократичного парламентаризму йшло рівнобіжно з поширенням і поглибленням в Англії дуже суворої пуританської форми протестантизму. З Англії потім цей спосіб політичного мислення і діяння перекинувся на Америку, а ще далі й на Європу. Ця доктрина виходила з висновку, що демократія це не так справа примуоу законів, діючих з-зовні, а насамперед справа моральної дисципліни зсередини; вона не можлива без стриманости і компромісу, а ці знову не можливі без специфічної настанови людського духа.

Одначе із *Volonte generale* Руссо, з «плебісциту» Ренана, з загального голосування, як методу політичного єднання і дії, постала не тільки ідея нації, як одна з форм людської спільноти. На цім тлі постала також концепція лю д с т в а, також як одна з дальших форм людської спільноти. Вона, як цілість, рівною мірою, що й окрема людина, знаходиться на шляху поступу до щораз вищих форм збірного існування. Перед нами неначе б новий тип універсализму, але сконципований і будований вже на цілком інших духових засновках ніж був абсолютистичний, тоталітарний, релігійний універсализм середньовіччя. Аналогічно, як одиниці й родини творять націю, так само нації можуть і повинні об'єднуватися і творити вищі, понаднаціональні організаційні спільнотні форми. Цей тип націоналізму не стоїть у суперечности з ідеєю єдности всього людського роду. Знову ж не випадок, що концепції Ліги Націй, Об'єднаних Націй, взагалі великих з'єднань народів для досягнення спільних цілей на окремих ділянках людського життя, найбільше виникали на заході, зокрема в країнах протестантських демократій.

Цілком інший, багато де в чому навіть радикально протилежний тип націоналізму постав і розвинувся — особливо ж на сході Європи — під впливом німецького, а далі також московського способу мислення. Просто прикметна річ, як близько зійшлося з собою все те, що писали про істоту, дії й призначення нації німці: Йоганн Готтфрід Гердер, Йоган Готтліб Фіхте, Якоб Грімм, Еммануель Гайбель, Георг Шенерер, а перш за все папа німецького націоналізму Гайнріх фон Трайчке (вже й не згадуючи Гітлера) з тим, що думали і писали москалі: А. С. Пушкін, Ф. М. Тютчев, М. Погодін, Р. Фадєєв, Н. Я. Данілевський, а таки найбільше з усіх Фйодор Міхайлович Достоевський.

Найбільш характеристична риса в цьому типі націоналізму є так само німцями, як і росіянами, систематично розвинене нехтування, а потім таки відкрите й наголошене заперечення так само раціоналізму, як і індивідуалізму. Місце розуму, як керівника й контролера дій людини, заступає інстинкт; місце автономії, самовизначної одиниці заступає збірнота, колектив. У Німеччині концепція колективізму висловлювалася найбільш яскраво в творенні й наголошенні ідеї абсолютної, всеобіймачої, регламентуючої життя людини держави. В москалів колективізм приймав насамперед форму соціальної ідеї комунізму. Але й тут колективізм швидко закінчив оформленням абсолютної большевицької держави.

Вже в писаннях Гердера знаходимо в зродку усе, що в дальшому ході десятиліть мало в Німеїчині висловитися й знайти свою вивер-

шену організаційну форму в гітлерівському нацизмі. Правда, Гердер особисто ще був дуже глибоко пересякнутий духом і настроєм гуманізму 18. сторіччя; це не завадило, що він у своїх творах посідав зерна, які потім дали плід, якого він і сам не припускав і не передбачав. В цій концепції людська особовість знову перестає бути центром історії і мірою вартостей; інтерес одиниці перестає бути істотами; джерела закону, центр диспозиції сили називаються різно: «раса», «кров», «вища культура», «інстинкт», «комунізм», «мужицький мир», але ніколи не сама жива, безпосередня людина.

Гердер з притиском наголошував іраціональну силу інстинкту проти сили розуму; вагу історичних традицій, міт давніх форм національного буття він протиставив раціоналістичним зусиллям до поступу і по можливості щораз справедливішого соціального устрою. Все, що добре, а навіть ідеальне, Гердер радше бачив у минулому, ніколи не чекав доброго від сучасності. Не даром Гердер був швидко визнаний як «прадід німецького консерватизму», від якого було тільки малого півкроку до задубілої в своєму мисленні і в своїй зарозумілості німецької політичної і соціальної реакції. Гердера не тривожило ні трохи, що в його націоналізмі так дуже ідеалізоване минуле було найбільш характеристичне своїми глибоко авторитарними порядками і своєю ще глибше соціальною нерівністю і несправедливістю.

Крім того, Гердер радше увидатнював різниці і противенства між народами в минулому, ніж можливості їх співдії для побудови кращого світу в майбутньому. В цьому аспекті англосакський націоналізм був завжди прогресивний; німецький і московський завжди був глибоко консервативний і реакційний.

Знаменна річ: два такі палкі націоналісти, як італійці Мацціні і Гарібальді, обидва демократи і ліберали, ніколи не стали популярними в Німеччині, а тим більше в Росії. Зате дуже популярні були в Росії Гердер і Фіхте, особливо ж Гебель, а в Німеччині Достоевський. Твори цього останнього появлялися в Німеччині й появляються до сьогодні дослівно десятками накладів. Це йде не так дуже на конто Достоевського як романописця, бо в розвиванні дії й фабули роман Достоевського є для сучасної людини радше нудний: зате німців без кінця захоплює його тотальний консерватизм, його вимога, щоб людина не думала, а тільки вірила, врешті його поворот до найпримітивніших отарних принципів у побудові майбутнього «кінцево щасливого» суспільства.

Ставлячи колектив понад одиницю, спільноту понад особовість, цей тип націоналізму, як незаперечна колективістична категорія, не різниться засадничо в своїй діалектичній побудові від соціалізму чи комунізму. Різниця тільки в об'єкті, але не методі, отже та, що націоналіст вважає за найвищу, можливо, найціннішу форму колективу свою націю, а соціаліст чи комуніст свою клясу чи свій ідеал суспільного розвитку, тобто «безклясове суспільство». Засада колективістичного націоналізму висловлена в тезі: «Добро нації — найвищий наказ», вона добро загалу ставить на ціле небо вище від цінности й права одиниці, для цього добра загалу вимагає від одиниці найвищої жертвенности, включно з обов'язком свідомого самознищення, не відрізняється в своїй соціологічній побудові від аналогічного гасла комунізму, для якого таким найвищим наказом є добро його кляси, а ще більше — добро партії.

Коллективістична форма націоналізму приводить з конечности до дуже характеристичних, дуже зловісних, проте невідхильних наслідків. Зі знівеченням особовости і наголошенням спільности виникає почуття й узасаднення права всіх членів нації на рівність дібр, життєвих шансів і відповідальности. З цього мислення невідхильно національний соціалізм, ще точніше, національний ідеал всього суспільства. Немає жодного розумового і морального узасаднення, щоб у чомусь, що себе називає «спільнотою», один був поставлений краще, ніж другий, хтось посідав більше, хтось значив більше.

Перед нами цікавий соціологічний процес: кожен рух, який виходить з засади колективізму, мусить закінчити свій розвиток тільки в одному, спільному для всіх пункті. Коллективістичний націоналізм насамперед доходить до націонал-соціалізму, потім переходить у націонал-комунізм. І навпаки — початково чистий, навіть, підкреслюємо, інтернаціональний, соціалізм, та й комунізм у своєму розвитку щораз більше «націоналізується». Напр., сучасна німецька соціал-демократія опинилася в стадії глибокого німецького національного шовінізму; комунізм в СРСР перейшов у стадію ще більш оскаженілого московського націоналістичного большевизму. Цих прикладів можна б назвати дуже багато. Шляхом до комунізму йшов поступово італійський фашизм, так само німецький нацизм.

Від цього розумування й від визначення цього шляху немає нікуди ніякої втечі. Хто раз ступив на шлях колективізму, мусить дійти ним аж до кінця; немає можливости зупинитися на цьому шляху десь на половині.

Однак навіть не колективізм є найбільш характеристичною ціхою цього типу націоналізму. Ще більш знаменним і вагітним у своїх наслідках є його опертя на елементарні, підсвідомі сили інстинкту. Для цього типу націоналізму правдиве не те, до чого людина прийшла розумом, а тільки те, що їй підказує інстинкт. Не те істотне, що людина має, а істотне те, що людина почуває. Йдеться в житті не про побудову того, що розум на основі пізнання шанує і задумує, а про вижиття і задоволення того, що інстинкт піддає, а емоція хоче.

Ірраціональний, на колективізмі й на інстинкті побудований тип націоналізму, з природи самої речі мусить в кожному випадку скінчити в тотальному егоїзмі і на власному обоготворенні. Найвище мірило вартости є в цьому світі засада т. зв. «святого егоїзму». Нація, власний колектив стає абсолютом, понад і поза яким немає нічого іншого. Шлях до визнання себе абсолют — це був невідхильний шлях італійського фашизму, німецького нацизму. Але так само це й шлях московського большевизму.

Не треба собі робити щодо характеру цього типу мислення і переживання ніяких ілюзій. Світ цих забсолютованих колективізмів і націоналізмів жорстокий і страшний. Шлях їх розвитку мусить завжди вести або до тотальної перемоги, або до тотального знищення; немає жодного пункту, жодного мотиву, жодного раціонального, морального стимулу, який міг би бути для нього модератором і гальмою. Все в ньому є проблемою сили і тільки сили. Більша сила має неухильну першість, всяке право і виправдання для хоча б яких своїх дій над меншою. Кінцевою фазою розвитку такого тотального колективізму є нацизм або большевизм; не даремно одним з його притаманних, не-

відкличних з власної натури зроджених законів є, напр., примус фізичної або — що врешті на одне виходить — морально-психічної геноцидії. В цьому світі тільки хтось один може залишитися на полі бою, тут немає якоїсь можливості капітуляції і пардону. Десятки мільйонів людей, систематично мордованих большевизмом, не є легендою. Сьогодні є у світі принаймні на 10 мільйонів українців менше, ніж їх повинно бути, якби не систематична дія московської геноцидії. Шість мільйонів замордованих Гітлером жидів також не є легендою. Поляки перед 1939 роком були дефінітивно готові провести над мільйонами українців частинно фізичну, але ще більше морально-психічну геноцидію; їхня передвоєнна націоналістична дурійка не мала іншого значення. Вистачальна ненависть до українців і воля їх винищити в поляків була, не вистачило тільки сили. Німці теж були готові, якби виграли війну, провести в ході найближчих 50-100 років масову геноцидію над 20 мільйонами поляків і понад 40 мільйонами українців; що не було б вимордуване, було б, висловлюючися мовою Гітлера, «пересунуте на тисячу або дві тисячі кілометрів далі на схід; на Сибірі місця є досить». Виселити і зліквідувати за залізною завісою в ході одного чи двох місяців 50 чи 100 тисяч мешканців якогось великого міста чи провінції, щоб так позбутися «небажаних» «клясових» або буржуазно-націоналістичних елементів, є не проблемою моралі, а техніки; це практика майже кожного дня.

Така доба, в якій ми живемо. При такому стилі епохи немає більшого абсурду, ніж, напр., ідея «союзу» чи свого роду «інтернаціоналу» цього типу націоналізмів. Можуть існувати єдино їхні хвиливі з'єднання, як, напр., нацистівсько-большевицький «пакт ненападу» 1939-1941 року. Все це не більше, як хвиливі сполуки, викликувані мотивами опортуністичної доцільності. Скоріше чи пізніше вони мусять дійти до конечности боротьби на життя і смерть між собою. Ситуація цього типу націоналізмів тим найбільш характеристчна, що тут ніколи не може бути погодження інтересів і тривких компромісів. Сама ідея компромісу звучить у цьому світі абсурдно; компроміси можуть народжуватися тільки з специфічної психології, елементів якої цього типу колективістичні раціоналізми цілковито позбавлені. Коли дивитися з перспективи світової історії, ця метода теж веде врешті до своєрідного типу універсалізму, «єдності всіх народів», але єдності під пануванням і беззаконною ласкою того **одного**, останнього, який ще залишився на полі бою. Так є дві методи постановня обіймаючих всю землю єдностей народів; метода, яку стосують сьогодні в Нью-Йорку у формі Об'єднаних Націй, або метода «єднання», яку стосують у Кремлі у формі «розбудови» ССРСР. Загальна тенденція розвитку сучасности справді дозволяє припускати, що світ прямує до кінцевої єдності. Залишається до вирішення тільки питання: якого типу буде ця єдність.

Як було досі, так і далі, проблема визволення і забезпечення життя України є насамперед проблемою сили, нічого іншого. Проведена досі аналіза одначе накидає дальше питання: якої сили? Тут знову повертаємося до проблеми, з якої ми на початку вийшли: який з з'ясованих вище типів націоналізму є в дійсності сильніший. Чи вирок винесений над фашизмом і нацизмом тільки хвиливий, «технічний», чи таки у своїй субстанції дефінітивний?

В оцінці цієї проблеми ми не повинні забувати ще одного. Колективістський тип націоналізму є тим особливе заманливий, що він, нівелює особовість та її відокремленість, дає незвичайні шанси швидкої і розмірно легкої комуляції всіх, так само матеріальних, як і моральних засобів збірноти. Колектив завжди можна розмірно легко перетворити в могутній таран, яким можна важко й наполегливо бити по противнику. Одначе ніщо так швидко й ефективно не з'єднує і не злютовує сили колективу, як розбуджені емоції, зокрема атомова енергія ненависти.

Як ми згадували, могутня хвиля націоналізму котиться вже більше ніж півтора сторіччя в напрямі з заходуд на схід. Зокрема в останні десятиріччя відбулася ціла низка великих визвольних національних революцій; всі вони розгорталися під знаменем націоналізму. Китайська національна революція, яка 1911 і 1912 розправилася дефінітивно з релігійно-універсальною монархією династії Маньджу, зв'язана з іменем засновника націоналістичної партії Го-Мін-Дану Суп-Ят-Сена. Ще 1885 р. постала в Індії керівна, визвольна націоналістична партія, під назвою «Індійський Національний Конгрес»; його дії і політична тактика нерозривно зв'язані з іменем Ганді. В арабському світі перший переможний поштовх до національного визволення і розгорнення ідеї арабського націоналізму дав сьогоднішній абсолютний володар Арабії — Ібн Сауд. Визволителем і засновником націоналістичної вільної Туреччини був Кемаль Ататюрк. Засновником керівної націоналістичної партії Єгипту, т. зв. Вафду, був до 1927 р. легендарний Захлул-Паша. В новіший час відомі в усьому світі імена придбали собі націоналістичні провідники: в Індокитаї Го-Чін-Мінг; в Ірані Могаммед Мозадек; в Єгипті слідом за Нагас-пашею — Генерал Могаммед Нагіб.

За винятком єдиної Індії, всім названим угорі націоналістичним рухам найбільш притаманна одна риса: їх постійна внутрішня еволюція в напрям колективізму і тоталізму. Під впливом доктрини заходу всі вони починали програмою ліберальної демократії, але всі кінчають на тій чи іншій формі диктатури. В підґрунті кожного з них діє рівночасно могутня течія в напрям здійснення чогось, що скрізь носить програмово досить неокреслену назву «соціальної справедливості»; до речі течія, якою дуже зручно користуються большевики, підтасовуючи під дотичні національні вимоги свої комуністичні постуляти. В багатьох азійських, сьогодні вже також африкарських, країнах щораз важче буває (як, напр., в Індокитаї) відрізнити, де кінчається націоналізм, а де починається большевизм. І навпаки. У всіх цих націоналістичних рухах можна ствердити діяння норми, що, виходячи з ідеї колективізму, вони з конечністю кінчають шлях свого розвитку в націонал-большевизмі. За плечима китайського Сун Ят-Сена і його наслідника Чан Кай-Ши стояв прихований і чекав на свою хвилину — комуніст Мао Тзе-Тунг. Чи одначе він тільки комуніст? Він так само безоглядний ліквідатор будь-якого впливу і участі в житті Китаю чужинців; влада в Китаї большевизму є рівночасно добою нечуваного засилля ксенофобії, т. зв. ненависти до чужинців. В цьому Мао йде слідами свого московського майстра. Індія, здається, тільки позірно вийнята з дії цього закону. Проте ми не повинні забувати, що гуманіст і ліберал Ганді втратив життя від пострілу індуського націоналістичного терориста, а в останніх індійських ви-

борах 1951 р., побіч конгресової, комуністична партія Індії здобула друге місце, а в деяких індуських державах (напр., в Гайдерабаді) навіть абсолютну більшість. На сьогоднішній день для Індії це ще не вирішальні факти, але це тим більш вимовні ознаки прихованих тенденцій і можливостей. Аналогічно за іранським націоналістом **Мозадеком** чекає прихована іранська комуністична партія «Тудег», яка поруч з комуністичною проголошує ще куди гострішу, ніж Мозадек, програму національного суверенітету — ксенофобії. Сьогодні ми цілком неспроможні сказати чим скінчиться дальший розвиток в Єгипті, крім ствердження основного факту, що й тут при нагоді перевороту генерала Нагіба національна маса зійшла з практикованого досі релігійного узасаднення королівської влади (вигнання короля Фарука, правдоподібне проголошення республіки) і перейшла при формації влади на площину цілком наявного колективізму.

Як було узасаднене вище, цей тип націоналізму черпає свої головні сили з джерел інстинкту й емоції. Не мусимо собі робити ілюзій щодо характеру емоцій, які керують масами. Завжди це є куди менше елемент любови до батьківщини, чи взагалі своєї справи, як у першу чергу елемент ненависти до ворогів, кривдників нації, раси чи класи. Русій нещасної ненависти керує так тут само провідниками, як і наслідувачами. Большевизм народився з ненависти. Фашизм народився з ненависти. Нацизм народився з ненависти. Цілий широкий пояс мусулманських держав на півдні Азії, на Близькому Сході і в Північній Африці дослівно горить ненавистю. Це дійсно страшна сила. Вона тим особливо принадна, що нагромаджується швидко, діє гвалтовно і дає негайні результати. Насамперед ненависть є розривна, атомова енергія революцій.

А все таки фашизм програв, нацизм не витримав іспиту історії. Немає найменшого сумніву, що в проглядному часі програє й большевизм. М у с и т ь в р е ш т і програти к о ж е н тоталізм, також націоналістичний тоталізм. Річ у тім, що існує непрохідна межа, до якої людина, як і нація може витримувати над собою неподільну владу інстинкту й емоцій. Зокрема існує межа, до якої можна заперечувати значення розуму, істоти, одиниці і права особовости, як двигунів історії. Фашизм і нацизм провалилися не тільки під летунським масовим бомбардуванням альянтів. Ще більше вони провалилися тому, що щораз більше людей почало втрачати віру в сенс тоталізму їхньої системи і сенс їхніх геноцидів; щораз більше людей почало противитися їхньому погнобленню. Одиниця знову почала відкривати, що вона посідає означені й виборені, вже давно устійнені гуманізмом французької й американської революції, особисті людські права, що їх нівечив примус жити отарою. Людина почала домагатися повороту того, що їй було відібране: права вільно думати, права вільно говорити, права вільно з ким ходити чи єднатися, а найважливіше: права вирішувати про власну особисту долю. Вирок історії над фашизмом і нацизмом не був тільки «технічний», він був субстанційний. Ці системи надто діяли проти справжньої, головно моральної, природи людини.

Іншими словами, як всякий тоталітаризм, так колективістичний, тоталітарний націоналізм носить сам у собі причини й елементи своєї власної слабости і смерти. Той тип націоналізму діє, немов ін'єкція героїни, яка початково пробуджує великі сили, створює незвичайне

внутрішнє вдоволення, але по вичерпанні збудника кінчається тим сильнішою реакцією і охлялістю.

Автор переконаний, що накреслена вище аналіза двох типів націоналізмів відповідає актуальній історичній дійсності. Націоналізм, який до вибуху першої світової війни і ще до другої світової війни був зрозумілий як єдність, і який, до речі, ще до європейської ліберальної революції 1848 р. в практиці життя сяк-так з'єднував в одній доктрині свої раціональні й іраціональні елементи, у цих двох війнах розщепився дефінітивно на два вище описані великі річчя: демократичне і тоталітарне.

Не є завданням цієї статті робити з попередніх міркувань для української політики такі чи інші висновки. Йшлося тут в першу чергу про з'ясування і протиставлення фактів й основних тенденцій та створення підстав для їх порівняння. Приписувати політичних рецептів ніколи не має особливого сенсу. Основна проблема, перед якою сьогодні стоїть українська політика, полягає у зламанні російського імперіалізму і його націоналістичного большевизму. Українська політична думка вже здавна мусіла б собі відповісти, з яким програмово-ідейним озброєнням вона повинна з надією на максимальний успіх підійти до розв'язки цієї проблеми. Перед нами два можливі типи націоналізму, два можливі типи зброї, які в поборованні Москви можемо вибрати. Відповідь на цю дилему мусить кожному з нас підказати власний розум і сумління.

В. Шульга

Хоро ви нас, Боже, від оскотищення!

Я зайшов до купе вагону і застав там двох земляків, що сперечалися. Один з них був зодягнений у добрячий шкіряний плащ, а другий у потріпаний поганенький дощовик. Вони були так захоплені суперечкою, що чи не помічали мене зовсім, чи приймали мене за чужинця і продовжували свої суперечки при мені. Я сидів, занурившись у читання, не звертав на них уваги, але занотовував у своїй пам'яті все, що чув з їхньої суперечки.

Земляк в добротній шкірянці: Не спрощуйте. Я не говорю про соціалізм. Я говорю про нову ідеологію безкласового суспільства. Я говорю про ідеологію, яка має відрізнитися від всіх на світі існуючих соціалістичних рухів. Це буде новий і відмінний етап у боротьбі за суспільство без визиску людини людиною. То нічого, що ця ідеологія має вирости з Маркса і соціалізму, але вона переросте і соціалізм і Маркса.

Земляк в потертому дощовику: Земляче, та ви ж робите пріх, якого вам не простить історія. Все людство нишпорить по всіх усюдах в розшуках соціального «ельдорадо», а ви його знайшли й тримаєте в кишені. Витягайте його на світ Божий. Входитье в історію новітнім Могаммедом, і хай земля українська прославиться від ваших часів і на віки вічні. Давайте цю ідеологію!

Земляк в добротній шкірянці: Не іронізуйте, пане-товаришу! Я не кажу, що я вже таку ідеологію маю. Навпаки, я вичікую. Вона сама

прийде в світ, і мені ніколи, в такому випадку, не буде запізно зректися старого і приєднатися до нового. Я тільки кажу, що така ідеологія виростає на базі безкласового суспільства і на суспільному володінні засобами виробництва і що вона одна може мати сьогодні місце і право на життя в усьому світі, а у нас на Україні особливо.

Земляк в потертому дощовику: А чому на Україні особливо?

Земляк в добротній шкірянці: Та тому, що на Україні для неї вже приготований ґрунт. Невже ви думаєте, що ці 35 років пройшли повз українську людину, нічого не зробивши з її психікою?

Земляк в потертому дощовику: Як нічого. Зробили, земляче, і то дуже багато зробили. Поперше, за ці 35 років українська людина всією душею зненавиділа все те, що ви звете «суспільною власністю» на засоби виробництва. У неї сьогодні, як ніколи у її дідів і прадідів, набрало глибинного змісту оте українське філософічне: «гуртсве-чортове». Українська людина побачила, реально існуючим оте «чортове». А подруге, вона затужила за волею, за правом мати, володіти і споживати. Зтужилась за господарством.

Земляк в добротній шкірянці: Навпаки. За ці 35 літ у неї вже відмерли почуття володіти осібно. Вона вже відвикла бачити власне господарство поза власною хатою, поза родиною. Вона призвичаїлася бачити вже якраз загальне господарство. Їй уже чуже почуття приватної власності...

Земляк в потертому дощовику: А я думаю: чого то сьогодні судять українського селянина за «обкрадання» колгоспів дрібновласницькими присадибними шматками, що він їх затаює від держави. А то значить, що він, український селянин, загубив почуття приватної власності, коштом зросту почуття колективності. А я думав, чого то на останньому партійному з'їзді КП(б)У секретар Мельніков і багато інших ораторів нападали на українського селянина-колгоспника, що він віддає всю свою енергію присадибним власним шматкам, а не працює в колгоспі, дивиться на нього, як на щось йому чуже і вороже. А один оратор торкнувся худоби і заявив буквально таке: «Приватна худоба колгоспника виглядає худобою, а худоба колгоспна то шкіра і ребра. Цьому треба покласти край». Я читав про це і не розумів, що то все ознаки того, що український селянин загубив почуття власності особистої, а запалав почуттям власності колективної, а це ви вже мені, земляче, розтокмачили, спасибі вам.

Земляк в добротній шкірянці: Ви все примітивізуєте, пане-товаришу. Все берете поверхово, а не хочете дивитись у суть. Не хочете відшукати причини. Так, український селянин хапається за присадибний шматок, хапається за свиню, за корову, за курку і качку. Але це хапання пояснюється не тим, що він має внутрішню спрагу до приватної власності, а хапається тому, що безконтрольне панування партійної бюрократії забирає від нього все, що він заробляє в колгоспі. Колгоспник, лише щоб не умерти з голоду, примушений силою обставин дбати про присадибний шматок власної землі, про власну свиню, корову, курку і качку. Тут уже діє не інстинкт приватної власності а інстинкт самозбереження. Дайте завтра колгоспникові можливість жити з праці в колгоспі, і він плюне на свій присадибний шматок, на корову і на все.

Земляк в потертому дощовику: Але той самий інстинкт самозбереження, земляче, і породжує гін до приватної власності. Кожна людина хоче мати власне «я», хоче волі для цього «я». Воля ж найбільше ви-

являється у незалежності людського я, в усамостійненні його. От ви, земляче, і я та й кожний з нас, українців, рішені боротися за українську державу, тобто за усамостійнення нашої загальної української власности. Тут ми вже всі виступаємо як власники. Тут уже й ви неспроможні заховати природженого всім інстинкту власности. Ви так само, як і я, хочете мати, хочете жити у власній українській державі. А чому? Та тому, що всі переконано віримо, що лише у власній державі можемо мати найбільше волі. Отже виходить, воля в незалежності. Коли нація прагне унезалежнитись від інших націй для здобуття найбільшої волі, то кожний член нації цілком природно для здобуття своєї особистої волі в державі прагне унезалежнитись своїм особистим життям. Бути вільним і незалежним ні від кого — матеріяльно, лише від власної праці. Так що, як бачимо, інстинк мати власність на державу в цілій нації і інстинкт окремого члена нації мати свою особисту власність — речі одного порядку. Чому ж ви хочете, земляче, визнавати цей інстинкт за нацією, а заперечуєте його і боретесь проти нього в кожному членові цієї ж нації?

Земляк в добротній шкірянці: Та це, пане-товаришу, зовсім інші речі, і не лежать вони в одній площині. Ви ж самі сказали, що ми, українці, боремося за державність, як за загальну власність. Отже держава й по-вашому є загальна власність. А чому ж тоді в державі не може бути все загальною власністю?

Земляк в потертому дощовику: Ви, земляче, прослухали коли я говорив, що ми боремося за власну державу з причин віри й переконання, що тільки у власній державі кожен з нас може мати найбільше волі. Отже боротьба за державу — боротьба за максимум волі для кожного громадянина цієї держави. Боротьба за Україну — це боротьба не за терен, а за волю тих, що живуть на цьому терені, боротьба за особисту волю української людини. Загальна ж власність або, як ви її звете, усупільнена власність не піддається означенню її вартости. Вона стоїть поза всіма вартостями, вона стає вартістю самою в собі. Вона стає найбільшою вартістю, більшою від людини, хоча людина і є її творцем і співвласником. Є співвласником, але безправним, безвласницьким, а тому не людина володіє цією власністю; а, навпаки, суспільна власність володіє людиною. «Соціялістична власність священна і недоторкана». Ось де основний ґрунт рабства. Людину можна «торкнути», ударити, кинути до в'язниці, заслати до концентраційного табору. Людина не священна. На Україні за зрізаних декілька колосків засуджували на роки примусової праці на далекій півночі. Колоски ж бо соціялістична суспільна власність, а людина річ, а найголовніше, вона раб цієї суспільної власности, раб, який не має права на користування цією власністю, а лише мусить збільшувати її. І це все стосується не лише большевицької суспільної власности, а воно буде в кожній суспільній власності і при кожному соціалізмі, навіть і при «практичному». Саме ж виробництво при суспільній властивості існує вже не для задоволення потреб кожного члена суспільства, а лише для накопичення отієї безцінної суспільної власности, споживати яку людині під карою смерти заборонено, за винятком тих небагатьох, що стоять біля керми безвласницького суспільства. Ви, земляче, пригадайте, що перед останньою війною населення на Україні ходило роздягнене і напівголодне, і воно думало, що на Україні й немає нічого. Аж ось прийшли німці, і населення

побачило мільйони тонн української пшениці залитої гасом, тисячі тонн всякої ситі, покиненої большевиками, мільйони метрів добрих вовняних матерій і т. д. Це все німці потім навантажували на потяги і відвозили до Німеччини. Чому ж це не роздавалося тим, хто його виробляв, хто творив, тим співвласникам суспільної власності? Та тому ж саме, що це була суспільна власність, власність всіх теоретично, а тому нічия — практично, на неї теоретично мають право всі, а практично — ніхто. А хто посміє нею покористуватися, того, повірте мені, земляче, коли прийдете на Україну і ви з вашою теорією суспільної власності, так само, як і сьогодні на Україні, — будете судити. Отже проблема «колосків» буде існувати й при вашій суспільній власності, бо вона виростає з самого змісту «усуспільнення засобів виробництва».

Земляк в добротній шкірянці: Дивно мені, пане-товаришу, від вас про це чути. Дивно. Ви знаєте добре, що на Україні вже раніше існували кооперативні товариства спільного обробітку землі, існувала кооперація й члени її мали спільну власність і, розподіляючи зароблене, жили. І жили не погано, ніхто з членів такої кооперації не трапив свого «я», своєї людської гідності, кожний почував себе людиною, а не рабом.

Земляк в потертому дощовику: А чому? та тому, що та суспільна власність кооператив тонула в морі приватної власності, жила традиціями і законами приватної власності. Кожний заробляв спільно, а користувався заробленим особно. І користувався всім, що він заробляв. Отже, як бачите, кооперування тоді було функцією приватної власності. А було так лише тому, що тодішня «суспільна власність», підкреслюю, плавала в морі приватної власності і була лише засобом збільшення останньої в посіданні кожної окремої людини, що була членом кооперативу торговельної, промислової, чи кредитової. Тоді людина була господарем тієї «суспільної власності». Коли ж запанує суспільна власність, і вона стане морем, в житті почнуть діяти і її закони. Тоді вона проковтне всяку приватну власність, а з нею і посідача приватної власності — людину, і зробить з людини річ, і то найдешевшу і найнепотрібнішу. Дорожчою від людини буде гайка, цвях, кожна річ, що належить до суспільної власності. Людина буде цінуватися не за її людськими якостями, а по тому, скільки вона здатна зробити цвяхів, гайок, виплекати поросят, зібрати буряків. Тобто цінувати людину будуть по кількості матеріяльних вартостей, що та чи інша людина може внести до скарбниці суспільної власності. Суспільна ж власність буде існувати, як ненаситна і жадібна жива істота. ССРСР сьогодні є цьому наочний приклад. Дивімося на нього, земляче, й наuczаймося!

Земляк в добротній шкірянці: Ваша теорія, пане-товаришу, позбавлена будь-якого ґрунту. Ви тут себе показуєте консерватором, якого ні війни, ні революції, ні досвіди суспільно-політичного життя нічого не навчили. Ви, як отой ваш, пробачте за порівняння, дощовик, що не пропускає вітру і дощу до тіла і не випускає випарів тіла назовні. Ви залізли всім своїм еством в буржуазно-дрібновласницьку стихію і не хочете бачити, що життя йде не тими шляхами, якими воно йшло за наших дідів. Колеса ж історії повернути назад нікому не дано. Світ вступив в коло соціалізму, і він по цьому колі буде йти. Я, звичайно, не говорю про сталінський соціалізм, там його нема, там

є зрада соціалізму. Я говорю про справжній соціалізм без визиску людини людиною, про справжнє безкласове суспільство, що може бути побудоване на базі суспільної власності. Хіба ви думаєте, що українська людина, подібно вам, захоче повернутися назад до часів дідів? Ні, не схоче. В українській людині пройшли величезні зміни. «Не той тепер Миргород, Хорол річка не та». Не той тепер український робітник, не той інтелігент і не той тепер український селянин. Хіба ви можете припустити, що український селянин, посидівши на тракторі, захоче пересідати на коня чи вола? Хіба ви думаєте, що український селянин, який тепер бореться за урожай 120 пудів пшениці з гектара, захоче повертатися назад, щоб збирати з гектара 54 пуди? Ніколи. Він побачив, що користі, які йому може дати суспільне володіння засобами виробництва — величезні. А що він цих користей не має, то він знає, що в цьому винна бюрократична партійна зграя на чолі з бездарним Сталіном. Український селянин, отже хоче лише позбавити себе від цієї бюрократії, він хоче позбутися опіки «старшого брата»...

Земляк в потертому дощовику: А придбати вашу опіку. Опіку будівників «практичного соціалізму?» А мені здається, що хто-хто, а український селянин, покоштувавши сталінського соціалізму, не захоче вже вашого «практичного» і ніякого іншого. Мене тільки дивує, що ви, заперечуючи сталінський соціалізм, обвинувачуючи Сталіна в бездарності, перебуваєте все ж таки в полоні його тверджень і висновків. Сталін говорить, що лише при соціалізмі можлива індустріялізація, лише соціалізм дає можливість машинізації селянського господарства, те самісіньке говорите, земляче, й ви. Хіба вам здається, що лише при соціалізмі український селянин може сидіти на тракторі. Хіба лише соціалізм має спроможність механізувати сільсько-господарські праці, хіба тільки при соціалізмі прийшла можливість боротися за врожай 120 пудів пшениці з гектара? Та коли вже ми при 120 пудах, то дозвольте мені сказати, що це не досягнення соціалізму. Цих 120 пудів добрий український господар виробляв уже в 1911-1915 роках. Виробляв не на кожному гектарі, звичайно, а на ліпшому, на спеціально догляденому. Теж саме й сьогодні, при соціалізмі, не середньо арифметичних 120 пудів, а врожай показовий, так би мовити, «стахановський». Середній урожай сьогодні при соціалізмі значно нижчий, ніж був колись при дрібновласницькому господарюванні.

Земляк в добротній шкірянці: Ха-ха-ха, оце вже, пане-товаришу, закрутили просто курам на сміх. Як може дорівнюватися оте шматкове господарювання з межами і рямотінням на кожному кроці різних культур суцільності і однорідності культур величезних колгоспних ланів...

Земляк в потертому дощовику: От тут і лежить причина зниження врожайності української землі сьогодні. Ви бачили так милі вам суцільні лани колгоспного господарства? — Бачили! А бачили між пшеницею на цих ланах цілі величезні «лисини», що на них замість пшениці росте двометровий роман та густий, як виторочене старе рядно, рудий пирей? — Ага, теж бачили! А от в українського селянина на його дрібновласницьких шматках цього ніколи не було. Чому? та тому, земляче, що український селянин знав свій ґрунт, знав поводження кожного його шматка, як знав він поводження своїх дітей. Він знав,

що от там, як підгноїти, буде добра пшениця, а от там, в низині, пшениця може вимокнути і виросте роман і пирей. А як низину засіяти вівсом або конюшиною, то там уродять ці культури і дадуть зиску не менше, ніж пшениця. А там буде добра городина, а поруч городини — просо, а на горбку буде гречка. От від цього і ряботіли українські поля. А зате земля вся була використовувана, вся родила збіжжя. Колгоспні широкі лани ряботять «прогулами» землі, ряботять «лиси-нами» з романів і пирейв. А от прибавте всі оці лисини на колгоспних ланах і підрахуйте, чи дасть тоді соціалістичний гектар 120 пудів, як середньоаритметичне засівної площі? — Не дасть. А тепер ще де-що про відношення українського селянина до тих 120 пудів. Мені пригадується один селяниці, що жив зі мною в ДП-таборі. Замолоду цей селянин наймитував у одного багача. Цей багач любив їздити весною оглядати свої засіви разом з цим наймитом. «І от, — розповідає цей селянин, — багач увійде було в пшеницю, а вона густа та висока. Нюхає цю пшеницю багач і каже: «Дякувати Богові вродила пшеничка! аж душа радується». — А я сиджу на возі і зітхаю. Що мені з того; що вона уродила густа й висока — мені гірше, косу тяжко тягати буде». От такі два різні відношення до врожаю були тоді між батраком і багачем. Сьогодні такі ж самісінькі відношення до 120 пудів існують між колгоспником і «його» суспільною власністю — держаною. Що колгоспникові з того, що вродить 120 пудів? Він з цих 120 пудів на власний вжиток, лише для того, щоб не здох, одержить декілька кілограмів. А от колись він збирав, хай навіть, як ви кажете, всього 54 пуди, але знав, що пуди його були. І от я вас питаю: що українському селянинові більше припадає до душі, чи 120 пудів з гектара чужих, чи 54 пуди власних? Що йому більше припадає до душі: бути в шкірі отого наймита що тягне лише косу, чи в шкірі багача власника?

Земляк в добротній шкірянці: Ви, пане-товаришу, хворуете на хворобу спрощування. Та, звичайно, український селянин хоче мати своє. Але оце «хоче» у ньому існує доти, кажу ще раз, доки він бачить, що його особистих потреб не задовольняє суспільне володіння. От чому я й хочу боротися проти панування сталінського абсолютизму, який вбив демократію, який убив всяку свободу. Коли людина стала рабом держави, а держава власністю партійно-бюрократичної зграї. Це все й не дає можливості нашому селянинові задовольнити свої потреби від суспільної власності. Це все треба знищити, але знищити так і в такий спосіб, щоб Україні не повертатися назад, не реставрувати відношень дореволюційних часів. А це значить — не повертатися й до приватної власності, бо там, де є приватна власність, там є і нерівність і є визиск людини людиною. І це розуміє український селянин. А тому він і не захоче пересідати на вола і коня. Більше того, він не захоче сідати й на малого трактора. Він не захоче повертатися до дрібних машин сільського господарства. Форми господарства будуть пристосовуватися до існуючої техніки. А існуюча техніка вимагає від сільського господарства широких ланів, великих просторів. А це й є причина до усуспільнення землі і до спільної праці на ній.

Земляк в потертому дощовику: Отже по-вашому, земляче, виходить, що не людина, виходячи з власних потреб, витворює технічні засоби — машини, а, навпаки, машини примушують людину пристосовувати свою психіку до них. Дивно. Людина своїм генієм витворює машину,

а потім стає рабом власного витвору. Та коли буде потреба, земляче, в малих машинах, в малих тракторах і в найдрібнішій сільській реманенті, то людина його витворить. Сьогодні була потреба на Україні, висунута «широкими ланами», у великих тракторах і комбайнах, і вони були витворені. Завтра буде потреба в малих, і вони так само будуть витворені. Так що цей ваш аргумент не переконливий. А потім ви трохи прибільшуєте те значення, що його надає український селянин машині. Знаєте, правду кажучи, я трохи побоююся, чи наш селянин не розпочне під час революції громити оці всі машини, що їх утворив людський геній для широких ланів. Як вам відомо, колись на світанку капіталізму був рух машиноборців. Цей рух виник завдяки тому, що машина від робітника забирала його зарібок, його існування. Робітник громив машини. Це була боротьба з капіталістичним омашиненням виробництва, що викидало на вулицю робітника. Омашинення ж соціалістичне позбавляє людину радості життя. Колись український народ склав чудову пісню:

Туман хвилями лягає по степу німому,
Гей, вже сонечко сідає, час і нам додому,
Потомились, наробились, час і відпочити,
З дівчиною молодою серце звеселити.

Соціалістична машинізація забрала від селянина радість відпочинку. Степи перестали бути німими. Соціалізм освітив їх фарами автомашин і на них селянин працює вночі. В дворах електрика, і молодь, замість радості відпочинку «з дівчиною молодою», розвантажує машини з пашнею. Машина забрала й радість відпочинку й радість молодости. От чому я й думаю, що в українській людині породжена соціалізмом ненависть до машин, і хто знає, чи не згадує український селянин сьогодні, як згадуємо ми веселе і безжурне дитинство, отих, так зненавиджених вами, волів і коней, і хто знає, чи не розпочне він вилити свою ненависть в новітньому машиноробстві з соціалістичним омашиненням...

Земляк в добротній шкірянці: Не робіть, пане-товаришу, дикуна з нашої української людини, не виключайте її з творчих процесів людства. Машина допомагає людині полегшити своє життя. Людство вже не хоче знати голоду і криз. Воно прагне до сталости, до полегшій, до плянування, до окреслення наперед. Це ж все можливо лише при усуспільненні засобів виробництва, при соціалістичному плянуванні...

Земляк в потертому дощовику: ...Але, щоб людині машина була слугою, а не людина машині рабом. А там, де починається ваше, земляче, соціалістичне плянування, там приходить смерть людині. Там людина перестає бути людиною, а стає цвяхом, гайкою, річчю. От і ви обурюєтесь, що Сталін сьогодні забирає дітей насильно до шкіл «трудо-вих резервів». Це узурпація волі людини. Там з людини роблять не те, чим вона могла б бути, до чого вона має нахил, а насильно роблять те, що потрібне суспільній власності, як наслідок соціалістичного плянування. От тому я й думаю, що не приведи, Господи, прийти вам на Україну, земляче, з вашим соціалістичним плянуванням, то й ви так само будете примушувати українську молодь іти до шкіл українських трудових резервів. Там де суспільство живе за пляном, там плянуванню підпадає і саме суспільство. Для усуспільненої власності потрібні ті й ті речі, і їх потрібно стільки то, на їх виробництво потрібні такі й такі фахівці, і їх потрібно стільки, і не менше. І вони мусять бути. Вам, земляче, напевно відомо, що в 1938

році в Харкові всіх тих, що подали заяви до Архитектурного Інституту, наказом скерували до Авто-транспортного. Що обходило соціалістичне суспільство, що якісь там люди мали охоту і нахил, а може й талант до архітектурної творчості, коли йому, соціалістичному суспільству, треба було авто-транспортників. І от з малярів, з мистців-архітектів вирішили робити інженерів авто-транспортників і зробили. Так що, як бачимо, не вина сталінської зграї в тому, що сотні тисяч молоді, серед якої є багато охочих йти до вищих шкіл, є багато і здібних до мистецтва і до наукової діяльності, примусом роблять слюсарями, автогенщиками, токарями. Це неминучість в розвитку кожного безвласницького суспільства. У безвласницькому суспільстві людина перестає бути носієм власної волі, а її воля замінена наказом суспільної власності. Людина стає звичайним цвяхом, якого, коли він не лізе в призначену для нього дірку, б'ють молотком по голові, і він мусить лізти, а упрется — зломлять і на смітник. Така постава визначається не тим, хто керує, а в площині вартостей: чи людина, чи суспільна власність. Це лежить в самій природі розвитку і життя безвласницького суспільства, і цього не змінити ні вам, ні іншим великим і малим пророкам суспільної власності. Одно вам можу сказати, земляче, розвиток спільновласницького суспільства з його соціалістичним плянуванням приведе до того, що плянувати почнуть скоро і народження. Так кожна жінка мусить родити не більше й не менше означеної пляном кількості дітей. Я говорю, не кожна пара, а саме жінка. Отже бачте, земляче, наші з вами «неосвічені» батьки ліпше нас з вами освічених бачили перспективно спільновласницьке суспільство, коли його характеризували одним висловом: «Спати всім під одним рядном». І вони мали рацію. От чому на мій погляд спільновласницьке суспільство є процесом оскотинення людини, і тоді, коли воно постане скрізь і всюди, тоді розпочнеться зворотний рух в світі життя. Людина почне свій рух назад до скотини, а можливо, мавпа знову буде рости до людини.

Ні! хорони нас, Боже від оскотинення!

*

Потяг зупинився, мої земляки зійшли з потягу. Я лишився один. І коли поїзд рушив, мені здавалося, що колеса на рейкових стиках — вистукують останню фразу земляка в потертому дощовику:

Хорони нас, Боже, від оскотинення!..

СУМ в світі

В. Леник

Міжнародня співпраця молоді

В першому (23) числі нашого журналу за січень 1952 р. ми розглянули коротко організаційний стан молодечих організацій в різних країнах світу, та заповіли дальші статті, присвячені цьому питанню.

Редакція

Історія молодечих рухів у світі не є давньою. Правда, спроби надати певних організаційних форм рухові молоді були вже й перед 1-ою світовою війною, але це все не вийшло далі спроб і до поважних успіхів не привело. Лише по закінченні війни молодь почала

більше активізуватися і усамостійнюватися формами і діями від загально-державних чи національних організацій, а це привело до того, що молодь в кожній країні почала відогравати певну роль в суспільно-громадському житті.

От чому, коли світ почав «вужчати», коли прийшло до того, що ніяка країна в світі не могла вже жити своїм замкненим життям, а самим ходом історичних подій примушувалася організаційно вступати в поєднання з іншими країнами, і молодь почала виходити із замкнених державно-національних формацій в формації, якщо не всесвітні, то бодай континентальні. Отже і молодь стає співвирішальним чинником у складному сьогодні міжнародньому житті.

Міжнародня співпраця між деякими організаціями окремих народів існувала вже в часі між двома світовими війнами, а деякі молодечі організації, як напр.: «Пласт» чи студентські організації зуміли навіть надати своїй співпраці стійких організованих форм. Згодом, по-стали окремі міжнародні молодечі рухи, як «УМСА», а із співпраці деяких подібних національних організацій молоді витворилися міжнародні молодечі конфедерації. Це й було головною ціллю ентузіастів молодечих рухів, що не хотіли замикатися в собі й ізолюватися від міжнародніх процесів. Їм йшлося про плекання духу співжиття й солідарности з молоддю різних народів і про створення міжнаціональної бази для міжнародньої співпраці молоді всіх країн.

Ця мета була особливо приманлива і, як здавалось, — близька до реалізації. Вже в 1945 році почалися заходи до її реалізування. Почалася сильна активізація на відтинку міжнародньої співпраці різних споріднених, чи подібних собі структурально, організацій. Постають координаційні центри політичних організацій, як напр.: «Інтернаціонал Ліберальної і Радикальної Молоді», «Міжнародній Союз Соціалістичної Молоді» і т. ін. Відновлюють свою діяльність центри міжнародньої співпраці, як «Пласт», чи конфедераційні організації: «Пакс Романа», «УМСА», «УВКА». Рівночасно із тим йде інтенсивна праця над створенням одного центру всіх молодечих організацій, організацій всіх країн та всіх народів світу. Це стремління використовують спершу комуністи і сильно замаскувавшись, ініціюють вже в 1945 р. скликання з'їзду різних молодечих організацій, що й відбувся того ж року в Лондоні, де закладено «Світовий Союз Демократичної Молоді».

До «Союзу» вступило тоді в добрій вірі багато некомуністичної молоді, але вже в дуже короткому часі вони були змушені звідтіль вийти, бо правдивий характер «Союзу» показав себе дуже скоро. Всі керівні місця в цьому «Союзі» були обсажені комуністами і вони, самозрозуміло, вели «Союз» за вказівками з Кремля.

Ця невдача задержала реалізацію створення, дійсно незалежної, світової організації молоді аж на три роки. Молодь стала більш обережна. Вже в 1947 році поновлено спробу створити таку організацію. Різні діячі молодечих організацій розпочали підготовку скликання світового з'їзду молоді, та опрацювали різні проекти структури такої організації. Завдання було тяжке. Практика показувала, що об'єднати всі молодечі організації безпосередньо в одну світову централю є дуже важко, або взагалі неможливе, бо різноманітність інтересів та структури різних організацій, навіть на терені одної країни, є дуже

Вчімся стріляти!

Остання проба перед виступом.

Сумівська самодіяльність.

В годину дозвілля.

великою перешкодою в тому. Крім того, при безпосередньому членстві всіх молодечих організацій в одному центрі, були б деякі організації одного напрямку заступлені великою кількістю представників (напр.: конфесійні організації, що мають свої братні молодечі установи майже у усіх країнах), а інші мали б лише по одному представникові. Сумнівним було також, чи взагалі вдалося б технічно координувати безпосередньо в одному центрі таку велику кількість організацій. Тому ініціатори поставили в основу організації світового центру молоді посереднє членство — тобто передумову посередньої координації всіх молодечих організацій на національній, чи вірніше — державній базі. Це значить, що членами світової організації молоді, можуть бути лише центри організацій молоді окремих країн.

Ці засади показали себе більше реальними і життєвими, бо вже в 1948 році в Лондоні відбулася Міжнародна Конференція Молоді, в якій взяло участь понад 400 делегатів. Ця конференція покликала до життя Тимчасову Раду, якій доручила опрацювати проект статуту та скликати перший з'їзд. Рада скликала такий з'їзд в серпні 1949 року в Брюкселі, на якому остаточно прийнято статут нової Світової Асамблеї Молоді — World Assamble of Youth (WAY). В праці цього з'їзду взяло участь представництво 29 національних комітетів, що підписали статут САМ. З часом до САМ вступили ще і інші члени і на сьогодні САМ об'єднує 45 Національних Комітетів різних країн-держав. За цей час відбулося вже три конференції (1950 р. в Істамбулі — Туреччина, в 1951 р. в Ітака — США, та в 1952 р. в Декар — Африка). Керівництво САМ складається: з Ради, що обирає з поміж себе ексекутиву (4 особи), Ексекутивний Комітет (13 осіб), та цілої низки різних ділових комісій. Секретаріят САМ постійно перебуває в Брюкселі (Бельгія). САМ не є одноцілою організацією, вона не має також потужної виконавчої сили. Але живучість її лежить в її ідеях, — мирній співпраці молоді всіх народів, в наполегливому прагненні до ліпшої і справедливої організації співжиття народів.

Жодна міжнародна організація не поставила з такою сміливістю проблеми боротьби з національною та расовою дискримінацією, як поставила її САМ на своїй останній конференції в Декар, Африка. Звичайно, напрямні, щодо міжнароднього співжиття, опрацьовувані САМ, в сьогоднішній світовій ситуації мають дуже малий голос, але ідеї, що сьогодні є мріями молоді — завтра можуть стати дійсністю реального буття.

Українська молодь живо цікавиться працею САМ, як і взагалі міжнародньою співпрацею молодечих організацій. Вже з перших днів існування САМ'у українська молодь, організована в СУМ'і, нав'язала з ними живий контакт. Через особливе становище СУМ, як організації, що її діяльність позбавлена, покищо, терену власного державного посідання і це за статутом САМ'у не дає можливості СУМ'у бути дійсним членом цієї світової організації, а самій організації САМ, це ж саме відбирає право бути в тісному контакті з СУМ'ом, — СУМ є позбавлений можливості приймати безпосередню участь в конференціях САМ'у своїми делегатами. Але, не зважаючи на це, ЦК СУМ'у все ж знаходить дороги по яких і СУМ приймає безпосередню діяльність в цій Світовій Асамблеї Молоді. Першим представником від ЦК СУМ'у, що вдержував офіційний контакт з САМ'ом, був голова

Крайового Комітету СУМ'у в Бельгії, д. Омелян Коваль. Від 1951 року до співпраці на цьому відтинку включилися представники СУМ Америки і Канади. Крайовий Комітет СУМ'у Канади досяг великих успіхів на цьому відтинку вже хоча б тим, що член СУМ'у в Канаді д. В. Гаврилишин був обраним в 1952 р. до Крайової Екзекутиви САМ в Канаді і від цієї ж Екзекутиви був самотнім кандидатом на делегата на Конференцію САМ'у в Декар, Африка.

Хоча дотеперішні наші успіхи на відтинку зв'язків з САМ є, як бачимо, задовільні, все ж нам треба прагнути до ще більшого і ширшого пов'язання співпраці з цією світовою організацією молоді. Впершу чергу треба боротися, щоб САМ статутарно допустив до свого складу, на правах дійсних, або надзвичайних членів, також і центральні репрезентації молоді тих народів, що сьогодні є поневолені Росією. Над виконанням цього завдання працює і мусить сьогодні працювати Центральний Комітет Спілки Української Молоді.

О. Навроцький

Зимовий спорт — лещета та совги

«Назвіть мені якийсь рід спорту, що може протиставитись лещетарському! Відвага й очайдушність, зручність та еластичність, вправне око та шкере рішення — все це вимагається від доброго лещетаря!... Для козака кінь, а для скандинавського хлопця — лещата!»

Н. Зюдербавм. Швеція, 1885 р.

В спортовому житті часто постає питання, скільки ж літ нашим лещатам? Ніхто не дасть відповіді. Одні кажуть, що п'ять тисяч літ, інші ж рахують навіть більше. Рівно 5 тисяч літ назад сягають всякі наукові відомості, що вказують на перші прояви приряду до просування по снігу, що був схожий на наші сьогоднішні лещата. Цей приряд вживали мисливці в поході по снігах півночі нашої земної кулі за втікаючим звірем.

Є також відомості, що фіни вживали лещата вже у своїй мандрівці у північній зимі від Байкальського озера до сьогоднішньої їхньої батьківщини. Але й корейці та китайці намагаються довести, що вони перші від усіх стояли на лещатах. Однак за колиску народження лещат беремо Фінляндію, бо фіни принесли лещата до Європи.

Скандинавія — чудесна країна вічних снігів, довгих зим, зоряних морозних ночей, непрохідних лісів, тисяч озер — є місцем, де родяться славнозвісні королі лещат, майстри ковзанів, вічні й незмінні, безконкурентні, що вже багато років пишуться перемогами! Тут родяться відважні одчайдухи, що з швидкістю швидкого поїзду гонять по нетрах своєї улюбленої країни з лещатами на кремезних виспортованих ногах. В Норвегії, Швеції та маленькій Фінляндії лещата стали народним спортом.

Зацікавлення лещатарством зростало чимраз більше, так що швидко лещатарство поширилося майже у всіх закутинах нашої землі.

З усмішкою на устах та веселим криком з'їжджає молодь серед-

ньої Європи по схилах Альп. Не-абияку охоту до їзди на лецатах набула вже й американська молодь; цим величним спортом милуються також і південні американці. Лещатарством цікавляться й африканці, але справжнє лещатарство все ж найбільше культивується в країнах Скандинавії, як також і в Середній Європі. Поважним конкурентом для своїх вчителів нордійців в лещатарстві стала молодь альпійських країн. Нові королі лещатарства родяться вже в Італії чи маленькій Швейцарії, що останньо досить часто здобувають перші світові нагороди. Самозрозуміло, що в розвиткові цього роду спорту велику роллю відіграють придатні для цього терени й обставини скандинавських країн, але й європейці Середньої Європи мають добре географічне розташування — в серці гір, де й можна цей спорт розвивати. Вже від молодих літ залюбки їздять хлопці й дівчата на лецатах і майже безперервно тренуються, згодом вони можуть користуватися не-абиякими успіхами в цьому спорті.

Лещатарство знаходить чимраз більше зрозуміння також в Америці. Найновіша лещатарська зірка — перша в останніх олімпійських ігрищах і перша в світі між жінками-лещатарками, молода американка А. Logens-Mid, показала, як далеко вже розвинулося лещатарство в Америці. Також і між мужчинами зустрічається чимраз більше серйозних конкурентів із-за океану, очайдухів, лещатарів — з'їздунів та навіть добрих скакунів.

Яке зацікавлення лещатами в нас? Знаємо, що на західно-українських землях, в Карпатах, лещатарський спорт розвинувся до досить задовільного рівня. Молодь — тамошні наші гуцули, бойки чи лемки — були полюбили цей спорт і залюбки гонили по нетрях Карпат. Це й дало їм багато гарту та вправи в теперішній партизанській війні, в рядах героїчної УПА. Цілі лещатарські розвідчі відділи, що склалися переважно із синів Карпат, не раз завдавали червоному ворогові важких ударів.

На східних землях України, де теренові умови зовсім інші, лещатарство має характер рівнинних довгошляхових бігів, що відомі за большевицькою назвою «кроси». Цьому большевики надавали величезної уваги, маючи потім з добрих лещатарів добрих воїнів на лецатах.

Останнім часом багато нашої молоді опинилося поза межами рідного краю, далеко на чужині. Відразу ж за перших повоєнних років багато з них мешкало в догідних лещатарських теренах, де вони мали змогу розвивати зимовий спорт та продовжувати традицію лещатарського спорту. Між гордими старими лещатарями вироблялися нові талани, їхні інтенсивні тренінги увінчувалися чимраз новими перемогами й замилюванням у лещатарстві. В Німеччині було організовано багато лещатарських курсів для шкільної молоді, а при цьому вивчали лещатарський спорт і старші, були й дівчата. Більшість хлопців вивчало нову світову школу їзди на лецатах — європейсько-альпійську. Серед нашої молоді були також добрі скакуни, які потребували тільки дальшого тренування та безперервної вправи, щоб мати змогу користуватися добрими здобутками на міжнародних спортових змаганнях.

Але знову ж роз'їхалися наші лещатарі в дальшу мандрівку по світу шукати праці та забезпечення. Багато з них знайшли вже нове пристановище в новій «батьківщині» і при тяжкій заробітковій праці забули про лецата й спорт. Тільки хіба хто знайшов догідні

обставини, ті час від часу, в тузі за рідним краєм та недавноминулими вправами по німецьких Альпах, згадують про свої колишні досягнення в цьому несамовитому спорті. Так і погасли декотрі молоді зірки, що тільки починали були блищати на лещатарському небі!

Невелика жменька любителів лещат залишилися ще в Німеччині. Дехто з них ще працює в цьому роді зимового спорту, дехто через нестачу відповідного виряду та через фінансові злидні не можуть цього робити, але коли впаде перший сніг і почнеться сезон, багато з них за останній заощаджений гріш поїде бодай кілька разів у гори, щоб з вітром навперегін мчатися по горах та долинах, щоб пригадати минулі роки і досить вже добре засвоєний модерний спосіб володіння не раз непосушними лещатами.

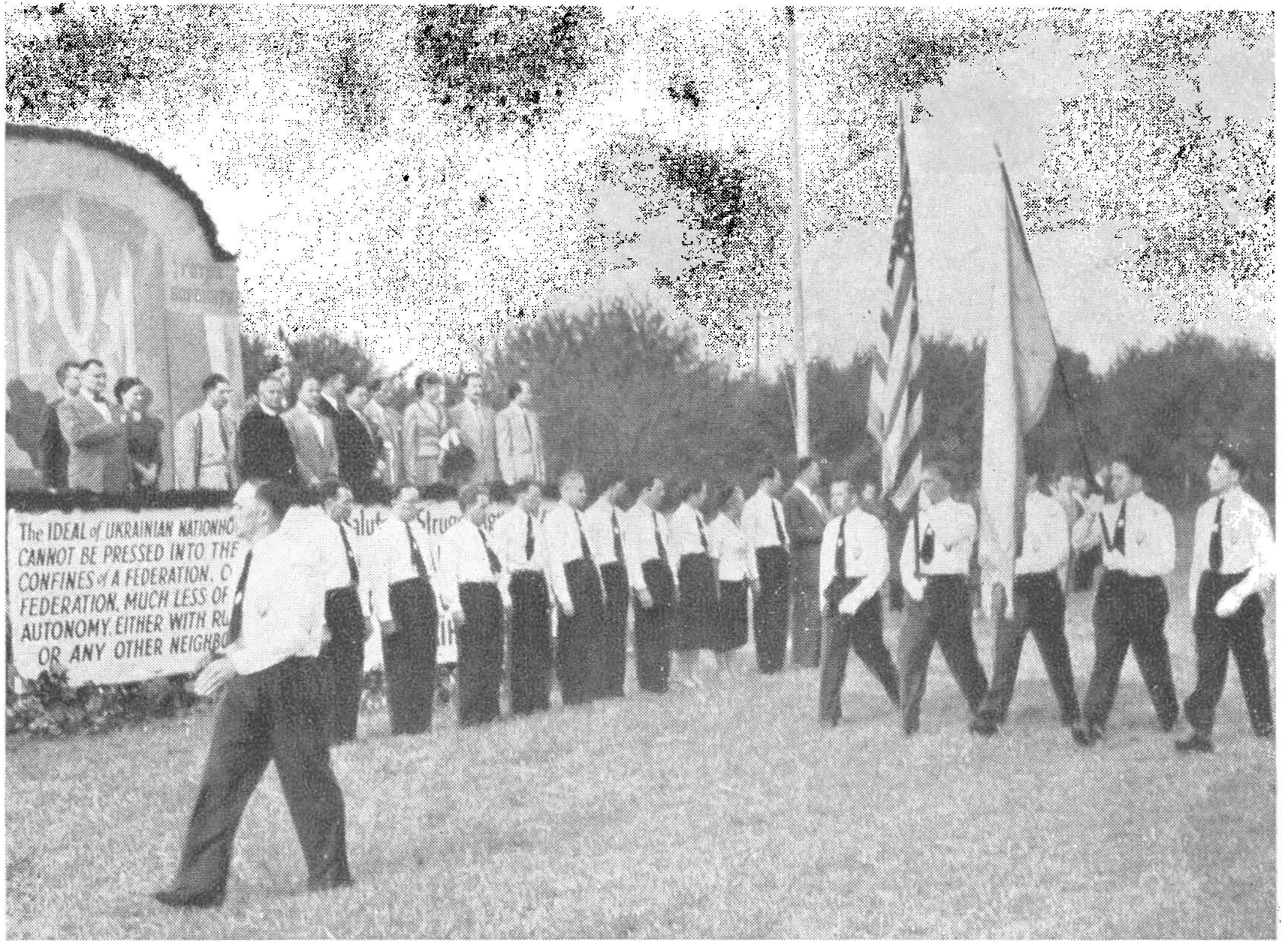
Другим родом зимового спорту є популярне ковзарство і гокей на льоду. Вже в бронзову добу (1900-1600 літ до Христа) наші предки знали приряд для їзди по крижаній поверхні, зроблений з кісток звірят, з вигостреною спідньою поверхнею. В Європі ковзани появилися також серед народів півночі. Згодом ковзарство прищепилося в усіх країнах Європи. Найкращі ковзари, майстри швидкої їзди, все ще скандинавці, вони абсолютно не хочуть поступитися цим місцем середньоевропейцеві.

У відміну від лещат, з ковзанами можна заробити не-абиякі суми грошей. Ковзари і ковзарки, колишні зірки на спортовому аматорському небі, стають професійними артистами і виступають заробітково в різних крижаних ревіях і таким чином заробляють багато грошей. Соня Гені, Варвара Скот, Д. Батон, подружжя Баєр чи «новоспечені» професіонали подружжя Фальк — всі вони колишні аматори, спортсменці-олімпійці, які після здобуття майже всіх можливих аматорських нагород перейшли в табір професіоналів і роблять великий «бизнес». Але скільки праці, скільки зусилля коштувало всім цим талановитим ковзарям, щоб досягнути вимріяної мети. З дитинства вже, з шкільної лавки вони ходили із ковзанами на плечах на стадіони і під пильним доглядом вчителя тренувалися цілими годинами, вивчаючи нелегке мистецтво їзди на ковзанах.

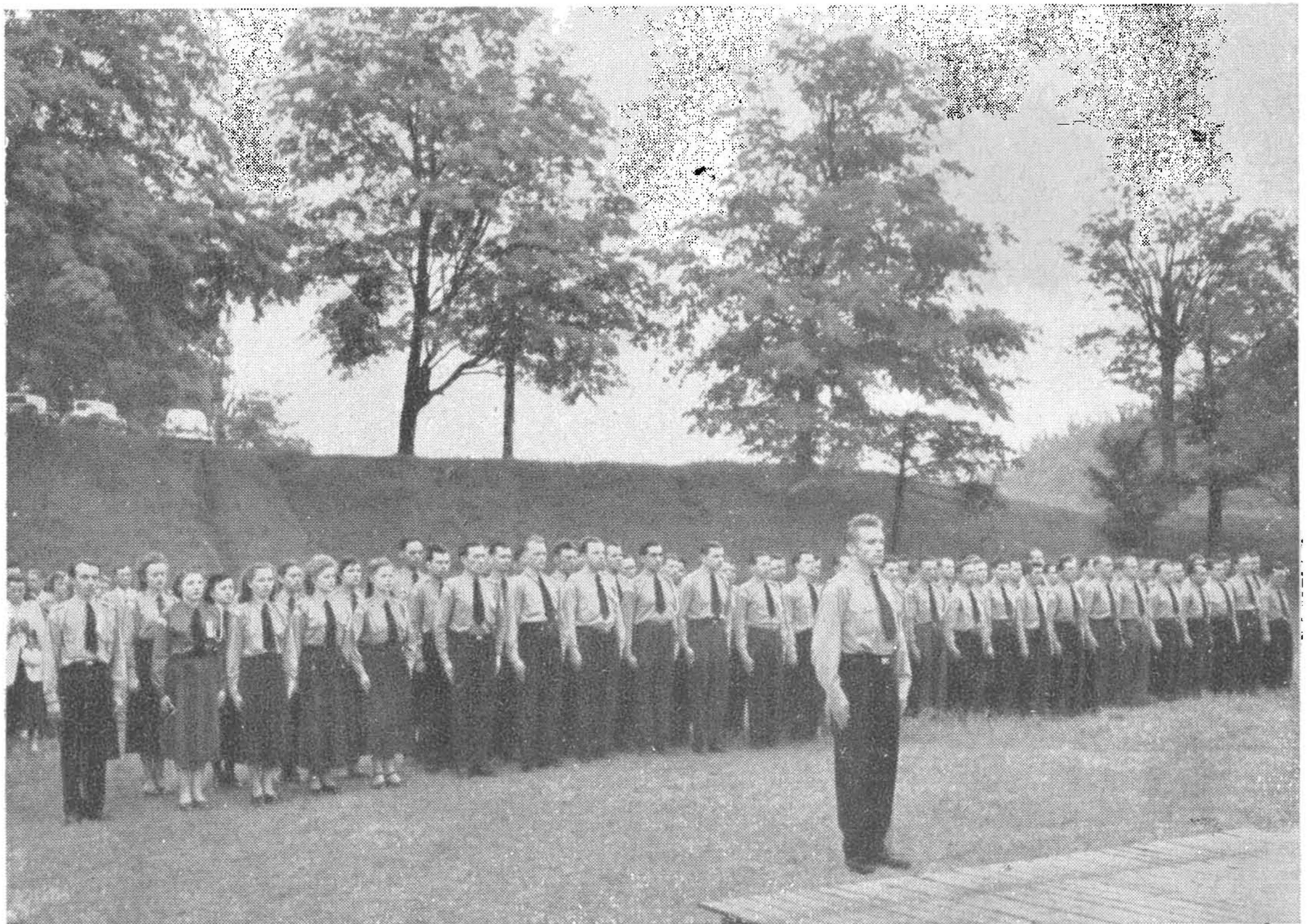
Але є й інші любителі ковзанів, які, крім швидкої їзди на ковзанах, вчаться також володіти палицею в грі, відомій як «гокей» на льоду. Метрополією цієї надто швидкої спортової гри була і є сьогодні Канада. В Канаді, як і в Америці, вже в початкових школах організуються цілі команди гокеїстів і провадять різні змагання та систематично вправляються в цій несамовито швидкій грі. Там виростають майстри-гоківкарі, зміцнюють ряди репрезентаційних команд і гордо продовжують стару традицію «непереможних канадійців» на світовому форумі гокею на льоду.

В Європі сильними гокейовими країнами є Швеція та Чехо-Словаччина. Вони часто й міняються першими місцями на старому континенті. В Україні вже до другої світової війни гокей на льоду знайшов велике зацікавлення. Львівська «Україна» тішилася частими перемогами з твердими командами Польщі чи й з-за кордону. Одно, на жаль, мусимо знати, що на втримання бодай однієї гокейної команди потрібно великі гроші. Це й було головною причиною того, що наших гокейних команд було дуже мало.

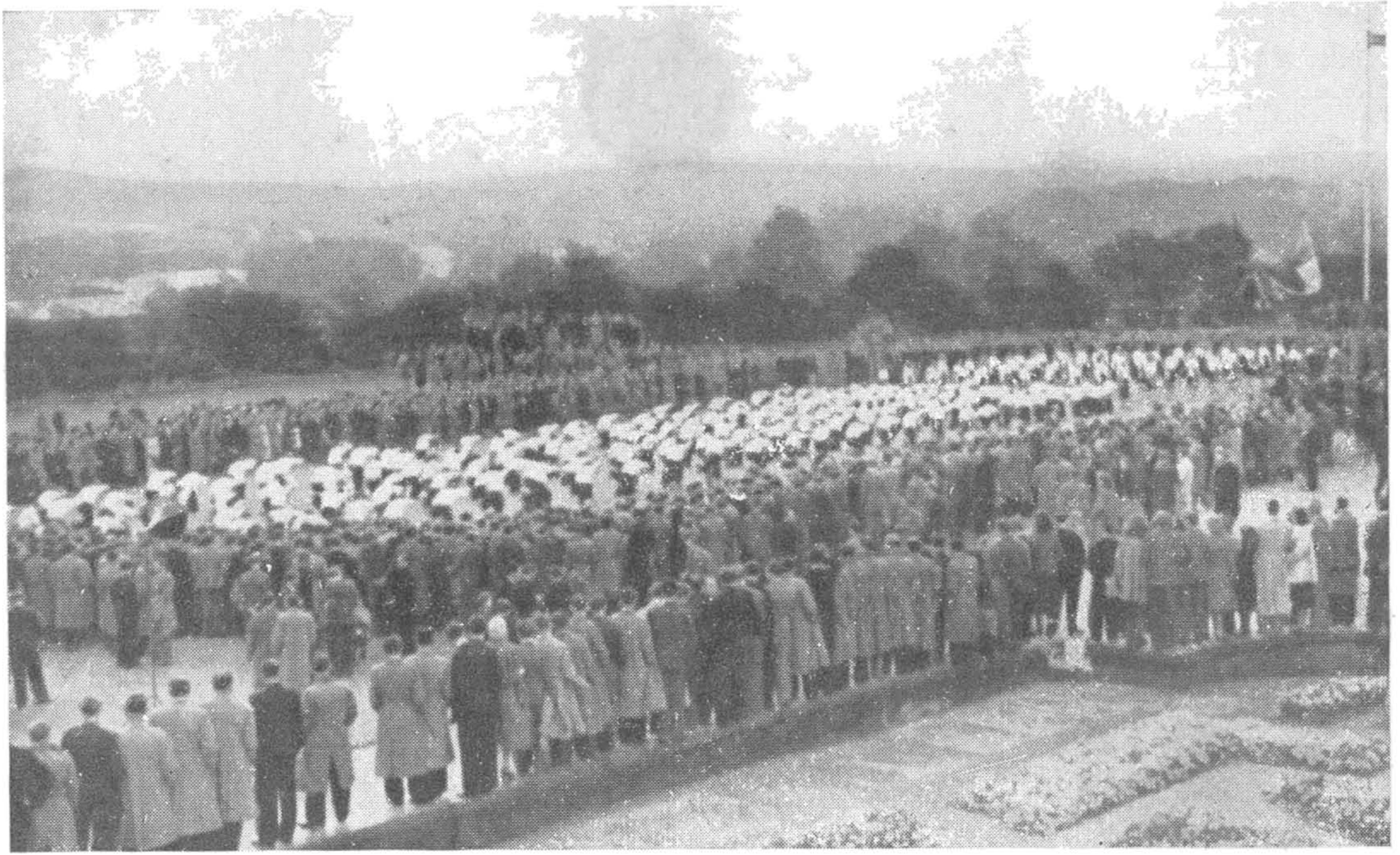
На «еміграційному небі» були деякі наші добрі гоківкарі, відомі ще з краю. Завдяки інтенсивній праці відомого львівського грача з «України» О. Бучацького зорганізовано було молоду гокейну збірну

ЗдвиГ СУМ'у в США 6. і 7. ІХ. 1952. Початок дефіляди: Прапороносці.

Осередок СУМ'у ім. Тараса Чупринки на ІІ-му Крайовому З'їзді в Торонто.

Здвиг СУМ'у у Великій Британії. Фізкультурні вправи.

Свято молоді в Шляйсгаймі. Мюнхен, 1952.

дружину міттенвальдського «Лева». Наші «Леви» йшли від перемоги до перемоги, але еміграція перекреслила всі пляни молодих ентузіастів цієї темпераментної гри.

Всі добрі лещетарі та ковзарі, люди переважно важкої буденної праці, безперервно тренуються та з чимраз свіжими силами вступають у наступний сезон, де їхні зусилля увінчаються перемогами. Одним усміхнеться доля, і вони стануть професійними й заробляють не погано, інші, переважно лещетарі, залишаються вірними аматорству і вчать наступників, що далі нестимуть славу своєму народові.

Вступаймо в новий рік

1952 рік добіг свого кінця, а на стартову доріжку часу виходить рік Божий 1953-тій.

Біжать роки, біжать події, а творці подій, з кінцем кожного року, стають на поріг наступного, переглядають, що вони зробили, чого досягли за час відходячого року і окресленням якості цих осягнень — оцінюють уступаючий рік, виносять йому «абсолюторій», коли досягнення такі є, і не виносять, коли їх немає.

Спілка Української Молоді «уступаючому 1952 рокові абсолюторій уділити може».

Може, бо не зважаючи на далеко несприятливі обставини і умови, сумівці, що розкидані по 14 країнах «старенької матері землі» за рік Божий 1952 зробили можливо більше, ніж у кожному іншому році, з часу відновлення цієї молодечої організації на чужині.

Хорошим був для СУМ'у 1952 рік. Хороший він і в скріпленні внутрішньої єдності всіх клітин СУМ'у, хороший він, і то дуже хороший, проявами української молодечої непримиримости до ворога України, а вже найкращий він тим, що в році Божому 1952-му, українська молодь перед лицем всього світу заявила своє остаточне переконання в тому, що, де б вона не була, в яких би умовах вона не жила — для неї все ж «Немає іншої України, немає другого Дніпра».

Не знаходить вона ліпшого ні в Америці, ні в Канаді, ні в Лондоні, ні в Сіднеї. Не вростає вона в чужий, невластивий для неї ґрунт, а лишасться молоддю українською і почуває себе на чужих теренах в приемній чи неприемній гостині, з якої раніше чи пізніше вона рішена виїхати додому, до хати — на Україну. Підкреслюємо, про це найголосніше сказав нам рік 1952. Як же-ж не уділити такому рокові загально-сумівського абсолюторія?

Уділюємо! І стоячи на порозі Нового року, закарбовуємо в пам'яті своїй все хороше і цінне, що нам дав уступаючий рік, а також і усвідомляємо всі недотягнення, щоб на новому етапі їх проробити і цим розпочати рік Божий 1953-ій.

Вступаємо ж в цей Новий рік з вірою і переконанням, що й тоді, коли і він буде «уступаючим», ми й йому «уділимо абсолюторій» і будемо гордими й з нього, як є гордими з 1952-го. Вступаймо в нього з вірою в свої сили, як віримо в нашу Правду і будьмо чуйними, як є чуйні брати наші по криївках і лісах, по яругах і степах в бо-

ротьбі за спільну нашу Правду там, у спільній нашій хаті — в Україні. Пам'ятаймо, — чим більше будемо робити ми, тим більше будуть робити вороги наші проти нас і серед нас.

Сумівська молодь стоїть сьогодні з одкритим чолом в зовнішнім світі в боротьбі за Україну проти її відвічного ворога Москви. Своїми здвигами, своїми маніфестаціями, своїми протестаційними вічами, вона говірить ворогові, що вона є в наступі проти нього, вона бореться проти нього скрізь по всьому світі в 14 країнах. Бореться скрізь різними засобами, але за одну мету. В який би країні не відбулася якась сумівська акція боротьби з ворогом, це є досягненням не СУМ'у лише тієї країни, а СУМ'у, як цілості. В Сполучених Штатах, де сьогодні відбуваються події, що в якійсь мірі будуть мати впливи на події всього світу, де є присутніми представники цілого світу, а між цими представниками є й «представники» нашого поневолювача, СУМ мусить робити саме так, як він і робить там, він мусить бути найактивнішим, найвинахідливішим і найсміливішим. Доля висунула сьогодні СУМ Америки на передову лінію фронту всього СУМ'у, завтра цією передовою лінією може стати СУМ в Англії, чи Канаді, післязавтра — СУМ Німеччини, Австрії, Франції, Іспанії і кожний відлам цілості СУМ'у буде робити те, що буде йому диктувати рація всієї цілості СУМ'у, а це значить і рація — України, як цілості всіх її земель і всього її народу. Це все й накладає на СУМ певні зобов'язання і вимагає від нього нестарітися духово, а бути вічно молодими, винахідливими і відважними.

Звичайно, здвиги мусять відбуватися і то якнайчастіше і то якнайгуцше по всьому світі. Але треба прагнути, щоб ці здвиги не були трафаретними. Треба, щоб кожний новий здвиг не був повторенням попереднього навіть формою свого вияву назовні, а був завжди новим і неочікуваним навіть для його учасників. Ми мусимо навчитися нашим акціям назовні надавати вигляду спонтанности, щоб наші акції назовні не виглядали імпровізаціями, а внутрішньо були підготовані і розроблені до деталей. Найголовніше — в усьому свіжість і неповторність!

СУМ уже сьогодні стягає на себе багато ворожих ударів, завтра ці удари, можемо бути певними, посиляться. Ворог намагається сьогодні, а ще більше він буде намагатися завтра, розбити СУМ, роз'єднати його цілість, скомпромітувати його назовні. Наш ворог — дуже досвідчений ворог і він знає, що треба робити, щоб найдошкульніше бити по нас.

Можемо бути певними, що сьогодні, особливо після сумівської акції в Об'єднаних Націях, з таємничою появою сумівців серед делегатів ООН — вже є й нове таємне зарядження МГБ з Москви до всіх своїх закордонних клітин — посилити боротьбу з СУМ'ом, нищити СУМ, і компромітувати його.

Будьмо приготовані на це і уміймо відчувати кожне вороже намагання і протидіяти йому!

З повним розумінням цього вступаємо в Новий 1953 рік і хай наш ворог буде неприємно розчарований!

Зобов'язання, що їх поклала доля на СУМ, великі і величні, а це вимагає від кожного сумівця почувати себе вартим цих зобов'язань, вартим завдань, а що найголовніше — бути свідомим цих завдань.

Сумівець мусить бути свідомим того, що він на еміграції є не лише на те, щоб працювати і робити для України лише сьогодні те, що він може і здатний робити. Сумівець мусить почувати себе зобов'язаним рости духово, вчитися, добувати на еміграції знання, щоб ці знання завтра використати на відбудову України.

Редакція «Авангарду» силою спроможностей буде давати популярні виклади необхідних знань, щоб в цей спосіб підвищувати культурний рівень своїх читачів, щоб в цей спосіб заохочувати сумівців до науки, скеровувати їх в похід на здобуття знань.

Це вимога УКРАЇНИ і цю вимогу сумівці мусять виконувати в цьому Новому році Божому 1953-му, з більшою охотою ніж це вони робили в «уступаючому» році.

Друкуємо «Оголошення» Інституту Заочного Навчання відносно відкриття запису на 2-ий курс Гуманістичного Відділу і, в свою чергу, закликаємо сумівців: Використовуйте нагоду, вчіться, добувайте знання, ростіть!

О Г О Л О Ш Е Н Н Я

Відкрито запис студентів на 2-ий курс Інституту Заочного Навчання при УВУ. Запис провадиться тимчасово на Гуманістичний Відділ.

Подавати заяви можуть особи, що скінчили 1-ий курс Інституту Заочного Навчання або відповідну частину студій у високих школах як українських так і чужоземних.

На 2-му курсі Гуманістичного Відділу викладатимуться:

Вступ до мовознавства, вступ до слов'янознавства з граматиною церковнослов'янської мови, українська діалектологія, історія України, історія філософії.

Заяви про вступ просимо слати на адресу:

Institut d'enseignement par correspondance, 27, rue des Bauves Sarselles (S. et O.) France

Дирекція

SUMMARY

„*Vertep*“ — a variety of the ancient Ukrainian national marionette theatre, which arose in the 16th century for the purpose of extolling the nativity of the Son of God. A description is given in this article of the theatre, its development and history, as well as that of the marionettes belonging to it. By reason of the fact that, in *Vertep*, the secular element was stressed, and that with a satire upon existing conditions, this theatre was persecuted by Peter I, and finally forbidden. In this sphere one may find many examples of the national oppression of Ukraine in cultural matters by Moscow.

The Three Great Ones. — This is a biography of the three prominent figures in Ukrainian music, Beresovsky, Vedel and Bortnianski, who were brought by force to St. Petersburg by Peter I. and were there compelled to create the foundation for Russian music. In the article the first valid information is given concerning the exploitation by the Muscovites of the highly — developed Ukrainian culture, which at this time formed a part of European culture. The article deals further with Moscow's fight with Ukraine as a fight between Asia and Europe and refutes the statement of Russian historical writings that the so-called reforms of Peter I. were, as is asserted, „blessings“ for Ukraine as well. The contrary can be proved by means of countless contemporary writings. The wealth of literature shows that, at this time, western culture did not come to Moscow, through the „window hacked out by Peter I.“, but through Ukraine which was then already a part of Europe.

The Town of Human in the 18-th Century; By Prof. P. Kurinny. — In this scientific work, many as yet unpublished authorities are quoted with regard to the membership of the town

of Human in the whole Ukraine and thus in the ancient culture, which is connected with that of ancient Greece. The article refutes the assertions of the Russian and Polish historians, that, until the invasion by these two peoples, human and the whole steppe district was unsettled and lying waste. The author presents scientific proof of the existence in Human of a high degree of culture, even in the pre-Christian era.

Science and Knowledge. — In this paragraph there is given in a popular form the history of the pre-Socratean classical philosophy, beginning with the school of so-called natural philosophers of Tales of Milet and going as far as Heraclitus. In like style is presented a general outline of psychology, dealing with the conscious and unconscious, concentration, observation and memory, and practical illustrations are given of the development of concentration memory. There are also given in really understandable form a few conceptions of technics and astronomy.

Literature. — The literature in this section is presented in simple form to the reader by means of short readings. Its purpose is to broaden the minds of young people, and so we find there translated novels, e. g. two by Hesse and Fargasch from the German. For the same reason there is found a popular biographical essay on Rudyard Kipling, with his poem „If“, and also a short biography of Jack London, and one of his novels which deals with the old Russian policy of denationalising the northern peoples. The same thing is found in the 20-th century, increased to the Stalinist policy of exterminating nations; it is the same form of the same nation, only in two different centuries.

Social-Political Thoughts. — This section begins with an essay by the renowned Ukrainian publicist, D. Don-

zow, in which the significance of the church in the life of nation is illustrated. The author takes as an example the Spanish church and Spain in the years of the last Napoleonic War and illustrates the importance which the Spanish church had in the fight for Spanish liberty. The author sees a similar situation in the case of the nations of Europe — Ukraine as well as Spain — in that these two nations have not been accorded, their suitable or merited recognition from the world. They both wrestle with the wicked of the world, and nevertheless are passed by the great. The church which formerly encouraged in Spain the fight against the wicked, pursues this aim no more at the present time, neither in Ukraine nor in Spain.

“*Quo Vadis, Domine?*” — In this article A. Lystok analyses the contents of the Papal letter to the peoples of Russia and finds therein a deviation from the basic principles of Christianity and the claim of Russia to oppress other nations is justified. The Vatican, therefore, seeks, not power in truth, but truth in power. The author interprets the message of the Pope as a justification of Cain, who possessed the superior power, and slew Abel; in this way, Cain is blessed by the Pope and Abel condemned.

The Emancipation of a Form; By W. A. Sh. — The author gives many examples from the history of Ukraine and Russia to prove that the present communist terror which exists in the territories of the U.S.S.R., is not so much the result of the communist ideal, but rather of the Russian national spirit. Even a universal idea, after it is rendered independent by one nation or another, always assumes a national form. By means of many examples it is stressed that that which is today happening in Russia, has already occurred before, but was not noticed by the world, primarily because it did not then stand under such a total menace on the part of Russian imperialism. The author believes that Communism, as an ideal, has already died out, and now serves

as an expedient to shield the living Russian imperialist force. Were the material reason for the U.S.S.R. in the world to disappear, then would the danger of Communism also disappear. The Russian national form can always adapt itself to its purposes. Even if it were to adapt itself to the West-European democratic form, it would still remain imperialist and would continue to occupy, itself with the extermination of peoples and with concentration camps.

Two Types of Nationalism; By Z. Pelenky. — The author, one of the leading Ukrainian journalists in exile, develops in his article the thesis that the present history of mankind is developing mainly on two paths — that of *democratic*, and that of *totalitarian* nationalisms.

He considers that nationalism, which once portrayed a unified philosophy of life and political doctrine, has sundered in the course of the centuries and developed so far on two different lines that actually, under the general heading “nationalism”, two ideas are hidden, differing thoroughly both intellectually and social-politically.

The author assumes that it has been proved that the two types of nationalism found their beginnings in the difference of thought between the Anglo-Saxons and the Romance peoples, on the one hand, and the Germans and the Russians, on the other. With certain modifications, it is still permissible to speak of the existence of the Western or the Eastern type of nationalism.

Western nationalism is founded on a basis of rationalism and individualism, and consequently arrives at the conception of a democratic, liberal state and society. By contrast to this, the *Eastern* nationalism is founded on a basis of irrational instinct and emotion, emphasises the principle of collectivism, and consequently and inevitably ends in a totalitarian dictatorship. As the actual driving-force of the Western democratic, liberal nationalism, the author recognizes the faith in the good, the educability and the progress of

mankind. The main driving-force of the Eastern nationalism is its belief in the fundamental viciousness of mankind, and the ineradicable feeling of mistrust and hatred. On this basis only could be created the total-dictatorships of fascism, nazism and communism, which have no respect for individuals and practice mass genocides.

The author supports his train of thought by expanded authoritative and factual material. He leaves it to the Ukrainian reader alone to draw from this comparison the inevitable consequences for Ukrainian policy. He maintains that before the world-tribunal of the Second World War, fascism and nazism were tried, condemned and overthrown, and the same fate is inevitable awaiting bolshevism. The Western democratic, liberal form of nationalism has shown itself to be better and stronger.

God Save us from Destruction. — A dialogue between two social philosophies in the Ukraine of the future. There meet two philosophies, two convictions, two desires. Each has his argument. One represents communal property, the other private property. The collision of these two desires and these two philosophies is the subjects of the dialogue. The author attempts to be objective and presents the arguments which are used in the Ukrainian press to defend both tendencies and both contestants. The reader himself must find out with which he sides and which he refutes. This article deals with the burning question of the future form of Ukrainian social life and national economy.

UKRAINE

PAST AND PRESENT

(in German)

Appears quarterly

Yearly subscription \$ 2.- incl. postage

VERLAG UKRAINE

Rumfordstraße 19 · Munich, Germany

Ціна: 0,75 доллара